

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ (ΤΜΗΜΑ: ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ) – ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ (ΤΜΗΜΑ:
ΧΗΜΙΚΩΝ - ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ)**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ**

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: LOGISTICS (ΕΦΟΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ)

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Κος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΡΗΓΑΣ

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2002-2003

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ (1919-1922)

(Η εργασία υποβάλλεται για την μερική κάλυψη των απαιτήσεων με στόχο την
απόκτηση του διπλώματος)

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΙΓΑΝΑΚΗ / ΜΠΛ: 0126**

Π Ε Ι Ρ Α Ι Α Σ 2 0 0 3

ΔΗΛΩΣΗ

Η εργασία αυτή είναι πρωτότυπη και εκπονήθηκε αποκλειστικά και μόνο για την απόκτηση του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού τίτλου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η κατανόηση των προβλημάτων που ανακύπτουν στη μετακίνηση και τον ανεφοδιασμό των στρατών και το πώς αυτά επηρεάστηκαν στο πέρασμα των αιώνων από την πρόοδο της τεχνολογίας, τις αλλαγές στην οργάνωση και από άλλους ανάλογους παράγοντες, μέσα από μια σύντομη αναφορά στις κυριότερες στρατιωτικές επιχειρήσεις που έλαβαν χώρα στο διάβα των αιώνων και μια διεξοδική μελέτη του θέματος της Διοικητικής Μέριμνας κατά τη Μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922).

Η παρούσα μελέτη εξετάζοντας τους ανεφοδιασμούς και τις μεταφορές του Ελληνικού Στρατού κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922), της οποίας η έκβαση υπήρξε καταστροφική για τον Ελληνισμό, θα θέσει τα θεμελιώδη ερωτήματα : ποιοι είναι οι παράγοντες οι σχετικοί με τη Διοικητική Μέριμνα που περιόρισαν τις επιχειρήσεις της στρατιάς; Πραγματοποιήθηκαν οι αναγκαίες ρυθμίσεις για να μπορέσει αυτή να μετακινηθεί και να παραμένει εφοδιασμένη στη διάρκεια της κίνησης της; Μπορούμε να αποφανθούμε αν από πλευράς Διοικητικής Μέριμνας ήταν αδύνατον να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη εκστρατεία;

Η ανάπτυξη του συστήματος ανεφοδιασμού και μεταφορών κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας αποτελεί ιδιαίτερα φιλόδοξο εγχείρημα. Βασιζόμενοι σε αρκετές πηγές προσπαθήσαμε να αναπτύξουμε το όλο θέμα κατά το δυνατόν πληρέστερα και ταυτόχρονα να καταστήσουμε σαφές πόσο σημαντική είναι η σπουδή της επιμελητείας στην έκβαση οποιουδήποτε πολέμου. Κατά πόσο η προσπάθειά μας αυτή ήταν επιτυχής θα φανεί παρακάτω. ⁽¹⁾

SUMMARY

Purpose of the present essay is the comprehension of the problems resulting from the move and the replenishment of the armies and how these were influenced throughout years by the technology period, the alterations in organization and by other relevant factors, through a short reference of the main military operations taken place during the centuries and a lengthy study of the Administrative Provision subject during the Minor Asia expedition (1919 – 1922).

The present study investigating the replenishment and the move of the Greek Army during the Minor Asia expedition (1919 – 1922), which outcome was disastrous for Hellenism, will set the basic questions: which are the factors relevant to the Administrative Provision that have confined the army operations? Where the necessary regulations taken so that it would be possible for it to move and stay replenished during this move? Can we reach a conclusion on if on the part of the Administrative Provision was impossible for this particular expedition to be attained?

The development of the replenishment and move system during the Minor Asia expedition is a very aspirant operation. Based on many sources we tried to develop the whole matter as clear as possible and at the same time make clear how important the studying of the commissariat is for the outcome of any war. Whether this effort of ours was successful or not is to be proved below. ⁽¹⁾

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ

Μικρασιατική Εκστρατεία
Διοικητική Μέριμνα
Υλικά Πολέμου
Αποθήκευση
Προμήθειες
Μεταφορές
Υγειονομικό Σώμα
Στρατιωτικές Δυνάμεις

KEY – WORDS

Minor Asia Expedition
Administrative Provision
Materials of War
Storage
Supplies
Transports
Sanitary Body
Military Forces

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για τη μελέτη αυτή οφείλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον εποπτεύοντα καθηγητή μου Κο Κωνσταντίνο Α. Ρήγα, για τη βοήθεια και την ενθάρρυνση που μου προσέφερε.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ (ΔΜ)	11
1.1 Προέλευση της έννοιας των logistics	11
1.2 Κύριοι Τομείς Δραστηριότητας και Σημασία της ΔΜ	12
1.3 Ο ρόλος του Διοικητή στα πλαίσια της ΔΜ	14
1.4 Παρούσα οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών υποστήριξης ΔΜ	14
1.5 Το Σύγχρονο Περιβάλλον Διεξαγωγής των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων και οι Νέες Απαιτήσεις που τίθενται	16
1.6 Προϋποθέσεις αποτελεσματικής λειτουργίας των καναλιών ΔΜ	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	21
2.1 Γενικά	21
2.2 Προϊστορική Εποχή	21
2.3 Ιστορική Εποχή	22
2.3.1 Η Διοικητική Μέριμνα του Μακεδονικού Στρατού	23
2.4 Η Διοικητική Μέριμνα του Ρωμαϊκού Στρατού	25
2.5 Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές στα χρόνια του Βυζαντίου και του Μεσαίωνα	26
2.6 Οργάνωση της ΔΜ κατά τη Ναπολεόντειο Εποχή	26
2.7 Ο Ελληνικός Στρατός της περιόδου 1821-1897	27
2.8 Η αναδιοργάνωση του Στρατού μετά το 1897	28
2.9 Τα Ελληνικά Στρατεύματα κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων	28
2.10 Ά Παγκόσμιος Πόλεμος - Ελληνική Συμμετοχή στη Διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου - Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΕ Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΑΝΕΦΟΔΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	31
4.1 Σώμα Επιμελητείας	31
4.2 Νέοι Παράγοντες Ανεφοδιασμού	32
4.3 Σώμα Μεταγωγικού	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	35
5.1 Στρατηγική και Τακτική Εφοδιασμού	35
5.2 Μέσα και Όργανα Μεταφορών	35
5.3 Φάσεις Εφοδιασμού	36

5.4	Οργάνωση Επιμελητείας και Ανεφοδιασμού	40
5.5	Ανάπτυξη Σώματος Μεταγωγικού	43
5.6	Εφοδιασμός σε Χρήματα	43
5.7	Οι ελλείψεις σε υλικά	44
5.8	Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές του Τουρκικού Στρατού	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ(ΜΑΙΟΣ 1919-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1920

47

6.1	Εισαγωγή	47
6.2	Οι Ελληνικές Δυνάμεις	47
6.3	Συγκοινωνίες	48
6.4	Η Βάση Σμύρνης	49
6.5	Η Οργάνωση της Στρατιάς Μ. Ασίας	50
6.6	Προπαρασκευή των Πρώτων Επιθετικών Επιχειρήσεων	51
6.7	Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές κατά την περίοδο Προσάρτησης της Δυτικής Θράκης	52
6.8	Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές κατά τη διάρκεια των Επιχειρήσεων στην Ανατολική Θράκη	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 1920 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1921

54

7.1	Δυνάμεις, Μεταφορικά Μέσα, Οικονομικοί Πόροι, Ανεφοδιασμοί	54
7.2	Επιχείρηση Δεκεμβρίου 1920	55
7.3	Επιχειρήσεις Μαρτίου 1921	55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΙΟΥΝΙΟΥ –ΙΟΥΛΙΟΥ 1921 ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΠΡΟΣ ΣΑΓΓΑΡΙΟ

58

8.1	Ανάπτυξη Ανεφοδιασμών και Μεταφορών	58
8.2	Επιχειρήσεις Ιουνίου-Ιουλίου 1921	58
8.3	Ο ρόλος του Γενικού Κέντρου Ανεφοδιασμού Δορυλαίου	59
8.4	Οι Λόγοι που κατέστησαν Αναγκαία την Προέλαση προς το Σαγγάριο	60
8.5	Το Σχέδιο Επιχειρήσεων της Προέλασης προς Σαγγάριο	61
8.6	Ενέργειες Προπαρασκευής	61
8.7	Η Μάχη του Σαγγαρίου	63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 : Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

66

9.1	Γενικά	66
9.2	Ανεφοδιασμοί του Ελληνικού στρατού	66
9.3	Τελική Διάταξη της Ελληνικής Στρατιάς	66
9.4	Η Κατάσταση και το Σχέδιο Επίθεσης του Τουρκικού Στρατού	67
9.5	Η Ελληνική Στρατιά λίγο πριν την Τουρκική Επίθεση	67
9.6	Η Τουρκική Επίθεση – Η Ελληνική Σύμπτυξη και Εκκένωση της Μ. Ασίας	68

9.7	Ο Ανεφοδιασμός των Ελληνικών Δυνάμεων κατά την τελευταία φάση της Μικρασιατικής Εκστρατείας	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 1923		71
10.1	Ο Ρόλος της Αεροπορίας	71
10.2	Ο Ρόλος του Βασιλικού Ναυτικού	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: Η ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ		73
11.1	Η Οργάνωση της Υγειονομικής Υπηρεσίας	73
11.2	Οι Ελλείψεις και Δυσχέρειες στον Υγειονομικό Τομέα	74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΑΤΕΛΕΙΕΣ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΦΟΔΙΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ		78
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ		80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ		82
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ		89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		96
	I. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	96
	II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	98
	III. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ (SITES)	99

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1. Η θέση και η σχέση της ΔΜ με τη Μαχητική Ισχύ	13
Διάγραμμα 2. Η Επιτελειακή Οργάνωση του Υπουργείου Στρατιωτικών	38
Διάγραμμα 3. Οι Φάσεις του Επιμελητειακού Εφοδιασμού	39

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ΣΥΝΤΕΤΜΗΜΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Γ.Ε.Σ	Γενικό Επιτελείο Στρατού
Γ.Κ.Ε	Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού
Δ.Μ.	Διοικητική Μέριμνα
Σ.Ε.Μ.	Σώμα Εφοδιασμού Μεταφορών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΜΕΡΙΜΝΑΣ (ΔΜ)

1.1 Προέλευση της έννοιας των logistics

Η Εφοδιαστική (Logistics Management) ως επιστήμη ασχολείται με το σύνολο των δραστηριοτήτων για παραγωγή, εξασφάλιση ή διαθεσιμότητα όλων των προσώπων και μέσων, που αποτελούν προϋπόθεση, συνοδευτική υποστήριξη ή εξασφάλιση των διαδικασιών ενός συστήματος. Ο όρος, ετυμολογικά ελληνικός, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Λέοντα ΣΤ΄ το Σοφό, με την έννοια της μέριμνας για την εξασφάλιση του στρατού σε τρόφιμα, ρουχισμό, πολεμοφόδια, κ.λ.π. Επανήλθε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου από την επιμελητεία του αμερικανικού στρατού και εφαρμόστηκε με ταχύτατους ρυθμούς, όσο αυξάνονταν οι ανάγκες των επιχειρήσεων για αποτελεσματικότερη και αποδοτικότερη διαχείριση των διαθέσιμων φυσικών πόρων, με απώτερο στόχο την προώθηση της ανταγωνιστικότητάς τους. Με αυτό τον τρόπο η Στρατιωτική Διοικητική Μέριμνα, πρώτα στις Η.Π.Α., και εν συνεχεία στις υπόλοιπες χώρες, πέρασε στον οικονομικό στίβο των επιχειρήσεων, διεκδικώντας, με τη μορφή της επιστήμης των Logistics, την πρωτοκαθεδρία στο εφαρμοσμένο management. Βασικός συμπαράστατης στους ρυθμούς αυτούς ανάπτυξης της επιστήμης των Logistics, είναι η αντίστοιχη ανάπτυξη της τεχνολογίας και της πληροφορικής.

Σήμερα, οι επιχειρήσεις για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στο ρόλο τους, είναι υποχρεωμένες να δημιουργήσουν την απαραίτητη οργανωτική δομή και εκείνες τις διαδικασίες λειτουργίας, στις οποίες σημαντικότατος παράγοντας είναι τα Logistics. Αντίστοιχα λοιπόν σημαντικός, είναι και ο ρόλος του Logistics Manager, ο οποίος καλείται να συντονίσει τα εμπλεκόμενα τμήματα (εφοδιασμός, παραγωγή, διακίνηση, κ.λ.π.), ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί σαν συνδετικός κρίκος στην επικοινωνία με τα υπόλοιπα τμήματα της επιχείρησης. Ωστόσο, η αναγκαιότητα εφαρμογής των Logistics απαιτεί σημαντική επένδυση σε χρόνο, χρήμα, οργάνωση και πόρους. Είναι βέβαια αποδεδειγμένο ότι η επένδυση αυτή θα αποδώσει άμεσα, εάν υπερπηδηθούν τα τεχνικά και οργανωτικά προβλήματα που εμφανίζονται σε τέτοιες προσπάθειες. ⁽¹⁾

Επιμελητεία

Στην ελληνική ορολογία η έννοια των logistics σημαίνει επιμελητεία. Ως στρατιωτική υπηρεσία ιδρύθηκε το 1817 από το γαλλικό Στρατό και υιοθετήθηκε από τον ελληνικό Στρατό το 1914, οπότε ιδρύθηκε το Σώμα της Επιμελητείας με ξεχωριστή ιεραρχία και συγκεκριμένα καθήκοντα. Οι αξιωματικοί Επιμελητείας ήταν επιμελητές διαφόρων ειδικοτήτων, ανάλογα με τα καθήκοντα που αναλάμβαναν (οικονομικά, διαχείρισης, συντήρησης, υλικού πολέμου κ.α.). Η παραπάνω υπηρεσία, πολύπλευρη στην οργάνωση και επιφορτισμένη με δυσανάλογο έργο, δεν διέθετε την απαιτούμενη ευελιξία για την πλήρη και αποτελεσματική παροχή υποστήριξης σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων ΔΜ. Προέκυψε έτσι επιτακτική η ανάγκη, δημιουργίας φορέων, οι οποίοι θα δραστηριοποιούνταν στους τομείς δραστηριοτήτων της ΔΜ.

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και με την αναδιοργάνωση του στρατού στο τέλος της δεκαετίας του 1940, η Επιμελητεία καταργήθηκε και δημιουργήθηκαν τα διάφορα Σώματα (Σώμα Εφοδιασμού και Μεταφορών, Τεχνικό Σώμα, Σώμα Υλικού Πολέμου,

Οικονομικό Σώμα, Υγειονομικό Σώμα), τα οποία ανέλαβαν τα καθήκοντα της Επιμελητείας, δηλαδή τον εφοδιασμό και τη συντήρηση του Στρατού, αλλά και την προώθηση της απαραίτητης υποστήριξης στα πεδία των μαχών. Έκτοτε, όλες οι αρμοδιότητες των Σωμάτων αναφέρονται με το γενικό όρο «Διοικητική Μέριμνα».

Μέχρι τον Ιούνιο του 1947 οι Μονάδες αναπτύχθηκαν και λειτούργησαν με βάση το Βρετανικό Σύστημα Logistics. Τον Ιούλιο του 1947 τη Βρετανική αποστολή διαδέχθηκε η Αμερικάνικη, που με βάση το Δόγμα Τρούμαν, άρχισε να εφοδιάζει τον Ελληνικό Στρατό, με όλα τα αναγκαία υλικά μέχρι το 1973. Από το 1973 μέχρι σήμερα, ο εφοδιασμός του Στρατού γίνεται από πολλές πηγές με πιστώσεις του προϋπολογισμού.⁽²⁾⁽³⁾

Διοικητική Μέριμνα

Η Διοικητική μέριμνα (ΔΜ) είναι μια σχετικά νέα λέξη που χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια πολύ παλαιά πρακτική: τον ανεφοδιασμό, τη μετακίνηση και τη συντήρηση μιας οπλισμένης δύναμης τόσο σε περίοδο ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου. Εν συντομία μπορεί να οριστεί ως η « πρακτική τέχνη του να μετακινεί κανείς στρατιές ». Στον ορισμό αυτό περιλαμβάνεται η « μέριμνα για την απρόσκοπτη διαδοχική άφιξη εφοδιοπομπών » καθώς και η « δημιουργία και οργάνωση γραμμών ανεφοδιασμού ». Επομένως, συνδυάζοντας κανείς τα δύο ανωτέρω στοιχεία, καταλήγει στον ορισμό της Διοικητικής Μέριμνας ως της « πρακτικής τέχνης του να μετακινεί κανείς στρατιές και να τις διατηρεί πλήρως εφοδιασμένες ».⁽⁴⁾

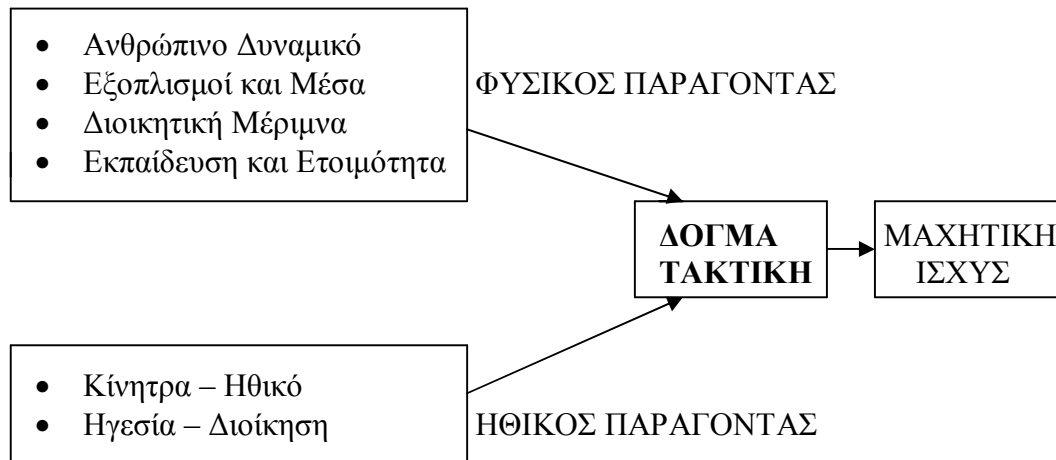
Πιο αναλυτικά, η έννοια της Διοικητικής Μέριμνας αναφέρεται στην τεχνική της σχεδίασης και διεξαγωγής των κινήσεων και της συντήρησης των δυνάμεων. Είναι αυτή που θα καθορίσει τις δυνάμεις που μπορούν να παραδοθούν στο θέατρο των επιχειρήσεων και ποιος θα είναι έπειτα ο ρυθμός των διαδικασιών. Είναι ο τομέας των στρατιωτικών επιχειρήσεων που έχει σχέση με:

- Την απόκτηση, αποθήκευση, μετακίνηση, διανομή, συντήρηση και εκκένωση του υλικού.
- Τη μετακίνηση, αναπλήρωση, διακομιδή και υγειονομική περίθαλψη του προσωπικού.
- Την απόκτηση, κατασκευή, συντήρηση, λειτουργία και διάθεση των εγκαταστάσεων και
- Την απόκτηση και παροχή υπηρεσιών.⁽⁵⁾

1.2 Κύριοι Τομείς Δραστηριότητας και Σημασία της ΔΜ

Η ευρεία έννοια του όρου Διοικητική Μέριμνα περιλαμβάνει και την υποστήριξη όλων των δραστηριοτήτων από την παραγωγή έως την κατανάλωση, κινήσεις, ανάπτυξη και αποχώρηση των δυνάμεων, υποστήριξη υγειονομικού καθώς και όλες εκείνες τις προσφερόμενες υπηρεσίες στο προσωπικό που είναι αναγκαίες για τη διατήρηση του ηθικού σε υψηλά επίπεδα. Στο επιχειρησιακό επίπεδο ο ρόλος της ΔΜ είναι να αναπτύξει, να υποστηρίξει, αλλά και να αναπαράγει τη μαχητική ισχύ. Η σχέση της ΔΜ με τη Μαχητική Ισχύ είναι εμφανής στο παρακάτω διάγραμμα:

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1. Η ΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΔΜ ΜΕ ΤΗ ΜΑΧΗΤΙΚΗ ΙΣΧΥ

Πηγή: Στρατιωτικό Δόγμα του Στρατού Ξηράς (1999) ,σελ. 82.

Χωρίς την πλήρη και λεπτομερή ανάλυση όλων των παραγόντων της ΔΜ, ο ρυθμός και η αποτελεσματικότητα των επιχειρήσεων θα μειωθεί. Δεν υπάρχει επιχειρησιακό σχέδιο που να έχει πιθανότητα επιτυχίας, αν δεν έχει δοθεί η δέουσα προσοχή στα θέματα Διοικητικής Μέριμνας. Η ΔΜ πρέπει να είναι ορθά σχεδιασμένη, εύκαμπτη και αποδοτική, ώστε να δίνει τη δυνατότητα στο διοικητή να χρησιμοποιεί έγκαιρα και κατά τον καλύτερο τρόπο, όλα τα μέσα που διαθέτει. Είναι απαραίτητη στις επιχειρήσεις και συχνά είναι ο αποφασιστικός παράγοντας στην εκτίμηση της σκοπιμότητας ή της δυνατότητας ανάληψης μιας ενέργειας.

Όπως επιβεβαιώνεται χαρακτηριστικά από τα λόγια του Στρατάρχη Ρόμμελ και του William Pagonis, ο οποίος υπήρξε επικεφαλής της Διοικητικής Μέριμνας στον Πόλεμο του Κόλπου, «πριν από τον κανονικό αγώνα, η έκβαση της μάχης παίζεται και κρίνεται από τις ενέργειες των αξιωματικών της Διοικητικής Μέριμνας».

Οι περισσότεροι στρατιώτες είναι γνώστες της σημασίας της ΔΜ για τη λειτουργική ετοιμότητα. Χωρίς την ύπαρξή και υποστήριξή της, οι μεταφορές προσωπικού, τα κομμάτια πυροβολικού, τα ελικόπτερα και τα αεροσκάφη είναι απλά αριθμοί στον πίνακα της οργάνωσης και του εξοπλισμού. Δυστυχώς, συχνά φαίνεται ότι η επένδυση των διατιθέμενων πόρων σε συστήματα οπλισμού μεγάλης εμβέλειας είναι σημαντικά μεγαλύτερη από εκείνη σε μέσα υποστήριξης της διοικητικής μέριμνας, είτε πρόκειται για πυρομαχικά, καύσιμα ή εφεδρείες. Γιατί είναι η ΔΜ που θα καθορίσει τις δυνάμεις που μπορούν να παραδοθούν στο θέατρο των επιχειρήσεων, ποιες δυνάμεις μπορούν να υποστηριχθούν, και ποιες θα είναι έπειτα ο ρυθμός των διαδικασιών. Δεν αφορά μόνο τον ανεφοδιασμό του στρατού σε υλικά κατά τη διάρκεια ενός πολέμου. Περιλαμβάνει επίσης τη δυνατότητα που έχει ένα έθνος αναφορικά με την παροχή των απαραίτητων βάσεων υποδομής και κατασκευής, την υποστήριξη και παροχή οπλισμένων δυνάμεων, τη δυνατότητα του εθνικού συστήματος μεταφορών να κινηθεί τις δυνάμεις αυτές σε μακρινές αποστάσεις και να τις ανατροφοδοτεί καθώς επεκτείνονται. Κατά συνέπεια έχει ειπωθεί, ότι « η αξία των logisticians είναι μεγαλύτερη στον πόλεμο εν συγκρίσει με την ειρήνη». Κι αυτό γιατί ο πόλεμος είναι γεγονός και όχι θεωρία, όπως είναι εν καιρώ ειρήνης. ⁽¹⁾⁽²⁾

1.3 Ο ρόλος του Διοικητή στα πλαίσια της ΔΜ

Ο διοικητής πρέπει να σχεδιάζει την επιχείρηση που μπορεί να υποστηρίξει και να τη διεξάγει σύμφωνα με το σχέδιο του, πάντοτε όμως μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων υποστήριξης από πλευράς ΔΜ. Παράλληλα, πρέπει να επιτύχει τη λεπτή ισορροπία μεταξύ της αρχής της οικονομίας των δυνάμεων και της χρησιμοποίησης του μέγιστου των δυνατοτήτων των διατιθέμενων μέσων και τμημάτων. Μια ολοκληρωμένη γνώση όλων των παραγόντων που επιδρούν στις κινήσεις και τον εφοδιασμό, πρέπει να είναι η βάση κάθε σχεδίου επιχειρήσεων. Η ΔΜ δεν είναι μόνο θέμα συγκέντρωσης μεγάλων ποσοτήτων υλικού και πλήθους προσωπικού, αλλά πρώτα και κύρια η έγκαιρη και ισορροπημένη χρησιμοποίηση και διάθεση όλων αυτών, ανάλογα με τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων. Μέσα από αυτήν οργανώνεται, διαχειρίζεται και διευθύνεται το ρεύμα της τροφοδοσίας σε ανθρώπινο δυναμικό και μέσα, ώστε να συντηρούνται τα μάχιμα τμήματα και να τους επιτρέπεται να συνεχίζουν τον αγώνα.

Ο ρόλος του διοικητή όσον αφορά τη ΔΜ είναι:

1. Να καθορίσει τον τελικό επιδιωκόμενο σκοπό
2. Να προσδιορίσει τις διαδοχικές ενέργειες για την επίτευξη του στόχου
3. Να λάβει υπόψη του τις συνέπειες που θα έχουν οι προηγούμενες ενέργειες πάνω στους ρυθμούς κατανάλωσης, στις ζημιές επί των υλικών, στο ρυθμό απωλειών του προσωπικού, στις ανάγκες σε μεταφορικά μέσα, στις απαιτήσεις για επισκευές και συντήρηση καθώς και στις λοιπές απαιτήσεις υποστήριξης ΔΜ.
4. Να σχεδιάσει και να καταναίμει ορθολογιστικά το διαθέσιμο χρόνο, τα μέσα, τα τμήματα και τα υλικά.
5. Να εκτιμήσει και να αξιολογήσει τον κίνδυνο από τις εχθρικές ενέργειες και την ασφάλεια των γραμμών συγκοινωνιών.
6. Να προσαρμόσει τα σχέδια του, ώστε να μειωθούν οι δυσμενείς επιδράσεις από τις ελλείψεις και την περιορισμένη διαθεσιμότητα των υλικών, των μέσων και του προσωπικού.

Το σύστημα ΔΜ χρειάζεται κάποια ελαστικότητα, ώστε να είναι ανθεκτικό και να μπορεί να παρέχει συνεχή υποστήριξη. Πρέπει να είναι προσαρμοσμένο στην υφιστάμενη δομή του στρατού, ενώ συγχρόνως να ακολουθεί τις πιθανές αλλαγές στην οργάνωση και τα νέα δεδομένα. Η στενότητα των διατιθέμενων πιστώσεων και του προσωπικού, καθώς και η είσοδος νέων οπλικών συστημάτων και μέσων, επιβάλλει τη συνεχή επανεξέταση του συστήματος ΔΜ.⁽¹⁾

1.4 Παρούσα Οργάνωση και Λειτουργία των Υπηρεσιών Υποστήριξης ΔΜ

Τα στοιχεία του στρατού που προσφέρουν υποστήριξη διοικητικής μέριμνας διακρίνονται σε Σώματα Υποστήριξης Μάχης (Τεχνικό, Εφοδιασμού και Μεταφορών, Υλικού Πολέμου, Υγειονομικό) και σε Λοιπά Σώματα (Οικονομικό, Γεωγραφικό, Έρευνας και Πληροφορικής, Ελεγκτικό, Στρατιωτικών Γραμματέων, Ταχυδρομικό, Μουσικό, Φροντιστών, Αρχιτεχνίτων Όπλων και Σωμάτων). Ακολουθεί μια συνοπτική παρουσίαση των κυριοτέρων από αυτά.

Κύρια αποστολή του Τεχνικού Σώματος αποτελεί η εισήγηση νέων σχεδίων ή μεταβολών των υφιστάμενων σχεδίων υλικών, η επιθεώρηση του τεχνικού υλικού του Στρατού, η οργάνωση και εγκατάσταση στρατιωτικών συνεργείων επισκευών και η μέριμνα για την εκπαίδευση του τεχνικού προσωπικού. Μελετά και επιλύει όλα τα τεχνικά ζητήματα, που αφορούν στα τεχνικά υλικά του Στρατού, φροντίζοντας ταυτόχρονα για την άρτια οργάνωση και καλή εκτέλεση της συντήρησης και εναποθήκευσής τους.

Η πρόβλεψη, η εναποθήκευση και συντήρηση των αναλωσίμων εφοδίων, δηλαδή των ειδών διατροφής προσωπικού και κτηνών, των καυσίμων και λιπαντικών οχημάτων και μηχανών, καθώς και των λοιπών καυσίμων υλών και απολυμαντικών αποτελεί αρμοδιότητα του Σώματος Εφοδιασμού Μεταφορών. Διαχειρίζεται τη μεταφορά οπλισμού και πυρομαχικών και γενικά την εκτέλεση κάθε είδους στρατιωτικών μεταφορών. Παρακολουθεί το πρόγραμμα προμηθειών και ασκεί γενικό έλεγχο στην επιστροφή των αποθεμάτων. Εισηγείται την οργάνωση και εκμετάλλευση επιτόπιων πόρων σε εφόδια και υλικά, καθώς και προτάσεις τροποποίησης κλιμάκων εφοδίων και υλικών. Πρέπει ν' αναφερθεί ότι σήμερα τα είδη διατροφής δε διακινούνται στο ρεύμα εφοδιασμού, καθώς έχουν εκλείψει τα κτήνη.

Η Διεύθυνση Υλικού Πολέμου προσδιορίζει τις ετήσιες ανάγκες εφοδιασμού των μονάδων σε Υλικά Πολέμου και συντάσσει πίνακες αναγκών του τακτικού ετήσιου προϋπολογισμού, καθώς και πίνακες εκτάκτων αναγκών. Επιπλέον, μελετά την υφιστάμενη κατάσταση, τις διεθνείς τάσεις και εξελίξεις, υποβάλλοντας προτάσεις αναδιοργάνωσης μονάδων και εργοστασίων, αλλά και εκσυγχρονισμού των μηχανογραφικών συστημάτων.

Η περισυλλογή, περίθαλψη, διακομιδή και νοσηλεία του στρατευμένου προσωπικού αποτελεί αρμοδιότητα της Διεύθυνσης Υγειονομικού. Εισηγείται τον ανεφοδιασμό των στρατιωτικών μονάδων σε υγειονομικό υλικό και μέσα, ενώ συνάμα ασκεί τον υγειονομικό έλεγχο των τροφίμων, που προορίζονται για το στρατό.

Η Διεύθυνση Οικονομικού ασχολείται κύρια με την κατάρτιση και παρακολούθηση της εκτέλεσης του προϋπολογισμού του Στρατού. Εφοδιάζει χρηματικά τις μονάδες Στρατού, εισηγείται την οργάνωση της ταμειακής υπηρεσίας τους και συντάσσει σχέδια χρηματικού εφοδιασμού και ανεφοδιασμού των μονάδων επιστράτευσης. Συντάσσει μελέτες και ειδικούς κανονισμούς όσον αφορά την οργάνωση και λειτουργία της οικονομικής μέριμνας στο Στρατό.

Η Διεύθυνση Ελεγκτικού έχει ως αποστολή την εξασφάλιση της άσκησης οικονομικής επιθεώρησης των διαχειρίσεων και των λογιστικών βιβλίων. Ενημερώνει το Γ.Ε.Σ. με εκθέσεις οικονομικής επιθεώρησης αναφορικά με παραλείψεις, απώλειες, ελλείμματα ή πλημμελή εφαρμογή των κανονισμών διαχείρισης του λογιστικού συστήματος. Υποβάλλει προτάσεις για τυχόν τροποποιήσεις νόμων, συντάσσει γενικές οδηγίες και εφαρμόζει κανονισμούς ελέγχου.

Η έγκαιρη προμήθεια των απαιτούμενων υλικών και εφοδίων για το Στρατό, καθώς και η αποτελεσματικότερη από πλευράς ποιότητας και οικονομικών συνθηκών προμήθεια αποτελεί αρμοδιότητα της Διεύθυνσης Προμηθειών.

Η Διεύθυνση Ελέγχου Παραλαβής Υλικών ελέγχει την ποιότητα των εγκαταστάσεων των προμηθευτών, στους οποίους έχει ανατεθεί η παραγωγή των υλικών, προκειμένου να διαπιστωθεί η δυνατότητα ή μη κατασκευής των υλικών, που πρόκειται να παραληφθούν. Με την ολοκλήρωση των απαραίτητων ποιοτικών και ποσοτικών ελέγχων ακολουθεί η παραλαβή των υλικών.

Η Διεύθυνση Εκποίησης Στρατιωτικού Υλικού ασχολείται με την εκποίηση κάθε άχρηστου ή μη υποστηριζόμενου στρατιωτικού υλικού.

Με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας των πληροφοριών σε όλους τους τομείς στρατιωτικού ενδιαφέροντος κατέστη αναγκαία η δημιουργία ιδιαίτερου φορέα με αντικείμενο την έρευνα, την τεχνολογία και την αξιοποίηση της πληροφορικής στο Στρατό Ξηράς. Έτσι, συγκροτήθηκε η Διεύθυνση Έρευνας και Πληροφορικής, με κύρια αποστολή της, τόσο στην ειρήνη όσο και στον πόλεμο, την επαύξηση της μαχητικής ισχύος και την ετοιμότητα του Στρατού Ξηράς.⁽¹⁾⁽²⁾

1.5 Το Σύγχρονο Περιβάλλον Διεξαγωγής των Στρατιωτικών Επιχειρήσεων και οι Νέες Απαιτήσεις που τίθενται

Στη σημερινή εποχή, η έννοια της Διοικητικής Μέριμνας λαμβάνει μεγαλύτερη διάσταση. Οι πέντε αρχές του συστήματος ΔΜ, που γίνονται αποδεκτές από το ΝΑΤΟ είναι: πρόβλεψη, οικονομία, ευελιξία, απλότητα και συνεργασία. Οι ανάγκες μιας επιχείρησης πρέπει να προβλέπονται έγκαιρα και τα σχέδια να καταστρώνονται νωρίς, ώστε να δίδεται ο ανάλογος χρόνος για τις προπαρασκευές ΔΜ. Ταυτόχρονα, είναι απαραίτητη η ορθολογιστική εκτίμηση των αναγκών και η ευελιξία της ΔΜ, δηλαδή η δυνατότητα υποστήριξης από πλευράς ΔΜ μιας επιχείρησης κάτω από απρόβλεπτες συνθήκες. Η αρχή της απλότητας επισημαίνει την ανάγκη ύπαρξης απλών και ευκολονόητων στρατιωτικών σχεδίων, ενώ τέλος η αρχή της συνεργασίας δίνει έμφαση στη συντονισμένη προσπάθεια, η οποία εμποδίζει τον πολλαπλασιασμό των προσπαθειών και τη σπατάλη των μέσων.

Η Διοικητική Μέριμνα έχει αλλάξει μορφή, καθώς οι εχθροπραξίες έχουν γίνει περισσότερο πολύπλοκες. Καθώς ο στρατός αυξήθηκε σε μέγεθος και η ένταση των εχθροπραξιών μεγάλωσε, η αλυσίδα εφοδιασμού απαίτησε μια διαφορετική δυναμική, ώστε να είναι σε θέση να μετακινεί τα απαραίτητα εφόδια, για τον εφοδιασμό των στρατιωτών στο πεδίο της μάχης. Ο ανεφοδιασμός των στρατιωτικών μονάδων απαιτεί την ανάπτυξη ενός συστήματος αποθηκών σε στρατηγικές θέσεις, για την αποτελεσματικότερη συγκέντρωση και, εν συνεχεία, διαμοίραση των εφοδίων στις μονάδες της πρώτης γραμμής. Όσο μεγαλώνει η διανυόμενη απόσταση και όσο ταχύτερα κινούνται οι μονάδες του στρατού, τόσο μεγαλώνει το μήκος της αλυσίδας εφοδιασμού και καθίσταται δυσκολότερη η προσπάθεια ανεφοδιασμού. Έχει αποδειχθεί, ότι στις περιπτώσεις που ο στρατός παρέβλεψε τους περιορισμούς αυτής της αλυσίδας και προωθήθηκε σε «απαγορευτικές» αποστάσεις, διέπραξε σφάλμα, καθώς κατέστησε αδύνατη την ανατροφοδότησή του.

Εν ώρα κρίσης απαιτείται γρήγορος επανασχεδιασμός και επαναπροσανατολισμός των σχεδίων δράσης, για να επέλθει η καλύτερη αντίδραση και το επιτυχές αποτέλεσμα. Συνάμα χρειάζεται ακριβή γνώση του λειτουργικού περιβάλλοντος, ακρίβεια πληροφοριών, βελτιστοποίηση της χρήσης των μέσων μεταφοράς και ενσωματωμένες επιχειρησιακές διαδικασίες. Η ανυπαρξία των ανωτέρω οδηγεί σε

μεγαλύτερες προμήθειες υλικών, από αυτές που απαιτούνται, με αποτέλεσμα τη δυσκολία μεταφοράς, ενώ συγχρόνως περιπλέκεται ο σχεδιασμός και η εκτέλεση ΔΜ. Τα Συστήματα Προγραμματισμού και Υποστήριξης Αποφάσεων πρέπει να είναι αυτοματοποιημένα, με συνδέσεις σε όλα τα λειτουργικά επίπεδα. Συνάμα είναι απαραίτητη η διατήρηση αποθέματος ασφαλείας.

Ο καλύτερος έλεγχος της ΔΜ απαιτεί αυξημένες ικανότητες για :

- Έλεγχο της λειτουργικής ετοιμότητας του υλικού και εξοπλισμού.
- Πρόβλεψη ενδεχόμενης αποτυχίας του εξοπλισμού, χρησιμοποιώντας τεχνολογίες πρόβλεψης και προσομοίωσης.
- Γρήγορο προσδιορισμό των αναγκών, επιλογή των σωστών πηγών προμήθειας και μέσων μεταφοράς.
- Παρακολούθηση και ενίσχυση των στρατιωτικών μετακινήσεων, επισκευή των αποτυχημένων συστατικών ή διενέργεια τυχόν επιστροφών.

Η αλυσίδα εφοδιασμού πρέπει να είναι τόσο δυναμική όσο και αντιδραστική, με δυνατότητα κάλυψης των ποικίλων απρόβλεπτων εξόδων. Όταν η υποστήριξη ΔΜ βασίζεται στη χρήση της τεχνολογίας των πληροφοριών υπάρχει αποδοτική διαχείριση αυτής της αλυσίδας, ενώ συγχρόνως παρέχεται ροή πληροφοριών σε πραγματικό χρόνο (real-time), απαραίτητη για την κάλυψη δυναμικών απαιτήσεων. Η επικοινωνία με τις μονάδες της πρώτης γραμμής αναφορικά με το επίπεδο κατανάλωσης των προμηθειών, οδηγεί σε αναμετάδοση αυτών των πληροφοριών στις αποθήκες ανεφοδιασμού, έλεγχο της ετοιμότητας των παραγγελιών, βελτιστοποίηση του προγράμματος μεταφοράς, αλλά και εισηγήσεις βελτιώσεων. Ταυτόχρονα, επέρχεται μείωση στο χρόνο προγραμματισμού και το κόστος, βελτιώνεται η αποδοτικότητα και εξασφαλίζεται η γρήγορη παράδοση των προμηθειών στο πεδίο της μάχης.⁽¹⁾

Η αποθεματοποίηση των ενόπλων δυνάμεων είναι τεράστια σε σχέση με τα εμπορικά δεδομένα και η χρήση της τεχνολογίας βρίσκεται σήμερα σε ικανοποιητικό επίπεδο. Η ξαφνική ζήτηση σε κάποιο σημείο σημαίνει πως τίθενται τεράστιες απαιτήσεις στα κέντρα διανομής του στρατού που έχουν την πλήρη ευθύνη για την υποστήριξη των στρατευμάτων στην αποστολή τους. Ωστόσο είναι βέβαιο ότι ο στρατός πρέπει να διατηρεί αποθέματα όχι μόνο σε πολεμοφόδια και καύσιμα για την αξιοποίηση των πολεμικών μηχανών, αλλά για να μπορέσει να αμυνθεί αποτελεσματικά πρέπει να διατηρεί και αρκετά τρόφιμα και άλλα εφόδια κοντά στα πεδία των μαχών, απαραίτητα για την επιβίωση των στρατιωτών. Η επιτυχής έκβαση μιας στρατιωτικής επιχείρησης εξαρτάται πρώτα και κύρια από τις ανάγκες ενός στρατού, τα διαθέσιμα αλλά και αναμενόμενα εφόδια, την οργάνωση και τη διοίκηση, τη μεταφορά και τις αρτηρίες συγκοινωνιών και εν συνεχεία από την αριθμητική υπεροχή, τις πληροφορίες, το πολεμικό δόγμα, τα όπλα και την τακτική. Το Σώμα Εφοδιασμού Μεταφορών (ΣΕΜ), τόσο σε ειρηνικές όσο και σε πολεμικές περιόδους, είναι για το στρατό ό,τι είναι το αίμα για έναν ζωντανό οργανισμό. Αποστολή του είναι ο εφοδιασμός των στρατιωτικών μονάδων με τρόφιμα, καύσιμα, ορυκτέλαια και πυρομαχικά, είτε με χερσαίες είτε με εναέριας αποστολές.

Στο νέο περιβάλλον μάχης, ο πόλεμος θα διεξάγεται σε έξι διαστάσεις: ξηρά αέρα, θάλασσα, διάστημα, κυβερνοχώρος και χρόνος. Αυτό σημαίνει ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του θα είναι: α) πολύ γρήγορος ρυθμός β) ακριβέστατη γνώση του

πεδίου μάχης γ) χρήση πυρομαχικών ακριβείας δ)κυριαρχία σε ολόκληρο το ηλεκτρομαγνητικό φάσμα ε) αυξημένο ρυθμό συνεργασίας όλων των κλάδων. Η σημερινή πρόκληση είναι η ύπαρξη ενός ενιαίου σημείου ελέγχου και η ενσωμάτωση του συστήματος ΔΜ στο στρατηγικό προγραμματισμό. Κάθε πτυχή της στρατιωτικής αλυσίδας ανεφοδιασμού εξαρτάται από την ύπαρξη ακριβών πληροφοριών και την ικανότητα γρήγορης μεταβίβασής τους.

Είναι αναγκαία η ανάπτυξη ενός συστήματος άμεσης πληροφόρησης και η δημιουργία μονάδων ψηφιακής πληροφόρησης με δυνατότητες συλλογής, επεξεργασίας και διανομής των πληροφοριών. Το σύγχρονο επιτελείο πρέπει να έχει την ικανότητα να ασκεί τον απαραίτητο έλεγχο σε όλο το δίκτυο ΔΜ των υφισταμένων διοικήσεων. Αυτός ο παράγοντας είναι ιδιαίτερα σημαντικός, επειδή η δυνατότητα υποστήριξης ΔΜ καθορίζει αν μια επιχείρηση είναι δυνατή ή όχι. Το σύστημα ΔΜ πρέπει να είναι εύρωστο και ικανό ν' ανταποκριθεί σ' όλες τις ανάγκες, χωρίς να καταρρεύσει. Κι αυτό γιατί οι επιχειρήσεις δε διεξάγονται ποτέ όπως σχεδιάστηκαν αρχικά. Ένα εύρωστο σύστημα παρέχει ευκαμψία και ελευθερία επιλογής περισσοτέρων εναλλακτικών λύσεων. Ένας διοικητής δεν μπορεί να μεγιστοποιήσει τις δυνατότητες των τμημάτων του, παρά μόνο όταν αποδεχθεί κάποιο ποσοστό κινδύνου. Τα μέσα ΔΜ είναι δυνατό να εντοπισθούν εύκολα. Τα αποθέματα ΔΜ καθώς και οι δραστηριότητες θα πρέπει να είναι είτε περιορισμένα είτε προστατευμένα έναντι των εχθρικών δραστηριοτήτων, ώστε να αποφύγουμε να προδώσουμε τις προθέσεις μας, όσον αφορά τις περαιτέρω ενέργειές μας. Η ασφάλεια και η προστασία των μέσων και των σχεδίων ΔΜ, πρέπει να είναι πλήρως ενσωματωμένη στο γενικό σχέδιο ασφάλειας των επιχειρήσεων.

Ο σύνθετος χαρακτήρας του σύγχρονου θεάτρου επιχειρήσεων απαιτεί ικανότητα σχεδίασης και διεξαγωγής διακλαδικών επιχειρήσεων. Για το ισχύον στον ελληνικό στρατό σύστημα ΔΜ , επιβάλλεται η χρήση μεθόδων μηχανοργάνωσης και μοντέλων βελτιστοποίησης για τον όγκο και το είδος των απαιτούμενων υλικών, χώρων και τρόπων αποθήκευσης, δρομολογίων και μεθόδων προσέγγισης αποθηκών, καθώς και για τη διανομή στις δυνάμεις, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται εστιασμένη διοικητική μέριμνα. Η χρησιμοποίηση ελαφρών τυποποιημένων συσκευασιών και η εμφάνιση οπλικών συστημάτων αυξημένης ακρίβειας, που απαιτούν μικρό αριθμό πυρομαχικών, μειώνουν την άμεση εξάρτηση από τη ΔΜ, δηλαδή μειώνουν το ίχνος της ΔΜ. Η διακλαδική μορφή των επιχειρήσεων επιβάλει ακόμη την ανάγκη εξασφάλισης απρόσκοπτης συνεργασίας και υποστήριξης επί θεμάτων ΔΜ ανεξαρτήτως κλάδου, δηλαδή ανάμεσα στο στρατό, το ναυτικό, την αεροπορία, αλλά και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Οι εγκαταστάσεις στρατοπέδευσης απαιτείται να βρίσκονται πλησίον των κόμβων συγκοινωνιών, ώστε να διασφαλίζεται η ταχύτατη μετακίνηση και μεταφορά των στρατιωτικών δυνάμεων σε οποιοδήποτε τόπο και χρόνο, σε όλο το φάσμα των επιχειρήσεων. Ο προγραμματισμός προμήθειας των υλικών και των μέσων θα πρέπει να είναι έγκυρος και να καλύπτει μεγάλο βάθος χρόνου. Η ελληνική αμυντική βιομηχανία αποτελείται από ένα σύνολο βιομηχανιών υπό κρατικό και ιδιωτικό έλεγχο, καθώς και μικρομεσαίων εταιριών που παράγουν, υλικά, εξαρτήματα, ανταλλακτικά κ.λ.π., και έχουν τη δυνατότητα παροχής υπηρεσιών στον τομέα εκπαίδευσης, συντήρησης και επισκευής των αμυντικών υλικών. Φυσικά η πρώτη προϋπόθεση για οποιοδήποτε τακτικό σύστημα διοικητικής μέριμνας είναι ο ακριβής ορισμός των αναγκών.(²)

Το σχέδιο ανεφοδιασμού πρέπει να είναι επιμελημένο και πρακτικά εφαρμόσιμο από κάθε πλευρά, καλύπτοντας τις προβλεπόμενες επιχειρησιακές ανάγκες. Ως μέρος του γενικότερου σχεδίου ΔΜ πρέπει να είναι συντονισμένο σε όλα τα κλιμάκια της Διοίκησης και να παρέχει μεγάλη ευκαμψία και ευελιξία, ώστε να μπορεί να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες επιχειρησιακές καταστάσεις. Γι' αυτό καθίσταται απαραίτητη η παράλληλη εκπόνηση και εναλλακτικών σχεδίων. Η Οργάνωση της Μεταφοράς πρέπει εστιάζεται στα εξής βασικά σημεία:

- Οργάνωση των Μονάδων Μεταφοράς
- Διοικητική Υπαγωγή των Μονάδων Μεταφοράς
- Διατήρηση βασικών Οργάνων Εφοδιασμού σε καιρό ειρήνης
- Υπολογισμός του όγκου των Εφοδίων και των Μέσων Μεταφοράς, που θα απαιτηθούν, για την εν λόγω μεταφορά
- Κατανομή των Μέσων Μεταφοράς (θαλάσσιων, οδικών, σιδηροδρομικών, αεροπορικών) με βάση τα σχέδια εκστρατείας
- Κατάστρωση προσεκτικών σχεδίων θαλασσιών, οδικών, σιδηροδρομικών και αεροπορικών μεταφορών, έπειτα από συνεννόηση με τις αρμόδιες στρατιωτικές και πολιτικές υπηρεσίες

Βασική απαίτηση ενός σχεδίου ανεφοδιασμού είναι η ανάπτυξη του απαιτούμενου οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου, ώστε να είναι δυνατή η κίνηση των μέσων μεταφοράς. Όσον αφορά το οδικό δίκτυο, η συντήρηση των παλαιών οδών και η κατασκευή νέων πρέπει να αποτελεί μέριμνα των στρατιωτικών Υπηρεσιών. Όσον αφορά το σιδηροδρομικό δίκτυο, πρέπει να υπάρχουν σε όλους τους σιδηροδρομικούς σταθμούς, οι οποίοι εξυπηρετούν το σχέδιο διασποράς, εναποθήκευσης και προβλεπόμενης μελλοντικής κλιμάκωσης των πυρομαχικών, κρηπιδώματα για τη διευκόλυνση της φόρτωσης και εκφόρτωσης πυρομαχικών.

Τελικά η πραγματική γνώση των παραγόντων Ανεφοδιασμού και Μετακίνησης πρέπει να αποτελεί τη βάση του σχεδίου κάθε ηγέτη, καθώς μόνο τότε δύναται να αντιμετωπιστεί κάθε επερχόμενος κίνδυνος.⁽³⁾

1.6 Προϋποθέσεις αποτελεσματικής λειτουργίας των καναλιών ΔΜ

Σήμερα, ο τομέας της Διοικητικής Μέριμνας έχει γίνει σαφώς πιο σύνθετος, καθώς έχουν συντελεστεί βασικές αλλαγές στις πρακτικές διαχείρισης των αλυσίδων ανεφοδιασμού.

Η αλλαγή της φύσης των πολεμικών επιχειρήσεων και η ανάγκη διεξαγωγής τους χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά και σε εχθρικό έδαφος, επέφερε επαναπροσδιορισμό των στόχων, για την αποτελεσματικότερη υποστήριξη των μάχινων μονάδων, τροποποιώντας τόσο τη φιλοσοφία του procurement, όσο και το στήσιμο των καναλιών ανεφοδιασμού.

Τα πρόσφατα γεγονότα στον Περσικό Κόλπο, επέδειξαν ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις πρέπει να είναι ευέλικτες στις μετακινήσεις τους, ενώ η προμήθεια των πολεμικών υλικών να γίνεται στον κατάλληλο χρόνο, στο σωστό μέρος, στην κατάλληλη ποσότητα και ποιότητα.

Η αποτελεσματική λειτουργία των καναλιών Διοικητικής Μέριμνας μπορεί να εξασφαλιστεί με:

1. Αύξηση της ταχύτητας παράδοσης του πολεμικού υλικού.
2. Αύξηση της χωρητικότητας των μέσων μεταφοράς.
3. Καλύτερη εκμετάλλευση όλων των καναλιών διανομής, φυσικών και τεχνητών.
4. Αποτελεσματική διαχείριση των στρατιωτικών πληροφοριακών συστημάτων.
5. Συνεχί έλεγχο των δραστηριοτήτων Logistics.
6. Ευέλικτο ανεφοδιασμό σε μικρές ποσότητες.
7. Μείωση του μήκους των καναλιών διανομής, μέσα από τη δημιουργία μικρών κέντρων παροχής υπηρεσιών Logistics από το κεντρικό Logistics Center προς το μέτωπο, με στόχο τη μείωση στο χρόνο παράδοσης των υλικών.
8. Αντικατάσταση των παραδοσιακών συστημάτων επικοινωνίας μεταξύ των μονάδων, από πλήρως αυτοματοποιημένα και ευέλικτα συστήματα, τα οποία θα παρέχουν real-time πληροφόρηση.
9. Βελτίωση των μεθόδων απόκτησης (procurement) οπλικών συστημάτων, καθώς και συνεχή υποστήριξή τους (follow-on support).
10. Αποτελεσματικότητα των σχετικών με την υγεία δραστηριοτήτων της ΔΜ.⁽¹⁾

Μέσα από μια ιστορική ανασκόπηση των κυριότερων στρατιωτικών επιχειρήσεων, αναφορικά με τις πρακτικές διαχείρισης της αλυσίδας ανεφοδιασμού, προσπαθούμε να καταδείξουμε πόσο σημαντική είναι η προπαρασκευή του σχεδίου ανεφοδιασμού και της οργάνωσης των μεταφορών από τον καιρό της ειρήνης. Εξάλλου, για να μπορέσουν να κατανοηθούν οι προκλήσεις του μέλλοντος, είναι απαραίτητη η κατανόηση του παρελθόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

2.1 Γενικά

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις των αρχαίων στρατών ήταν δυσκολότερες, αλλά αποδείχτηκαν περισσότερο επιτυχείς, συγκριτικά με εκείνες του 19^{ου} αιώνα, παρά το γεγονός ότι ο σιδηρόδρομος, η μαζική παραγωγή όπλων, η τυποποιημένη συσκευασία και τα κονσερβοποιημένα τρόφιμα, κατέστησαν το πρόβλημα του ανεφοδιασμού αρκετά ευκολότερο.⁽¹⁾

2.2 Προϊστορική Εποχή

Διαμέσου της ιστορίας, πάντοτε αναγνωρίζεται η σπουδαιότητα της ΔΜ στην επιτυχία των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Κατά την προϊστορική περίοδο οι ανεφοδιασμοί και οι μεταφορές υπήρξαν ιδιαίτερα οργανωμένες, ενώ συγχρόνως έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες συγκροτημένες στρατιωτικές μονάδες.

Όπως αφηγείται ο Ηρόδοτος, κατά το 1550 Π.Χ. οι Αιγύπτιοι κατόρθωσαν να φτάσουν μέχρι τον Ευφράτη ποταμό, διαθέτοντας πολυάριθμες εφοδιοπομπές, αποτελούμενες από τετράτροχα οχήματα, τα οποία έσερναν βόδια.

Ο πρώτος γνωστός μόνιμος στρατός, ο στρατός των Ασσύριων, τοποθετείται περίπου στο 700 Π.Χ., αριθμώντας 150-200 χιλιάδες άτομα. Ήταν οι Ασσύριοι που πρώτοι οργανώθηκαν και ολοκλήρωσαν τα άρματα και το ιππικό, συμμετέχοντας σε διαδικασίες πολιορκίας παντός καιρού. Σ' αυτούς ανήκει η εφεύρεση των μεγάλων μοιρών ιππικού, οι οποίες τους παρείχαν αυξημένη κινητικότητα και ευελιξία. Μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη διάθεση 3.000 αλόγων μηνιαίως για το στρατό τους, ενώ ήταν οι πρώτοι που εξοπλίστηκαν εξ ολοκλήρου με τα όπλα σιδήρου. Ήταν εμφανής η τακτική ικανότητα του στρατού τους. Η ανάγκη να ταϊστεί και να εξοπλιστεί μια ουσιαστική δύναμη εκείνου του χρόνου, μαζί με τα μέσα μεταφοράς (άλογα, καμήλες, μουλάρια και βόδια), σήμαινε ότι ο στρατός δεν μπορούσε να καθυστερήσει σε μια θέση για υπερβολικά μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο καλύτερος χρόνος μάλιστα για να επεκταθεί και να φθάσει σε οποιοδήποτε σημείο ήταν αμέσως μετά τη συγκομιδή, καθώς ολόκληρο το απόθεμα ήταν διαθέσιμο για την επίταξη.

Ο Όμηρος, εξιστορώντας τον Τρωϊκό Πόλεμο, αναφέρεται στην ύπαρξη οργανωμένης υπηρεσίας μεταφοράς τροφίμων.

Σε αρκετά χωρία των Γραφών, αναφέρεται ότι σε πολλές πόλεις του Ισραήλ υπήρχαν γραφεία, τα οποία υπό την εποπτεία του Διοικητή της Φρουράς, ρύθμιζαν θέματα σχετικά με τους ανεφοδιασμούς και τις μεταφορές.

Τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούσε ο στρατός κατά τους προϊστορικούς χρόνους ήταν βραδέα και περιορίζονταν στη μεταφορά ειδών στρατοπέδευσης, όπλων και τραυματιών. Για τις μεταφορές αυτές χρησιμοποιούνταν κυρίως μουλάρια και σε ελάχιστες περιπτώσεις, άμαξες τις οποίες έσερναν βόδια ή γαϊδούρια. Η σταδιακή αύξηση του μεγέθους των στρατών και η ανάγκη εκτέλεσης των στρατιωτικών επιχειρήσεων σε ευρύτερες περιοχές, και για μεγαλύτερες χρονικές περιόδους, μακριά από τα κέντρα εφοδιασμού, άλλαξε την οργάνωση και σύνθεση των μεταφερόμενων

στρατιωτικών εφοδίων. Έτσι, αυξήθηκε ο αριθμός των κτηνών και διευρύνθηκε η χρήση του κάρου.⁽¹⁾

2.3 Ιστορική Εποχή

Στους ιστορικούς χρόνους, ο περσικός στρατός εισήγαγε μια σημαντική καινοτομία στη ΔΜ. Ενώ οι Αιγύπτιοι είχαν χρησιμοποιήσει μερικές φορές μικρά παράκτια σκάφη για τον ανεφοδιασμό των στρατών τους, οι Πέρσες υπήρξαν οι πρώτοι που εισήγαγαν ένα μεγάλης κλίμακας ναυτικό, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την υποστήριξη των επίγειων επιχειρήσεων. Σχεδίασαν ειδικά σκάφη για να μεταφέρουν το πεζικό, τα άλογα και τις προμήθειες, καθώς επίσης και σχεδίες για τη διέλευση των ποταμών. Όπως εξιστορεί ο Ηρόδοτος, οι Πέρσες χρησιμοποίησαν για τις μεταφορές τους περίπου 3.000 σκάφη, ενώ εκτενής υπήρξε η χρήση του αλόγου στην αλυσίδα ανεφοδιασμού. Το σύστημα ανεφοδιασμού του περσικού στρατού θεωρήθηκε το αποτελεσματικότερο απ' όσα είχαν εφαρμοστεί μέχρι εκείνη τη στιγμή.⁽¹⁾

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, όταν ο βασιλιάς της Περσίας Καμβύσης εκστράτευσε κατά των Αιθίοπων δεν μερίμνησε κατάλληλα για τον ανεφοδιασμό του στρατού, με αποτέλεσμα στο πέμπτο της όλης διαδρομής να έχουν εκλείψει τα απαραίτητα για τη διατροφή των ανδρών εφόδια, καθώς επίσης και τα υποζύγια.⁽²⁾

Στη μάχη του Μαραθώνα, το 490 Π.Χ., ο Περσικός στόλος αριθμούσε 600 πλοία, ενώ ο πεζός στρατός που χρησιμοποιήθηκε ανερχόταν σε 48.000 άνδρες. Ο στρατός των Αθηναίων είχε συγκροτηθεί σε 10 φυλές, όπου η καθεμία περιελάμβανε 1.000 άνδρες, σύνολο 10.000. Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν και ισάριθμοι «οπέονες», δηλαδή υπηρέτες ή βοηθοί τους. Για ενίσχυση των Αθηναίων στο Μαραθώνα προσέτρεξαν 1.000 Πλαταιείς, καθώς και Σπαρτιάτες. Οι Πέρσες αναγκάστηκαν σε υποχώρηση και η νίκη των Αθηναίων υπήρξε παροιμιώδης

Το 480 Π.Χ. ο Βασιλιάς Ξέρξης με ισχυρό στόλο και πολλές δυνάμεις πεζικού και ιππικού εισέβαλε και πάλι στην Ελλάδα.. Οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν το στενό των Θερμοπυλών (μήκους 4 χιλιομέτρων), από το οποίο η διέλευση αμαξών και στρατευμάτων ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, θέλοντας ν' ανακόψουν την πορεία του Ξέρξη, ενώ στόλος έπλευσε στο Αρτεμίσιο για ν' αντιταχθεί κατά του Περσικού στόλου. Παρά τις τεράστιες προπαρασκευές του περσικού στρατού, ο Περσικός στόλος δεν ήταν σε θέση να στείλει επαρκή εφόδια στο πολυπληθές Περσικό Στράτευμα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία επισιτιστικού προβλήματος. Οι Πέρσες πέτυχαν τη διάνοιξη του στενού των Θερμοπυλών, αλλά υπέστησαν τεράστιες απώλειες.

Στη Σαλαμίνα, η θέση του στόλου των Ελλήνων ήταν πλεονεκτική, επειδή αυτοί διέθεταν μικρά και ευκίνητα πλοία, ενώ οι Πέρσες είχαν πλοία που ήταν αποτελεσματικά για ναυμαχίες σε ευρύ θαλάσσιο χώρο και όχι σε στενό πορθμό. Οι Έλληνες με επικεφαλή το Θεμιστοκλή αντιμετώπισαν το δυσκίνητο Περσικό Στόλο, κατορθώνοντας να εξουδετερώσουν με επιτυχία την αριθμητική υπεροχή των Περσών. Μετά τη Ναυμαχία της Σαλαμίνας, χιλιάδες Πέρσες πέθαναν στο δρόμο της επιστροφής εξαιτίας της έλλειψης νερού και τροφίμων και λόγω της καταστροφής του συνόλου σχεδόν των κάρων και υποζυγίων.

Το 479 Π.Χ., ο στρατός του Μαρδόνιου, αριθμώντας 300.000 επίλεκτους άνδρες, εγκαταστάθηκε στα σύνορα των Πλαταιών. Η Ελληνική Στρατιά, με αρχιστράτηγο τον Πausανία, συγκροτήθηκε από 107.500 άνδρες, κατά τον Ηρόδοτο. Στη μάχη των Πλαταιών που ακολούθησε οι Έλληνες ανέπτυξαν την Τακτική των Ελιγμών, για τη διάσπαση του κλοιού και την αποτροπή της πανωλεθρίας, λόγω της αποκοπής από την πλευρά των Περσών της ύδρευσης και των συγκοινωνιών. Ακολούθησε η καταδίωξη και ολοκληρωτική συντριβή των Περσών.⁽³⁾⁽⁴⁾⁽⁵⁾⁽⁶⁾

Στη Σπάρτη οι Έφοροι, δημοσίευαν κατά περιόδους πίνακες όπου κατέγραφαν τα έτη κατά τα οποία θα στρατολογούνταν οι ιππείς, οι οπλίτες και οι χειροτέχνες. Οι τελευταίοι ασκούσαν στον ιδιωτικό τους βίο κάποιο επάγγελμα ως χειροτέχνες και συνεπώς ήταν χρήσιμοι στο Στράτευμα λόγω των τεχνικών τους γνώσεων, συμβάλλοντας κατ' αυτό τον τρόπο στην αποτελεσματικότερη οργάνωση της Επιμελητείας. Κατέγραφαν όλα τα είδη και τα εφόδια, που ήταν απαραίτητα στις στρατιωτικές εκστρατείες, με αποτέλεσμα τον πλήρη εφοδιασμό των στρατιωτών. Στην Αθήνα, οι πιο εύρωστοι οικονομικά επιβαρύνονταν με χρηματικές υποχρεώσεις, γνωστές ως «λειτουργίες». Η «Τριηραρχία» συνίστατο στη χορήγηση χρημάτων για την επάνδρωση και συντήρηση μιας τριήρης. Μάλιστα είναι γεγονός ότι κατά τα τελευταία έτη του Πελοποννησιακού Πολέμου η οικονομική δυσπραγία των Αθηναίων επέδρασε δυσμενώς στην Τριηραρχία. Η «Εισφορά» σχετιζόταν με την καταβολή φόρων σε περίπτωση κηρύξεως πολέμου.⁽⁷⁾

2.3.1 Η Διοικητική Μέριμνα του Μακεδονικού Στρατού

Οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου (356-323 Π.Χ.) επιβεβαίωσαν την ανωτερότητα και την ευελιξία του μακεδονικού στρατιωτικού συστήματος. Σήμερα θεωρείται ως ένας από τους μεγαλύτερους logisticians της ιστορίας και αποτελεί ένα μύθο ΔΜ, που ενέπνευσε άλλους μεγάλους κυβερνήτες, συμπεριλαμβανομένου του Ιουλίου Καίσαρα και του Ναπολέοντα.

Οι βασικοί παράγοντες των επιτυχιών του Αλέξανδρου ήταν :

- Συνυπολογισμός των ΔΜ στο στρατηγικό προγραμματισμό
- Λεπτομερής γνώση των αντιτιθέμενων στρατών, της περιβάλλουσας έκτασης και των ημερομηνιών συγκομιδής
- Καινοτόμος ενσωμάτωση της νέας τεχνολογίας όπλων
- Συντήρηση ενός ενιαίου σημείου ελέγχου.

Βάση της στρατηγικής του αποτελούσε ο ανεφοδιασμός της στρατιάς. Παράγοντες όπως το κλίμα, η ανθρωπολογική και φυσική γεωγραφία, οι διαθέσιμες μέθοδοι μεταφορών και οι ημερομηνίες της γεωργικής παραγωγής ήταν καθοριστικοί για την επόμενη κίνηση του Αλεξάνδρου.

Η ΔΜ των Μακεδόνων, όπως αναπτύχθηκε από τον Φίλιππο, ήταν εντελώς διαφορετική απ' αυτή των Ελλήνων και των Περσών. Στους ελληνικούς στρατούς, ο αριθμός των βοηθητικών έφτανε συνήθως τον αριθμό των μαχίμων και τα εφόδια, ο οπλισμός και η θωράκιση μεταφέρονταν από τους υπηρέτες ή τα ζώα. Αντιθέτως ο Φίλιππος εκπαίδευσε τους στρατιώτες του να μεταφέρουν οι ίδιοι την πανοπλία τους και τα εφόδια για τη συντήρησή τους, ενώ συγχρόνως απαγόρευσε τη συνοδεία του στρατεύματος από αμάξια και γυναίκες. Το μεγαλύτερο μέρος του υλικού μεταφερόταν από μικρό αριθμό υπηρετών, και όχι από κάρα ή μεταγωγικά κτήνη.

Αποτέλεσμα των τροποποιήσεων αυτών υπήρξε η πολύ σημαντική μείωση του αριθμού των μεταγωγικών. Έτσι, ο Μακεδονικός στρατός μετατράπηκε σε ταχύτερη, ελαφρότερη και πιο ευκίνητη μάχιμη δύναμη, με αποτέλεσμα να καθίσταται ευκολότερος και ο αιφνιδιασμός του αντιπάλου. Ο στρατός του Αλεξάνδρου μπορούσε να κινηθεί σε 13 μίλια ημερησίως, και οι χωριστές μονάδες ιππικού μπορούσαν να καλύψουν 40 μίλια ημερησίως.

Το γεγονός μάλιστα ότι το πλείστο των εφοδίων μεταφέρονταν από τους μάχιμους οπλίτες και τους λιγιστούς υπηρέτες λιγόστευε τα προβλήματα απόκτησης πολλών ζώων και τροφών για τη συντήρησή τους, σε βάρος του πληθυσμού και των καλλιεργειών. Η οργάνωση της ΔΜ στο στρατό του Αλεξάνδρου, ήταν προσαρμοσμένη για επιχειρήσεις στην Ασία, όπου η απόκτηση εφοδίων και μεταφορικών κτηνών ήταν εξαιρετικά δυσχερής και όπου, σε εδάφη ανώμαλα, η ταχύτητα και η ευκινησία αποτελούσαν πλεονεκτήματα υψίστης σπουδαιότητας.⁽¹⁾

Εκτός από το συγχρονισμό των ενεργειών με τους κύκλους συγκομιδής, ο Αλέξανδρος χρησιμοποίησε ορισμένη τακτική για να εξασφαλίσει μια ανοικτή αλυσίδα ανεφοδιασμού σε όλες τις εκστρατείες του:

- Μεγιστοποίησε την ταχύτητα δράσης και την ευελιξία εξαλείφοντας από το στρατό τη συνηθισμένη ομάδα υπαλλήλων, τα βαγόνια εμπορευμάτων και τις γυναίκες.
- Ανέπτυξε συμμαχίες, διασφαλίζοντας έτσι το διαρκή ανεφοδιασμό του στρατού. Είναι αξιοσημείωτο ότι πολλές από τις πόλεις που παραδόθηκαν στον Αλέξανδρο δεσμεύτηκαν σε μια διαρκή υποστήριξη και παροχή προμηθειών στο μακεδονικό στρατό.
- Οργάνωσε τις βάσεις για να παρέχει το καταφύγιο και τις προμήθειες πριν από την άφιξη του στρατού.
- Βάδισε κατά μήκος των ποταμών για να παρέχει εύκολη πρόσβαση στις θαλάσσιες μεταφορές.
- Οργάνωσε τη συντήρηση των προμηθειών σε δύσκολες περιστάσεις, μειώνοντας την ανάγκη για πρόσθετες προμήθειες και το χρόνο ανεφοδιασμού.

Ο Αλέξανδρος μας δίδαξε ότι η συμμαχία με τους φορείς παροχής υπηρεσιών είναι κρίσιμη για την επιτυχία μιας αποτελεσματικής οργάνωσης. Κατάλαβε ότι θα ήταν αδύνατο να αφήσει την ακτή, εκτός εάν εξασφάλιζε τη λήψη των απαραίτητων προμηθειών από τις πόλεις και τα έθνη κατά μήκος της πορείας του. Ενσωμάτωσε το Σύστημα ΔΜ στο Στρατηγικό Προγραμματισμό. Μάλιστα η λήψη των αποφάσεων του Αλεξάνδρου φαίνεται ότι βασίστηκε σε μια διαγώνιο-λειτουργική διανομή των πληροφοριών. ⁽²⁾⁽³⁾

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η σημασία του Δικτύου Πληροφοριών στο Μακεδονικό Στράτευμα, το οποίο βασιζόταν στη συστηματική συλλογή, επεξεργασία και αξιολόγηση πληροφοριών στρατιωτικής φύσεως. Οι πληροφορίες που συλλέγονταν αφορούσαν θέματα Στρατηγικής και Τακτικής σε σχέση με τον εχθρό. Ταυτόχρονα, περιελάμβανε πληροφορίες σχετιζόμενες με τη γεωγραφία, τις κλιματολογικές συνθήκες και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές κάθε χώρας εναντίον της οποίας εκστράτευαν. Η συλλογή των πληροφοριών δε σταματούσε εκεί αλλά προχωρούσε στη στρατιωτική οργάνωση του εχθρού, την οικονομική του κατάσταση, το σύστημα διακυβέρνησης της εχθρικής χώρας, μέχρι και τα ήθη και τα έθιμα των κατοίκων της.

Σε κάθε εκστρατεία του ο Αλέξανδρος μετέφερε μαζί του ένα πλήθος προσώπων όπως διερμηνείς, βηματιστές (τοπογράφοι της εποχής), για την ακριβή καταγραφή των αποστάσεων ανάμεσα στα στρατόπεδα, γραμματείς, ταχυδρόμους κ.α. Ο αριθμός των ανθρώπων που ακολουθούσε το στρατό επηρέαζε σημαντικά τις δυνατότητες και τους περιορισμούς του συστήματος οργάνωσης των logistics, εφόσον αυξημένος αριθμός σήμαινε μεγαλύτερη πολυπλοκότητα στη δομή και τη λειτουργία του.⁽⁴⁾

Το ζήτημα της Επιμελητείας απασχόλησε ιδιαίτερος τόσο το Φίλιππο όσο και τον Αλέξανδρο. Ο Φίλιππος επιθυμούσε ένα στρατό ευέλικτο, ταχυκίνητο και αξιόμαχο. Γι' αυτό περιόρισε στο ελάχιστο τις άμαξες, τα ζώα που χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά και τους μεταφορείς. Ο Αλέξανδρος μιμήθηκε τον πατέρα του στην οργάνωση της Επιμελητείας, όσο βεβαίως το επέτρεπαν οι συνθήκες.

Κατά την είσοδο του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη Μικρά Ασία, η μεταφορά διαμέσου της ξηράς τεραστίων ποσοτήτων σε εφόδια, επέβαλαν την πορεία κατά μήκος της παραλίας, ώστε να καθίσταται δυνατός ο ανεφοδιασμός με τη βοήθεια του στόλου του. Ο στόλος που χρησιμοποίησε για την υποστήριξη και τον ανεφοδιασμό των επιχειρήσεων του ανέρχονταν σε 160 πολεμικά πλοία (τριήρεις) και πολλά φορτηγά, τα οποία μετέφεραν κάθε είδους υλικά και εφόδια. Ο στόλος αυτός, μετά την κατάληψη της Μιλήτου, διαλύθηκε με εντολή του Αλεξάνδρου για λόγους οικονομικής δυσπραγίας. Όμως κατά τη διάρκεια πολιορκίας της Τύρου, η οποία κράτησε 7 μήνες, διέταξε την ανασυγκρότηση του Στόλου, με αποτέλεσμα να καταστεί δυνατή η άλωση της Τύρου. Στη συνέχεια εισήγαγε στο στόλο του τετρήρεις και πενήρεις, δηλαδή νέου τύπου, μεγάλα και ανθεκτικά σκάφη, τα οποία ήταν ταχύτερα των τριήρων.⁽⁵⁾

Από τα ανωτέρω συνάγεται η αρτιότητα της οργάνωσης του Στρατού και του Στόλου των Μακεδόνων.

2.4 Η Διοικητική Μέριμνα του Ρωμαϊκού Στρατού

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στον ανεφοδιασμό του ρωμαϊκού στρατού κατά την αρχαιότητα. Η επιτυχής έκβαση των πολέμων της ρωμαϊκής Δημοκρατίας ήταν αποτέλεσμα της δυνατότητάς της να εφοδιάζει το στρατό αποτελεσματικά ακόμα και σε μεγάλες αποστάσεις. Η σπονδυλική στήλη του ρωμαϊκού στρατού ήταν οι βαριοί σχηματισμοί πεζικού. Οι ρωμαϊκές λεγεώνες δεν χρησιμοποιούσαν ζώα, παρά μόνο για να μεταφέρουν είδη απόλυτης ανάγκης, όπως εφεδρικά όπλα και εφόδια, τα οποία προορίζονταν για την εγκατάσταση αποθηκών εφοδιασμού. Επικεφαλής κάθε στρατιάς ήταν ο Ύπατος ενώ ακολούθως στην ιεραρχία τοποθετούνταν ο ταμίας. Εκτός αυτών υπήρχαν γενικοί διαχειριστές, οι οποίοι ασχολούνταν με τα υλικά, τα ρούχα και τα τρόφιμα. Ο γενικός εφοδιασμός του στρατού γινόταν από τα αποθέματα των βάσεων εφοδιασμού, οι οποίες βρίσκονταν κοντά στο θέατρο των επιχειρήσεων.

Το σύστημα ανεφοδιασμού του ρωμαϊκού στρατού αναπτύχθηκε από μελετητές, οι οποίοι στηρίχθηκαν σε μεγάλο ποσοστό στο σταθερά αυξανόμενο αρχαιολογικό και επιγραφικό αρχείο. Ωστόσο η σημαντικότερη εργασία όσον αφορά τον ανεφοδιασμό του στρατού κατά την αρχαιότητα παραμένει εκείνη του D.Engles, *Αλέξανδρος ο μέγας και οι διοικητικές μέριμνες του μακεδονικού στρατού* (Berkeley, 1978), ο οποίος υπογράμμισε τις δυσκολίες προμήθειας τροφίμων από την ξηρά, προβλήματα όμως που υπερνίκησαν η οξυδέρκεια του Αλεξάνδρου και οι διοικητικές δεξιότητες των

ανώτερων υπαλλήλων του, συγκεντρώνοντας μεγάλους όγκους τροφίμων σε κεντρικά σημεία μπροστά από τον προωθούμενο στρατό του. Η ΔΜ του μακεδονικού στρατού παρουσιάζει μια πολύ διαφορετική εικόνα εν συγκρίσει με τις διαδικασίες του ρωμαϊκού στρατού.

Αναφορά πρέπει να γίνει στο καθημερινό δελτίο τροφίμων του Ρωμαίου στρατιώτη. Στο σημείο αυτό πρέπει να καταστεί σαφές ότι σύμφωνα με υπολογισμούς οι ανάγκες των στρατιωτών του Αλέξανδρου ανέρχονταν σε 3.600 θερμίδες, ενώ των Ρωμαίων στρατιωτών σε 3.000 θερμίδες.

Το δελτίο τροφίμων του ρωμαϊκού στρατού περιελάμβανε δύο κύρια στοιχεία: α) frumentum (σιτάρι) και β) cibaria (όλα τα άλλα, συμπεριλαμβανομένου του κρέατος και του ποτού). Οι ποσότητες σιταριού και κρέατος που αναφέρονταν στο δελτίο ήταν καθορισμένες.

Ο σχεδιασμός του στρατιωτικού ανεφοδιασμού ήταν λεπτομερής. Τα δελτία τροφίμων που εκδίδονταν και κατανέμονταν στους διαφορετικούς τύπους μονάδων επέτρεπαν στο στρατό να προετοιμάζεται αποτελεσματικά για τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Ο ρωμαϊκός στρατός απαιτούσε προμήθεια τεράστιων όγκων σε τρόφιμα και ποτά, δεδομένου ότι σε σύγκριση με τους σύγχρονους στρατούς η απαίτησή τους για μεγάλες ποσότητες πυρομαχικών ήταν ελάχιστη. Εκτός από τη σίτιση των στρατιωτών του, ο στρατός έπρεπε να φροντίζει τη διατροφή των κτηνών. Υπογραμμίζεται ότι ενώ τα πρόσφατα στρατιωτικά εγχειρίδια αναφέρονται σε μεγάλες απαιτήσεις χορτονομής για τη διατροφή των ζώων, στην πραγματικότητα απαιτήθηκαν πολύ μικρότερες ποσότητες όπως επισημάνθηκε από τους ίδιους τους στρατούς στην εκστρατεία. Σε όλες τις περιοχές με εξαίρεση μερικές, η χορτονομή που εκδίδονταν συμπληρωνόταν μέσα από την εκτενή βοσκή. Μια άλλη ζωτικής σημασίας απαίτηση για οποιοδήποτε ρωμαϊκό στρατό αποτελούσε το καυσόξυλο.

Πώς όμως μεταφέρονταν οι προμήθειες του στρατού; Όπως ο Αλέξανδρος έτσι και οι Ρωμαίοι είχαν εκπαιδεύσει τους στρατιώτες τους να σηκώνουν μεγάλα βάρη. Κάθε στρατιώτης υπολογίζεται ότι έφερε συνήθως 60-70 λίβρες στην πλάτη του.⁽¹⁾⁽²⁾

2.5 Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές στα χρόνια του Βυζαντίου και του Μεσαίωνα

Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους οι υπηρεσίες ανεφοδιασμού λειτουργούσαν με τρόπο θαυμαστό. Στη διάρκεια της εκστρατείας οι στρατιώτες εφοδιάζονταν με τρόφιμα και ελάμβαναν μικρό μισθό, καθώς και μέρος από τα λάφυρα. Στην περίοδο της ειρήνης το φαγητό των στρατιωτών βάρυνε το δημόσιο, ενώ τους χορηγούνταν μισθός και κάποιες τακτικές δωρεές.

Κατά τον Μεσαίωνα, τα στρατεύματα των Φράγκων ακολουθούνταν από σημαντικές εφοδιοπομπές, τις οποίες συνιστούσαν ίπποι και ημίονοι, καθώς και άμαξες συρόμενες από βόδια. Αρκετές από αυτές μετέφεραν εργαλεία για την επισκευή των οδών.⁽¹⁾

2.6 Οργάνωση της ΔΜ κατά τη Ναπολεόντειο Εποχή

Κατά την εποχή του Ναπολέοντα για πρώτη φορά ιδρύεται η υπηρεσία μεταφορών των στρατευμάτων και η υπηρεσία μηχανικού. Η υπηρεσία μεταφοράς περιελάμβανε

α)μεταγωγικά σώματος, β)μεταγωγικά αμέσου μεταφοράς και γ)βοηθητικές μεταφορές (συμπληρωματικές των κανονικών). Συχνά γινόταν χρήση των ποτάμιων συγκοινωνιών τόσο για τη συγκέντρωση των στρατευμάτων όσο και για την προώθηση των εφοδίων. Το 1805 ο Ναπολέοντας οδηγήθηκε σε πρωτοφανή επιτυχία εναντίον της Αυστρίας. Η εισβολή στη Ρωσία το 1812 ήταν ιδιαίτερος προετοιμασμένη, αλλά γρήγορα φάνηκαν οι ατέλειες της ΔΜ. Παρά την αύξηση των μονάδων μεταφοράς, οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες και η κακή κατάσταση των οδών συγκοινωνίας επέδρασαν καταστρεπτικά στις μεταφορές, με άμεσο επακόλουθο την αποτυχία.⁽¹⁾

2.7 Ο Ελληνικός Στρατός της περιόδου 1821-1897

Με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης το 1821 ξεκίνησε και η ανασυγκρότηση των Στρατευμάτων, τόσο των Τακτικών όσο και των Άτακτων. Το 1822 συγκροτείται το Πρώτο Σύνταγμα Πεζικού. Ωστόσο, στη διάρκεια της περιόδου 1821-1827 δεν υπήρχε οργανωμένη υπηρεσία ανεφοδιασμού. Η σίτιση του στρατού βασιζόταν σε πόρους προερχόμενους από τη χώρα. Το 1828 ξεκινά μια νέα περίοδο οργάνωσης των στρατευμάτων, όπου οργανώνεται η Επιμελητεία, με επικεφαλής το Γάλλο Επιμελητή Chauke, για τη διαχείριση των οικονομικών πόρων που ήταν απαραίτητοι για τη συντήρηση του στρατεύματος. Τα Άτακτα Σώματα μετονομάστηκαν σε Χιλιαρχίες, όπου κάθε μία περιελάμβανε έναν Ταμία και ένα Φροντιστή Υλικού. Αποφασιστικές κινήσεις έγιναν και στον τομέα της Υγειονομικής Περίθαλψης, όπου είχαμε ίδρυση στρατιωτικών νοσοκομείων. Σημαντική ήταν το 1829 η σύσταση για πρώτη φορά «Σώματος Αξιωματικών Οχυρωματοποιίας και Αρχιτεκτονικής», με επικεφαλής το Γάλλο Λοχαγό Garnaud, έχοντας ως κύρια αποστολή του τη μελέτη και σύνταξη σχεδίων για την κατασκευή, συντήρηση ή βελτίωση οχυρωμάτων, κτιρίων, γεφυρών, δρόμων και άλλων τεχνικών κατασκευών, ενώ επέβλεπε και την εκτέλεσή τους. Το 1833 ο Όθωνας ανέλαβε να αποκαταστήσει την τάξη. Την περίοδο 1833-1867 διατέθηκαν σημαντικά κονδύλια στην προμήθεια ειδών οπλισμού, ιματισμού και αποσκευής, ενώ συστήθηκε Σώμα Μηχανικού, το οποίο ανέλαβε την κατασκευή και συντήρηση στρατοπέδων και καταυλισμών. Το 1863 την Οικονομική Υπηρεσία αποτελούσαν 4 Οικονομικοί Επιθεωρητές και 6 Επιμελητήρια, ενώ το 1878 περιελάμβανε 4 Οικονομικούς Επιθεωρητές, 2 Επιμελητήρια, 1 Κεντρική Αποθήκη Ιματισμού, 2 Στρατιωτικά Αρτοποιεία και το Μετοχικό Ταμείο Στρατού. Ακολούθησαν και άλλες μεταβολές στη σύστασή της τα έτη 1880 και 1881. Το 1881 συστήθηκαν 3 Στρατιωτικά Επιμελητήρια, τα οποία ανέλαβαν την προμήθεια και διανομή των εφοδίων, καθώς και την εξεύρεση των απαραίτητων μέσων μεταφοράς. Την περίοδο 1884-1886 τέθηκε σε εφαρμογή ο Κανονισμός Μεταφορών, ο οποίος πραγματευόταν τη μεταφορά ανδρών, κτηνών και υλικών διαμέσου του σιδηροδρομικού δικτύου της Θεσσαλίας. Μεταξύ των ετών 1886 και 1897 προβλέφθηκε η ίδρυση Σώματος Επιμελητείας, χωρίς όμως να παρατηρηθεί καμιά βελτίωση, καθώς η Επιμελητεία παρέμενε ανοργάνωτη.

Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 βρήκε την Ελλάδα χωρίς την αναγκαία προπαρασκευή. Η δύναμη του Στρατού Θεσσαλίας ανερχόταν σε 40.000 άνδρες και 96 πυροβόλα, ενώ του Στρατού Ηπείρου σε 16.000 άνδρες και 40 πυροβόλα. Επιτελική υπηρεσία δεν υπήρχε, αλλά ούτε και οργανικές Μεγάλες Δυνάμεις από τον καιρό της ειρήνης. Ο στρατός δε διέθετε τον απαραίτητο αριθμό στελεχών, οπλισμό και μέσα. Η ανεπαρκής εκπαίδευση και η έλλειψη στοιχειωδών μέσων Διοικητικής Μέριμνας, συνιστούσαν δυσμενείς παράγοντες για τη συντήρησή του. Η έλλειψη

μεταγωγικών μέσων και αποθηκών έφερε τον ελληνικό στρατό αντιμέτωπο με τις στερήσεις και την πείνα, κινδυνεύοντας να διαλυθεί. Συνάμα όμως τα δυσμενή αποτελέσματα του πολέμου αφύπνισαν τον ελληνικό στρατό, ο οποίος άρχισε πλέον να οργανώνεται σοβαρά, μέσα από μια συστηματική οργάνωση της επιστράτευσης, την πραγματοποίηση νέων προμηθειών σε πολεμικό υλικό, την εφαρμογή του τριαδικού συστήματος στην οργάνωση, ώστε να γίνουν οι μονάδες πιο ευέλικτες, και την εφαρμογή πολλών ασκήσεων στο χάρτι και το έδαφος.⁽¹⁾

2.8 Η αναδιοργάνωση του Στρατού μετά το 1897

Στη διάρκεια της περιόδου 1904-1912 σημειώνονται σημαντικές μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τη συγκρότηση του στρατού σε μεγάλες μονάδες ιδιόμορφης σύνθεσης, την αναδιοργάνωση της Επιτελικής Υπηρεσίας, το διαχωρισμό του Πυροβολικού κατά είδος και τη συστηματική οργάνωση των Υπηρεσιών Διοικητικής Μέριμνας. Άρχισε η κατασκευή οχυρώσεων και αποθηκών, ενώ βελτιώθηκε το συγκοινωνιακό δίκτυο. Το 1904 συστήθηκε το «Ταμείο Εθνικής Άμυνας», με σκοπό του τη διάθεση πόρων για τη συμπλήρωση των αναγκών του Στρατού Ξηράς σε υλικά πολέμου, καθώς επίσης και την κατασκευή στρατιωτικών κτιρίων. Η αύξηση των πόρων του Ταμείου το 1906 συνέβαλε στην προμήθεια υλικών επιστράτευσης, την κατασκευή έργων οχύρωσης και την αγορά κτηνών. Το 1907 συντελέστηκαν απαλλοτριώσεις εκτάσεων για την ανέγερση μόνιμων οχυρώσεων, πεδίων βολής και αποθηκών. Τα ποσά που διατέθηκαν για στρατιωτικές ανάγκες, ιδιαίτερα μεταξύ 1910-1912, ήταν πολύ μεγάλα και υπερέβαιναν κατά μέσο όρο το 20% του συνολικού προϋπολογισμού του Κράτους. Το 1910 η Οικονομική Υπηρεσία αποτελούνταν από τη Γενική Επιμελητεία, τα Ελεγκτήρια των Μεραρχιών, τη Γενική Αποθήκη Υλικού Στρατού, το Μετοχικό Ταμείο Στρατού, τρία Αρτοποιεία, τρεις Οικονομικές Επιθεωρήσεις και τρεις Ειδικές Αποθήκες Υλικού. Το Μεταγωγικό περιελάμβανε έξι μεταγωγικούς λόχους, καθένας εκ των οποίων είχε δύναμη 110 ανδρών και 120 κτηνών.⁽¹⁾

2.9 Τα Ελληνικά Στρατεύματα κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων

Στη διάρκεια του Α Βαλκανικού Πολέμου η συμμαχία των κρατών Ελλάδας, Βουλγαρίας, Σερβίας και Μαυροβουνίου εκστράτευσε εναντίον των Τούρκων. Με το διάταγμα γενικής επιστρατεύσεως του 1912 ο στρατός οργανώθηκε σε δύο στρατιές, τη Στρατιά Θεσσαλίας και τη Στρατιά Ηπείρου. Η πρώτη περιελάμβανε 7 Μεραρχίες 1 ταξιαρχία Ιππικού, και 4 τάγματα Ευζώνων. Η δύναμή της ανερχόταν σε 100.000 άντρες, 23.000 κτήνη και 174 πυροβόλα. Διέθετε επίσης και στολίσκο από 4 αεροπλάνα. Η στρατιά Ηπείρου, δυνάμει μιας Μεραρχίας, διέθετε 1 σύνταγμα Πεζικού, 4 τάγματα Ευζώνων και 1 τάγμα Εθνοφρουρών. Η δύναμή της ανερχόταν σε 10.500 άνδρες με 42 πυροβόλα. Σημαντική ήταν και η ναυτική ισχύς της Ελλάδας, της οποίας ο στόλος είχε ενισχυθεί με πολλά νεότευκτα πολεμικά πλοία, περιλαμβάνοντας 4 θωρηκτά με ναυαρχίδα το «Αβέρωφ», 15 αντιτορπιλικά, 1 υποβρύχιο, 5 τορπιλοβόλα και πολλά βοηθητικά σκάφη. Με τον έλεγχο του Αιγαίου ο ελληνικός στόλος παρεμπόδισε τη μεταφορά τουρκικών στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία. Επίσης πλοία της Μοίρας Ιονίου συνεργάστηκαν με τη Στρατιά Ηπείρου, για την απελευθέρωση της Πρέβεζας και τη μετατροπή της σε βάση ανεφοδιασμού του στρατού στην Ήπειρο. Φυσικά δεν έλειψαν οι αδυναμίες σε θέματα σχετιζόμενα με την επίταξη των κτηνών-μεταγωγικών. Ακόμη υπήρξαν καθυστερήσεις στη συμπλήρωση των μονάδων με το προβλεπόμενο προσωπικό και

τα υλικά, με αποτέλεσμα οι μονάδες αυτές να κινηθούν προς τις επιχειρησιακές τους θέσεις χωρίς να έχουν ολοκληρώσει την επιστράτευσή τους. Στη μάχη των Γιαννιτσών, υπήρξε σοβαρή έλλειψη πληροφοριών, αναφορικά με τις κινήσεις των αντιπάλων, με αποτέλεσμα τη μη κατάλληλη πρόβλεψη, σχεδίαση και διεύθυνση της μάχης. Τα μέσα επικοινωνίας ήταν φτωχά, με αποτέλεσμα συνήθως πεζοί αγγελιοφόροι να μεταφέρουν τις διαταγές σε δύσβατες περιοχές, όπου δεν μπορούσαν να κινηθούν αυτοκίνητα ή άλλα μέσα μεταφοράς. Ωστόσο παρά τις δυσκολίες, το αποτέλεσμα των ελληνικών στρατιωτικών επιχειρήσεων υπήρξε νικηφόρο.⁽¹⁾

Ο Δεύτερος Βαλκανικός Πόλεμος άρχισε το 1913 με την αιφνιδιαστική επίθεση των Βουλγάρων κατά των ελληνικών και σερβικών προκαλυπτικών τμημάτων. Ο ελληνικός στρατός διέθετε στη Μακεδονία 8 μεραρχίες Πεζικού και 1 ταξιαρχία Ιππικού, συνολικής δυνάμεως 100.000 πεζών και 1.000 ιππέων, με 180 πυροβόλα. Κύριο χαρακτηριστικό των θεάτρων επιχειρήσεων ήταν το ορεινό του εδάφους και η έλλειψη επαρκών συγκοινωνιών, με αποτέλεσμα την ιδιαίτερη δυσκολία από πλευράς των Βουλγάρων να κινήσουν έγκαιρα τις διασκορπισμένες δυνάμεις τους. Σημαντική υπήρξε η συμβολή του Ελληνικού Στόλου, του οποίου αγήματα απελευθέρωσαν την Καβάλα και την Αλεξανδρούπολη.⁽²⁾

2.10 Ά Παγκόσμιος Πόλεμος - Ελληνική Συμμετοχή στη Διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου - Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα στη Μεσημβρινή Ρωσία

Τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους διαδέχθηκε μια σύντομη περίοδο ειρήνης, η οποία χρησιμοποιήθηκε για την αναδιοργάνωση του στρατού. Το Πεζικό άρχισε να εξοπλίζεται για πρώτη φορά με αυτόματα όπλα, ενώ το Πυροβολικό χωρίστηκε σε Ορειβατικό και Πεδινό. Όμως για μια ακόμη φορά η οργανωτική προσπάθεια του στρατού ανακόπηκε, εξαιτίας του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) και του εσωτερικού διχασμού από τη διαφωνία του Βασιλιά Κωνσταντίνου και του Πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου, για την είσοδο ή μη της Ελλάδας στον πόλεμο. Η Ελλάδα τελικά προσχώρησε στο στρατόπεδο των Συμμάχων και συμμετείχε με 10 μεραρχίες στη διάσπαση του Μακεδονικού Μετώπου (Σεπτέμβριος 1918). Ακολούθησε η συμμετοχή της με ένα σώμα στρατού (2 μεραρχίες) στη συμμαχική εκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία (1919). Το Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα, παρά τις οργανωτικές αδυναμίες των μονάδων του, λόγω της απρογραμματίστης μεταφοράς τους, την έλλειψη πλήρους συγκρότησης, ορισμένες φορές χωρίς πολυβόλα και υποστήριξη πυροβολικού, χωρίς μεταφορικά μάχης και μέσα ανεφοδιασμού, πολλές φορές έφερε το βάρος της μάχης, κυρίως στην Κριμαία, τη Χερσόνα και την περιοχή της Οδησσού.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΠΟΙΕΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΕ Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Η Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922), της οποίας η έκβαση υπήρξε καταστροφική για τον Ελληνισμό, αποτελεί σημαντική πηγή διδαγμάτων στρατηγικής και τακτικής. Στη διάρκειά της παρουσιάστηκαν δυσεπίλυτα προβλήματα ανεφοδιασμού και μεταφορών, υγειονομικής περίθαλψης και διακομιδών, οργάνωσης, φρούρησης και συντήρησης μεγάλου μήκους συγκοινωνιών. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις ελάμβαναν χώρα σε αποστάσεις κυμαινόμενες μεταξύ 100 και 300 χιλιομέτρων από τις βάσεις εξόρμησης. Η κύρια σιδηροδρομική αρτηρία Σμύρνης-Αφιόν Καραχισάρ-Εσκή Σεχλήρ-Αγκυρας υπήρξε ο κύριος άξονας, κατά μήκος του οποίου πραγματοποιούνταν οι κύριες επιχειρήσεις των δύο αντιπάλων, με αποτέλεσμα να υπόκειται σε διαδοχικές καταστροφές και καταπονήσεις. Έτσι κατά την πρώτη περίοδο κάθε επιχείρησης, ο στρατός μπορούσε να ζήσει μόνο από τα εφόδια, τα οποία μετέφερε μαζί του ή προωθούσε από τις αποθήκες, διαμέσου μηχανοκίνητης ή ζωοκίνητης μεταφοράς. Χιλιάδες τόνοι έπρεπε να μεταφερθούν σε αποστάσεις οι οποίες υπερέβαιναν τα 150 χλμ. από τον τελευταίο σιδηροδρομικό σταθμό, συχνά επί ανύπαρκτων οδών.

Τα σώματα επιμελητείας και μεταφορών εργάστηκαν συνήθως επιτυχώς, αλλά δεν κατάφεραν ν' ανταποκριθούν στις αποστολές εκείνες, οι οποίες υπερέβαιναν τα μέσα, τα οποία είχαν στη διάθεσή τους, καθώς και τις δυνατότητες αυτών.

Η διεύθυνση κέντρου-IV Επιτελικό Γραφείο της Στρατιάς-είχε άριστα οργανωθεί, αλλά συχνά οι διοικητές της Στρατιάς δεν τηρούσαν τις οδηγίες του γραφείου, αφού στην προσπάθειά τους να επιτύχουν τους στρατηγικούς αντικειμενικούς στόχους, δεν έδιναν ιδιαίτερη σημασία σε παράγοντες καθοριστικούς, όπως είναι ο τόπος, ο χρόνος και τα μέσα ανεφοδιασμού. Τα Σώματα Στρατού δε διέθεταν IV Επιτελικά Γραφεία, με εξαίρεση το Γ' Σώμα Στρατού, με αποτέλεσμα κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων να υπάρχει άγνοια των δυνατοτήτων ανεφοδιασμού. Επιπλέον, η έλλειψη IV Επιτελικών Γραφείων από τα Σώματα Στρατού, καθιστούσε δύσκολη τόσο την εξακρίβωση της κατάστασης του εχθρικού συγκοινωνιακού δικτύου όσο και τη μέριμνα για βελτιώσεις στις οδικές οδούς, που χρησιμοποιούσαν τα ίδια τα Σώματα. Συνάμα, βασική αιτία της κακής συντήρησης του οδικού δικτύου ήταν η έλλειψη από τα Σώματα επαρκούς αριθμού σκαπανέων.

Επομένως, οι επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία διεξήχθησαν κάτω από ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες, εξαιτίας κυρίως του πενιχρού ή ανύπαρκτου συγκοινωνιακού δικτύου. Ίσως όμως αν η Ανώτατη Στρατιωτική Ηγεσία είχε οργανωθεί σε ευρύτερη βάση, να ήταν δυνατή η αντιμετώπιση των συγκοινωνιακών και μεταφορικών αναγκών της Στρατιάς.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΑΝΕΦΟΔΙΑΣΜΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

4.1. Σώμα Επιμελητείας

Το Σώμα Επιμελητείας που συνεστήθη το 1914 (Νόμος 228) διατηρήθηκε μέχρι το 1946, οπότε το Σώμα καταργήθηκε. Η κύρια αποστολή του επικεντρώθηκε στην παροχή προς το στράτευμα κάθε είδους υλικών, τροφίμων και νομής, τόσο εν καιρώ ειρήνης, όσο και εν καιρώ πολέμου, όπου παρείχε ποικίλες υπηρεσίες στο πεδίο του αγώνα. Από έτος σε έτος το Σώμα της Επιμελητείας εξελίσσεται και έτσι, κατά την εκστρατεία στη Μικρά Ασία, είναι σε θέση να ανταποκριθεί πλήρως και επιτυχώς στα καθήκοντα του. Στη συγκρότηση και εξέλιξη του συνέβαλαν τόσο τα διδάγματα που αποκομίστηκαν από τους βαλκανικούς πολέμους, όσο και η έκρηξη του πολέμου στην Ευρώπη, η οποία έγινε αισθητή στο στρατό της Ελλάδας.

Τα κύρια καθήκοντα της Υπηρεσίας Επιμελητείας, μέχρι και τη λήξη του Μικρασιατικού Πολέμου, αφορούσαν θέματα σχετικά με:

- Ιματισμό, εξάρτυση, υλικά στρατοπέδευσης, γραφική ύλη και έπιπλα.
- Εφόδια, τρόφιμα, νομή, θέρμανση και καύσιμες ύλες.
- Οργάνωση αποθηκών, αρτοποιεία, φορητούς κλιβάνους, εργοστάσια κ.λ.π.
- Την εισήγηση και επίλυση κάθε ζητήματος σχετικού με μισθούς, αποδοχές, αποζημιώσεις, έξοδα μετακίνησης κ.λ.π.
- Το χρηματικό εφοδιασμό του στρατού.
- Τη συγκέντρωση και σύνταξη των ετήσιων λογαριασμών στρατιωτικού υλικού.
- Τις διοικητικές οικονομικές επιθεωρήσεις των ανδρών, κτηνών, τροφίμων και υλικού, ιδίως σε περιπτώσεις επιστράτευσης, των αποθηκών και Στρατιωτικών καταστημάτων.

Όργανα της Υπηρεσίας Επιμελητείας ήταν τα ακόλουθα:

- 1) Η Επιθεώρηση της Επιμελητείας
- 2) Η Διεύθυνση Επιμελητείας του Υπουργείου Στρατιωτικών, η οποία περιελάμβανε τα εξής 4 τμήματα:

α) Το I Τμήμα, το οποίο ασχολούνταν με την κίνηση, εναποθήκευση και συντήρηση του υλικού και των εφοδίων κοινής χρήσης και επιστράτευσης.

β) Το II Τμήμα, το οποίο ασχολούνταν με την προμήθεια τροφών, νομής, ειδών θέρμανσης και καύσιμης ύλης, καθώς και τη σύναψη συμβάσεων ή εγκρίσεων των σχετικών δαπανών.

γ) Το III Τμήμα, το οποίο είχε αρμοδιότητες σχετικές με χρηματικά και λογιστικά ζητήματα, δηλαδή το χρηματικό εφοδιασμό του Στρατού, την επίλυση ζητημάτων σχετικών με αποδοχές, αποζημιώσεις, οδοιπορικά έξοδα κ.λ.π., την τακτοποίηση των χρεών και τον καταλογισμό των υπολόγων της διαχείρισης ή οφειλετών.

δ) Το IV Τμήμα, το οποίο ασχολούνταν με ζητήματα προμηθειών, σύναψης συμβάσεων και έγκρισης δαπανών, οι οποίες είχαν σχέση με τα υλικά, την έγκριση δαπανών σχετικών με το Τυπογραφείο του Υπουργείου Στρατιωτικών, την αγορά ειδών θέρμανσης και φωτισμού, την εκτύπωση και βιβλιοδέτηση εντύπων, βιβλίων κ.λ.π.

- 3) Η διαχείριση προκαταβολών Φρουράς Αθηνών.
- 4) Το συνεργείο εκκαθάρισης παλαιών διαχειρίσεων.
- 5) Οι διευθύνσεις επιμελητείας Σωμάτων Στρατού.
- 6) Οι επιμελητείες Μεραρχιών και Ταξιαρχών.
- 7) Οι επιμελητείες Φρουρών.
- 8) Οι οικονομικές αποθήκες Σωμάτων Στρατού.
- 9) Οι γενικές αποθήκες στρατιωτικού υλικού Πειραιά και Θεσσαλονίκης.
- 10) Τα στρατιωτικά αρτοποιεία.
- 11) Οι υπηρεσίες ελέγχου και παραλαβής ειδών επιμελητείας, οι οποίες έπρεπε αν κάνουν προβλέψεις για την κάλυψη των αναγκών του Στρατού.

Σημαντική υπήρξε η ανάπτυξη εργαστηρίων Γενικών Αποθηκών, καθώς υπήρξε προφανής η ανάγκη για εκμετάλλευση και εφαρμογή των επιστημονικών γνώσεων και τεχνολογικών μεθόδων, για την επίλυση των προβλημάτων του στρατιωτικού ανεφοδιασμού, κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919-1922).

Ο Μικρασιατικός Πόλεμος δεν επέφερε μόνο ευρείας έκτασης διοικητικές μεταβολές και αύξηση του προσωπικού της Επιμελητείας, αλλά συγχρόνως τροποποίησε τις μεθόδους ανεφοδιασμού, για το συγχρονισμό της διαδικασίας των προμηθειών, της αποθήκευσης και των διανομών. Επρόκειτο για το μεγαλύτερο και περισσότερο αυτοτελές πρόγραμμα που είχε ποτέ αντιμετωπιστεί στην ιστορία του Ελληνικού στρατού από την Επιμελητεία.⁽¹⁾⁽²⁾

4.2 Νέοι Παράγοντες Ανεφοδιασμού

Νέοι παράγοντες σε σχέση με τον εφοδιασμό έκαναν την εμφάνισή τους στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για την εμφάνιση του σιδηροδρόμου ο οποίος προσέφερε τεράστιες δυνατότητες και μετέβαλλε ριζικά τις μεθόδους ανεφοδιασμού των στρατευμάτων. Έτσι, στο δεύτερο μισό του δεκάτου ενάτου αιώνα, τα τρόφιμα, τα οποία ήταν αποθηκευμένα σε αποστάσεις εκατοντάδων χιλιομέτρων, μπορούσαν να μεταφερθούν αυθημερόν πλησίον των στρατευμάτων. Ενώ οι εφοδιοπομπές μετακινούνταν με αργό ρυθμό, πραγματοποιώντας ημερησίως πορεία μήκους 20-25 χλμ., οι συρμοί ανεφοδιασμού μπορούσαν να διασχίσουν μέσα σε μια νύκτα την απόσταση μεταξύ των συγκροτημάτων της ζώνης του εσωτερικού και των Ρυθμιστικών σταθμών.

Η εξέλιξη του αυτοκινήτου την περίοδο 1914-1918, οδήγησε στην κυριαρχία των σταθμών εφοδιασμού σε βάρος των εφοδιοπομπών. Η χρήση των σιδηροδρομικών σταθμών και των αυτοκινήτων μπορούσε να εξασφαλίσει εγκαίρως, και σε μεγάλες αποστάσεις, τα αποθέματα εφοδίων, καθώς και να τα προωθήσει στους σταθμούς, μέχρι του σημείου εκείνου, όπου θα επέτρεπαν την προώθησή τους οι οδοί.⁽¹⁾

4.3 Σώμα Μεταγωγικού

Οι μεταφορές ως γνωστόν διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: εμπορικές και στρατιωτικές. Καθεμιά, ανάλογα της χρησιμοποιούμενης οδού συγκοινωνίας, υποδιαιρείται σε: θαλάσσια, εναέρια, σιδηροδρομική, οδική και ποτάμια. Ειδικότερα, οι στρατιωτικές μεταφορές διακρίνονται σε: 1) Μεταφορές προκάλυψης, οι οποίες αποβλέπουν σε ενίσχυση των δυνάμεων προκάλυψης. 2) Μεταφορές επιστράτευσης, οι οποίες αποβλέπουν σε εμπόλεμη συγκρότηση των μονάδων και υπηρεσιών. 3)

Μεταφορές συγκέντρωσης, οι οποίες αποβλέπουν στη συγκέντρωση άρτια συγκροτημένων μονάδων, καθώς και τη συγκέντρωση των υλικών σε σαφώς καθορισμένες ζώνες. 4) Μεταφορές εν εξελίξει επιχειρήσεων, οι οποίες αποβλέπουν σε πραγματοποίηση στρατηγικών ελιγμών. 5) Μεταφορές ανεφοδιασμού.

Η υπηρεσία Μεταγωγικού αποβλέπει στη δια μέσου οδικών μέσων μεταφορά των διαφόρων υλικών και πάσης φύσεως εφοδίων για την εξυπηρέτηση του Στρατού. Το μεταγωγικό δηλαδή υπήρξε όργανο της υπηρεσίας μεταφορών. Μέχρι το τέλος του πολέμου 1912-1913 σώμα μεταγωγικού, το οποίο να είχε οργανωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι σε θέση να εξυπηρετήσει τις πολλαπλές ανάγκες μεταφορών, δεν υπήρχε στον Ελληνικό στρατό. Μετά τη λήξη του πολέμου, η αρμόδια επιτελική υπηρεσία έσπευσε να συμπεριλάβει στον οργανισμό στρατού του 1914 τη σύσταση Μεταγωγικού Σώματος, με στρατολογία και εκπαίδευση από τον καιρό της ειρήνης. Έτσι, συγκροτήθηκαν 5 τάγματα μεταγωγικού, ένα για κάθε Σώμα Στρατού, με τις εξής έδρες: Αθήνα, Κόρινθος, Θεσσαλονίκη, Σέρρες και Ιωάννινα. Τα τάγματα αυτά αποτελούσαν τον πυρήνα της μεταγωγικής υπηρεσίας εν ώρα επιστράτευσης. Τη διεύθυνση, από τεχνικής απόψεως, του μεταγωγικού σώματος είχε επωμιστεί η διεύθυνση επιμελητείας του Υπουργείου Στρατιωτικών.

Κατά την επιστράτευση του 1917, τα τάγματα μεταγωγικού σχημάτισαν τις υποκίνητες εφοδιοπομπές της Στρατιάς και των Σωμάτων Στρατού. Καθώς όμως οι ανάγκες του στρατού δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν μόνο διαμέσου των υποκίνητων εφοδιοπομπών, το σώμα μεταγωγικού ενισχύθηκε από ένα αριθμό επιβατικών αυτοκινήτων, φορτηγών, υγειονομικών και ρυμουλκών. Έτσι, σχηματίστηκαν οι I, II, III και IV Μοίρες Μεταγωγικού, καθεμία εκ των οποίων συνίστατο σε 4 διμοιρίες, με συνολική δύναμη Μοίρας 80-100 αυτοκινήτων, καθώς και οι I, II και III Μοίρες Υγειονομικού και η Διμοιρία Ρυμουλκών. Η τελευταία εντάχθηκε στο Βαρύ Πυροβολικό. Για την εξυπηρέτηση του ανεφοδιασμού και της συντήρησης των αυτοκινήτων, συγκροτήθηκε ο Όρχος Αυτοκινήτων Οργανώσεως και Επιλογής Αθηνών, ο Όρχος Αυτοκινήτων Στρατιωτικής Περιοχής Θεσσαλονίκης και 2 κεντρικές αποθήκες υλικού αυτοκινήτων Θεσσαλονίκης. Η διοίκηση των τμημάτων αυτών ανατέθηκε σε αξιωματικούς του μεταγωγικού. Συνολικά τα τμήματα αυτά περιελάμβαναν 700 αυτοκίνητα, 250 μόνιμους αξιωματικούς του μεταγωγικού και εφέδρους και 2.500 οπλίτες. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μονάδες αυτές δε λειτούργησαν επιτυχώς, τουλάχιστον κατά την αρχική περίοδο των επιχειρήσεων, λόγω πλημμελής συγκρότησης. Πιο συγκεκριμένα, στους οργανωθέντες Όρχους τοποθετήθηκαν αξιωματικοί, οι οποίοι στερούνταν μόρφωσης, πείρας και γνώσης. Επίσης στις οργανωθείσες μονάδες αυτοκινήτων τοποθετήθηκαν όχι οι καλύτεροι αξιωματικοί του μεταγωγικού ή του μηχανικού. Το κατώτερο προσωπικό οδηγών και τεχνητών, το οποίο απαίτησε η απότομη ανάπτυξη της υπηρεσίας, δεν επαρκούσε, ενώ συγχρόνως δεν μπορούσε ν' ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των εν κινήσει αυτοκινήτων. Ανώτερο τεχνικό προσωπικό δεν υπήρχε, με αποτέλεσμα η υπηρεσία των αυτοκινήτων να λειτουργεί βιαστικά και εσφαλμένα, ενώ συνάμα η συντήρηση των αυτοκινήτων ήταν πλημμελής.

Το προσωπικό και τα αυτοκίνητα, τα οποία περιγράφηκαν προηγουμένως, εξυπηρέτησαν τις ανάγκες του Στρατού κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων που διεξήχθησαν στη Μακεδονία, τη Μεσημβρινή Ρωσία και τη Μικρά Ασία, μέχρι το Μάρτιο του 1921. Από το Μάρτιο όμως του 1921 μέχρι την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από τη Μικρά Ασία, η υπηρεσία των αυτοκινήτων εξυπηρέτησε

με τον καλύτερο τρόπο τις μεταφορές, κάνοντας όμως υπερβολικές σπατάλες σε δυνάμεις και υλικό.

Κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων αυτών, το προσωπικό των αυτοκινήτων ήρθε αντιμέτωπο με ποικίλους κινδύνους και κοπιώδεις προσπάθειες. Η κάλυψη εκατοντάδων χιλιομέτρων χωρίς διακοπή, υπέβαλλε σε υπερκόπωση τους οδηγούς. Όμως παρά τα προβλήματα αϋπνίας και νηστείας, και παρά την κίνηση σε τελείως ακατάλληλες οδούς, οι οδηγοί επέδειξαν τόλμη και προσήλωση προς το καθήκον. Αρκετοί από αυτούς υπήρξαν θύματα ατυχημάτων ή συνελήφθησαν από τον εχθρό. Χωρίς αμφιβολία, η υπηρεσία αυτή θα απέδιδε καλύτερα αποτελέσματα, εάν είχε στελεχωθεί με άτομα που διέθεταν πολυετή πείρα.⁽¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

5.1 Στρατηγική και Τακτική Εφοδιασμού

Η στρατηγική του εφοδιασμού αφορά την κίνηση των εφοδίων στη Ζώνη του Εσωτερικού και την προώθησή τους στα όρια της πολεμικής Ζώνης. Περιλαμβάνει τους κανόνες οι οποίοι ρυθμίζουν την κίνηση των εφοδίων εντός της Στρατιωτικής Ζώνης, προερχόμενα είτε με αποστολές από τη Ζώνη του Εσωτερικού είτε δια εκμετάλλευσης των πόρων της χώρας. Η κίνηση των εφοδίων εντός της Στρατιωτικής Ζώνης μπορεί να διενεργείται για ορισμένα από αυτά καθημερινά, υπό τη μέριμνα των σχετικών υπηρεσιών και οργάνων, ή περιοδικά, δηλαδή κατά διάφορα χρονικά διαστήματα και έπειτα από αίτηση της ενδιαφερόμενης μονάδας. Στην πρώτη περίπτωση, υπάγονται όλα τα είδη τροφίμων και νομής, διότι οι ανάγκες σ' αυτά είναι καθημερινές. Στη δεύτερη περίπτωση, υπάγονται τα είδη ιματισμού και εκείνα τα υλικά, για τα οποία οι ανάγκες των μονάδων είναι περιοδικές ή όταν προκύπτει ζήτημα αντικατάστασης αυτών των ειδών λόγω φθοράς ή καταστροφής τους. Φυσικά οι κανόνες που συνιστούν την τακτική εφοδιασμού δεν είναι απόλυτοι και δύναται να μεταβάλλονται ανάλογα της έκβασης των πολεμικών επιχειρήσεων.

Εξάλλου, οι γενικές αρχές, οι οποίες διέπουν την τακτική του εφοδιασμού, πρέπει να διέπονται από κάποια ελευθερία ενεργειών, ώστε να δύναται να επινοηθεί η καλύτερη σε κάθε περίπτωση μέθοδος ανεφοδιασμού, είτε διαμέσου της αποστολής των εφοδίων από τις υπηρεσίες των Μετόπισθεν, είτε διαμέσου της εξεύρεσης αυτών από εκμετάλλευση των πόρων της χώρας, είτε τέλος με το συνδυασμό και των δύο ανωτέρω τρόπων.⁽¹⁾⁽²⁾

5.2 Μέσα και Όργανα Μεταφορών

Η κίνηση των εφοδίων από τους χώρους συγκέντρωσης μέχρι το σημείο εκείνο, απ' όπου εν συνεχεία θα διανεμηθούν προς κατανάλωση στις εκάστοτε μονάδες, απαιτεί αφενός μεν οδούς και μέσα μεταφοράς, αφετέρου δε όργανα διαχείρισης, αποστολής και παράδοσης αυτών στις μονάδες.

Ως «οδοί» νοούνται : οι σιδηροδρομικές γραμμές γενικώς, οι χερσαίες, ποτάμιες και εναέριες οδοί. Το σπουδαιότερο εκ των ανωτέρω μέσων είναι σήμερα, λόγω του όγκου των στρατών και κατά συνέπεια της ανάγκη μεταφοράς τεραστίων ποσοτήτων εφοδίων, οι σιδηροδρομικές γραμμές. Ο σιδηρόδρομος αποτελεί το αποδοτικότερο μέσο κίνησης και μεταφοράς, τόσο του έμψυχου υλικού όσο και του άψυχου.

Δεύτερο σε σπουδαιότητα μέσο μεταφοράς θεωρείται το αυτοκίνητο, το οποίο όμως προϋποθέτει ύπαρξη καλού οδικού δικτύου. Ωστόσο, μειονεκτεί ως προς την απόδοση, αλλά και γιατί φθείρεται γρήγορα. Βέβαια, η χρήση του αυτοκινήτου για την κίνηση των εφοδίων καθίσταται αναγκαία, όταν τα στρατεύματα απέχουν πολύ από τις σιδηροδρομικές γραμμές ή όταν οι τελευταίες δεν υπάρχουν στο θέατρο των επιχειρήσεων.

Η λειτουργία των σιδηροδρόμων και των αυτοκινήτων ρυθμίζεται από το αρμόδιο επιτελικό γραφείο, σύμφωνα με τις ανάγκες και τις αιτήσεις των υπηρεσιών.

Υπό την ευρεία έννοια στα μέσα μεταφοράς δύναται να συμπεριληφθούν και οι μεταγωγικοί σχηματισμοί των μονάδων.⁽¹⁾⁽²⁾

5.3 Φάσεις Εφοδιασμού

Κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας κατέστη αναγκαία η χρησιμοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών και η εκμετάλλευση κάθε είδους επιστημονικής γνώσης και τεχνικών μεθόδων. Το πρόβλημα ανεφοδιασμού ήταν τεράστιο λόγω της μεγάλης έκτασης που έλαβε η σύρραξη.

Η Διοίκηση, καθορίζοντας την οργάνωση του συνόλου και καταδεικνύοντας τις ανάγκες που έπρεπε να καλυφθούν, επέβαλλε περιορισμούς και ρύθμιζε την κίνηση. Η Επιμελητεία προσδιόριζε τους αναγκαίους πόρους, προέβαινε σε προμήθεια και συγκέντρωση των εφοδίων, στον τόπο και το χρόνο που καθόριζε η Διοίκηση, έλεγχε τους υπάρχοντες πόρους και σχημάτιζε νέα αποθέματα.

Ο εφοδιασμός αυτής της περιόδου περιελάμβανε 3 φάσεις:

1. Απόκτηση και συγκέντρωση των εφοδίων στη ζώνη εσωτερικού και τις εγκαταστάσεις της Διοίκησης Μετόπισθεν.
2. Προώθηση των εφοδίων μέχρι των ακραίων εφοδιαστικών οργανώσεων της Στρατιάς.
3. Διανομή των εφοδίων από τα ακραία αυτά σημεία προς τα στρατεύματα.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης, η απόκτηση και συγκέντρωση των εφοδίων, πραγματοποιούνταν για μὲν το εσωτερικό διαμέσου αγορών και επιτάξεων, για δε το εξωτερικό διαμέσου των προμηθειών. Το ρεύμα ανεφοδιασμού προς τη διοίκηση Μετόπισθεν σχηματιζόταν από τα πρώτα αποθέματα. Η Επιμελητεία Εσωτερικού ανανέωνε τις τυχόν ελλείψεις σε αποθέματα, με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρεί αδιάκοπο το προς τα Μετόπισθεν ρεύμα.

Η Επιμελητεία Μετόπισθεν, παραλάμβανε με αποστολές από το εσωτερικό τα εφόδια, τα οποία συντηρούσε ή χρησιμοποιούσε ως πρώτη ύλη για κατασκευή άλλων ή επισκεύαζε ή μεταποιούσε. Εκμεταλλευόταν επίσης τους τοπικούς πόρους της Ζώνης Μετόπισθεν, ενώ είχε στη διάθεσή της αποθήκες και συνεργεία. Βέβαια πρέπει ν' αναφερθεί ότι η υπηρεσία Μετόπισθεν και οι βάσεις στη Μικρά Ασία, δε διέθεταν μέσα, παρά μόνο για την εκμετάλλευση των τοπικών πόρων. Τα Σώματα Στρατού και οι Μεραρχίες, δε διέθεταν, παρά μονάχα το κλιμάκιο εκμετάλλευσης της διμοιρίας διανομών, ενώ στερούνταν μέσω μεταφοράς και εργατικών χεριών.

Ενώ η πρώτη φάση μπορούσε να συντελεσθεί μόνο διαμέσου των τεχνικών ενεργειών της Επιμελητείας, η δεύτερη και τρίτη απαιτούσε την επέμβαση και των υπηρεσιών ανεφοδιασμού. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη δεύτερη φάση εφοδιασμού, ο κύριος ρόλος ανήκε στις υπηρεσίες Μεταφοράς. Ο ρόλος της Επιμελητείας περιοριζόταν στην εξασφάλιση των εφοδίων στις οργανώσεις της Επιμελητείας Μετόπισθεν, την εξασφάλιση από τεχνικής απόψεως των εργασιών φορτοεκφόρτωσης και την οργάνωση εγκαταστάσεων, παραλαβής, συντήρησης παρασκευής και μεταφόρτωσης στις οργανώσεις της διοίκησης Μετόπισθεν, δηλαδή στα Κέντρα Εφοδιασμού.

Η τρίτη φάση περιελάμβανε την κίνηση των εφοδίων από τα ακραία εφοδιαστικά όργανα της Στρατιάς προς τα Στρατεύματα. Η Επιμελητεία ήταν υπεύθυνη για την παράδοση των εφοδίων, από τους Σταθμούς Εφοδιασμού/ Κέντρα Διανομής στα μεταγωγικά σώματα των μονάδων, γι' αυτό διέθετε στις Μεγάλες Μονάδες τη διμοιρία διανομών και εκμετάλλευσης. Η κίνηση των μεταγωγικών σωμάτων προς τις μονάδες τους υπάκουε σε διαταγές της Διοίκησης, ενώ το IV Γραφείο είχε την αρμοδιότητα της επίβλεψης. Η τελική διανομή στα στρατεύματα προς κατανάλωση, αποτελούσε εσωτερική ενέργεια των μονάδων και δεν αφορούσε την Επιμελητεία, η οποία παρείχε μόνο τεχνικές οδηγίες.⁽¹⁾

[Βλέπε διαγράμματα 2 και 3].

5.4 Οργάνωση Επιμελητείας και Ανεφοδιασμού

Η οργάνωση του ανεφοδιασμού κατά τη Μικρασιατική εκστρατεία εξελισσόταν, καθώς αυξανόταν η δύναμη της Στρατιάς και η απόσταση του μετώπου από την κύρια βάση εφοδιασμού. Τα βασικά όργανα ανεφοδιασμού ήταν: α) οι Βάσεις Επιχειρήσεων Λιμένος και β) οι Βάσεις Επιχειρήσεων Συγκοινωνιών, οι οποίες διέθεταν επαρκή μέσα και όργανα μεταφορών, καθώς και εγκαταστάσεις υποδοχής και διακομιδής ασθενών και τραυματιών.

Η βάση ανεφοδιασμού ήταν το γενικό ανεφοδιαστικό όργανο, το οποίο είχε κύριο σκοπό τη συγκέντρωση, αποθήκευση, συντήρηση, κατασκευή ή μεταποίηση των υλικών και εφοδίων, και τελικά τη διανομή τους στα στρατεύματα.

Οι βάσεις συγκροτούνταν κατά κανόνα στη ζώνη Μετόπισθεν και πάντοτε σε λιμένες ή όρμους, οι οποίοι διέθεταν τις απαραίτητες εγκαταστάσεις, ώστε να καθίσταται εύκολη η εκφόρτωση και εναποθήκευση ή μεταφόρτωση των εφοδίων.

Γενικά Κέντρα Εφοδιασμού: Συγκροτούνταν στην πολεμική ζώνη και σε σημεία-κόμβους σιδηροδρομικών ή οδικών δικτύων, τα οποία βρίσκονταν κοντά στο στράτευμα, αλλά και σε απόσταση τέτοια που καθιστούσε δυσχερή την προσβολή εκ μέρους του εχθρού. Τα Γ.Κ.Ε. (Γενικά Κέντρα Εφοδιασμού), όπως και οι βάσεις, εφοδίαζαν το στράτευμα με κάθε είδους υλικά, με τη διαφορά ότι στα Γ.Κ.Ε. εναποθηκεύονταν εφόδια ορισμένων ημερών, ενώ στις βάσεις υλικά απεριόριστου διάρκειας. Ο ανεφοδιασμός των Γ.Κ.Ε. γινόταν με αποστολές Μετόπισθεν και με εκμετάλλευση των επιτόπιων πόρων. Στερούνταν επιμελητείας, αλλά διέθεταν διοίκηση και υπηρεσίες, και συχνά συνεργεία επισκευών και κατασκευών.

Κέντρα Εφοδιασμού: Επρόκειτο για όργανα διατροφής και ανεφοδιασμού του στρατεύματος, τα οποία εγκαθιδρύονταν σε κατάλληλα σημεία σιδηροδρομικής ή οδικής γραμμής, και από τα οποία εν συνεχεία γινόταν ο ανεφοδιασμός των Μεγάλων Μονάδων. Οι σιδηροδρομικές γραμμές που επιλέγονταν για την εγκατάσταση των Κέντρων Εφοδιασμού, έπρεπε να παρέχουν μέσα φόρτωσης των οχημάτων, αποθήκες για εναποθήκευση των αποθεμάτων σε τρόφιμα και λοιπά εφόδια. Η διεύθυνση των Κέντρων ανήκε σε ανώτερο αξιωματικό. Ο Διοικητής του Κέντρου Εφοδιασμού υπαγόταν στη διοίκηση των Μεγάλων Μονάδων, τις οποίες εξυπηρετούσε. Το Κέντρο Εφοδιασμού δε διέθετε μεγάλα αποθέματα, αλλά τα απολύτως αναγκαία για την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών, ούτε και μόνιμες εγκαταστάσεις, εφόσον βρισκόταν κοντά στα στρατεύματα, ενώ συγχρόνως θα υπήρχε ο κίνδυνος τα υλικά και τρόφιμα να περιπέσουν σε εχθρικά χέρια. Για τον ανεφοδιασμό των Μεγάλων Δυνάμεων τα Κέντρα Εφοδιασμού παραλάμβαναν καθημερινά, με μέριμνα των Υπηρεσιών Μετόπισθεν, σιδηροδρομικούς συρμούς, οι οποίοι περιείχαν τα απαιτούμενα εφόδια. Εν συνεχεία διανέμονταν από τα Κέντρα Εφοδιασμού στις διμοιρίες διανομής των Μεγάλων Μονάδων, και τελικά στα μεταγωγικά σώματα.

Σταθμοί Εφοδιασμού: Ο σιδηροδρομικός σταθμός που οριζόταν ως το σημείο απ' όπου τα μεταγωγικά σώματα των μονάδων παραλάμβαναν τα τρόφιμα και τη νομή, ονομαζόταν σταθμός εφοδιασμού. Η Ανώτερη στρατιωτική Διοίκηση επέλεγε εγκαίρως τους κατάλληλους σιδηροδρομικούς σταθμούς για τον ανεφοδιασμό των μονάδων, ενώ συνάμα ρύθμιζε τη σειρά προσέλευσης των μεταγωγικών σώματος για την παραλαβή των τροφίμων, τα οποία θα προωθούνταν από τα Μετόπισθεν.

Ακραίος Σταθμός Εφοδιασμού: Έτσι ονομαζόταν ο σιδηροδρομικός σταθμός στον οποίο ξεφορτώνονταν τα εφόδια, για να προωθηθούν εν συνεχεία, διαμέσου άλλων μεταγωγικών σχηματισμών της Στρατιάς, προς ανεφοδιασμό των μεταγωγικών σώματος.

Οδικός Σταθμός: Όταν οι αποστάσεις των μεταγωγικών σώματος από τη σιδηροδρομική γραμμή, δεν επέτρεπαν στους μεταγωγικούς σχηματισμούς της Στρατιάς να προσεγγίσουν, επενέβαιναν οι μεταγωγικοί σχηματισμοί των Μεγάλων Μονάδων, για να παραλάβουν από τους μεταγωγικούς σχηματισμούς της Στρατιάς τα εφόδια και να τα μεταφέρουν στη ζώνη κίνησης των μεταγωγικών σώματος. Το σημείο στο οποίο γινόταν η μεταφορά των εφοδίων από τους μεταγωγικούς σχηματισμούς της Στρατιάς ή των Μεγάλων Μονάδων αποτελούσε τον Οδικό Σταθμό.

Οδικό Κέντρο Εφοδιασμού: Ο Οδικός Σταθμός δε διέθετε αποθέματα εφοδίων. Όμως όποτε παρουσιάστηκε ανάγκη για αποθέματα, τότε ο Σταθμός μετατράπηκε σε Οδικό Κέντρο Εφοδιασμού, το οποίο μπορούσε να διαθέτει αποθέματα μερικών ημερών.

Διμοιρία Διανομών και εκμετάλλευσης: Επρόκειτο για σχηματισμούς οι οποίοι συγκροτούνταν κατά την επιστράτευση και υπαγόntonταν στη σύνθεση των Μεγάλων Μονάδων. Η σύνθεση της διμοιρίας διανομών σε αξιωματικούς, οπλίτες, κτήνη και υλικά, κανονιζόταν από τους πίνακες σύνθεσης του στρατού. Η διμοιρία αποτελούσε ανεξάρτητη οικονομική και διοικητική μονάδα. Ο Διοικητής είχε επωμιστεί τη διαχείριση υλικού και χρηματικού. Η διμοιρία διανομών, ως όργανο εφοδιασμού της Μεγάλης Μονάδας, είχε διπλή αποστολή: α) παραλαβή και διανομή, των αποστελλόμενων εφοδίων από τα Μετόπισθεν, στις μονάδες Μεραρχίας ή του Σ. Στρατού και β) Εκμετάλλευση των πόρων της χώρας, για τον ανεφοδιασμό των μονάδων, σε περίπτωση μη αποστολής εφοδίων από τα Μετόπισθεν ή ανεπάρκειας σ' αυτά. Όσον αφορά την πρώτη αποστολή, η διμοιρία φρόντιζε να εγκατασταθεί σε σημείο που δε θα ξεπερνούσε τα 15 χλμ. από το σημείο στάθμευσης των σωμάτων και σχηματισμών, να παραλάβει και να διανείμει τα αποστελλόμενα εφόδια στα σώματα και τους σχηματισμούς των Μεγάλων Μονάδων. Πρέπει ν' αναφερθεί ότι κατά την παράδοση των εφοδίων στους αξιωματικούς εφοδιασμού των σωμάτων και σχηματισμών γινόταν και ανταλλαγή κανονικών αποδείξεων. Η διμοιρία δεν κρατούσε αποθέματα, για να μπορεί να είναι ετοιμοπόλεμη. Όσον αφορά τη δεύτερη αποστολή, η διμοιρία εκμεταλλευόταν τους πόρους της χώρας, έχοντας στη διάθεσή της ξεχωριστό τμήμα (συνεργείο Εκμετάλλευσης) υπό την ευθύνη κάποιου αξιωματικού.

Αγέλη σφαγίων: Η αγέλη σφαγίων αποτελούσε όργανο ανεφοδιασμού των Μεγάλων Μονάδων. Υπαγόταν στη διοίκηση της διμοιρίας διανομών και εκμετάλλευσης. Η ποσότητα των σφαγίων δεν ήταν καθορισμένη αλλά εξαρτιόταν από την ευκολία ή μη εύρεσης κρέατος επιτόπια, καθώς και από τις πραγματοποιούμενες αποστολές από τα Μετόπισθεν. Φυσικά η ποσότητα των σφαγίων είχε άμεση σχέση με τον αριθμό των τροφοδοτούμενων στρατιωτών. Υπολογίζεται ότι για 10.000 άνδρες απαιτούνταν ημερησίως 14 ως 15 σφάγια (300 περίπου μικτών οκάδων/ έκαστο). Η αγέλη περιελάμβανε ποσότητες κρέατος 2 ημερών και χρησιμοποιούνταν όταν υπήρχε

έλλειψη σε επιτόπιους πόρους. Για τον εφοδιασμό μάλιστα των στρατευμάτων με νωπό κρέας, οργανώνονταν κέντρα σφαγής και διανομής νωπού κρέατος.

Κέντρα σφαγής: Από τα κέντρα αυτά το κρέας διανεμόταν κατά τη διάρκεια του απογεύματος ή της νύχτας στα αποστελλόμενα μεταγωγικά. Η σφαγή γινόταν συνήθως μετά από εξάωρη νηστεία ή διαφορετικά, αναλόγως τις δοθείσες διαταγές, τις περιστάσεις ή την εποχή του έτους.

Φορητοί κλίβανοι: Οι κλίβανοι αποτελούσαν μέσα παρασκευής άρτου. Μπορούσαν να εγκατασταθούν στις βάσεις, τα γενικά κέντρα εφοδιασμού ή τα κέντρα εφοδιασμού, οπότε υπάγονταν στην αντίστοιχο Επιμελητεία. Συχνά ωστόσο υπήρχε ανάγκη εφοδιασμού των στρατευμάτων διαμέσου φορητών κλιβάνων, οι οποίοι συγκροτούνταν σε μοίρες, καθεμιά από τις οποίες κάλυπτε τις ανάγκες ενός Σώματος Στρατού. Οι φορητοί κλίβανοι διακρίνονταν σε δύο κατηγορίες: α) τροχήλατους και β) λυόμενους.

Μεταγωγικά σώματος: Αποτελούσαν μεταφορικούς σχηματισμούς, οι οποίοι διαθέτοντας φορητά, κτήνη ή οχήματα, ανάλογα τη σύνθεση της μονάδας, μετέφεραν και ανεφοδίαζαν τις μονάδες τους με τρόφιμα και νομή. Τα μεταγωγικά σώματος είχαν διαιρεθεί σε 5 κλιμάκια και μπορούσαν να μεταφέρουν συνολικά: νωπές τροφές και κριθάρι δύο ημερών, εφεδρικές τροφές μιας ημέρας, είδη ιματισμού και υπόδησης σε καθορισμένες κάθε φορά ποσότητες. Η κίνηση των μεταγωγικών Σώματος καθοριζόταν βάσει των αποφάσεων της διοίκησης. Η απόσταση από τον εχθρό, η διάταξη των στρατευμάτων και η κατάσταση των οδών, αποτελούν τους κύριους παράγοντες οι οποίοι επέδρασαν στη λήψη αυτών των αποφάσεων.

Μεταγωγικά Μάχης: Αυτά μετέφεραν τα αναγκαία εφόδια, όπως ήταν τα πυρομαχικά, τα υλικά και οι τροφές άμεσης ανάγκης. Διακρίνονταν σε: α) μεταγωγικά μάχης σωμάτων, δηλαδή περιλαμβάνονταν εντός των σωμάτων και μετέφεραν πυρομαχικά, εκρηκτικές ύλες, φάρμακα και άλλα είδη πρώτης ανάγκης, και β) μεταγωγικά μάχης Μεγάλων Μονάδων, τα οποία μετέφεραν πυρομαχικά, υγειονομικό υλικό και λοιπά υλικά πρώτης ανάγκης. Γενικά τα μεταγωγικά μάχης εξυπηρετούσαν τον ανεφοδιασμό σε πυρομαχικά, όμως περιελάμβαναν και έναν αριθμό φορητών κτηνών ή οχημάτων κατά λόχο, ο οποίος μπορούσε να μεταφέρει τρόφιμα μισής ημέρας στο λόχο για αυθημερόν κατανάλωση. Μ' αυτό τον τρόπο μπορούσε ν' αποφευχθεί η πιθανότητα στέρησης συσσιτίου των στρατιωτών.

Εφοδιοπομπές: Αυτοί ήταν σχηματισμοί ομοειδών μέσων μεταφοράς. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Μικρά Ασία οι εφοδιοπομπές δεν περιλαμβάνονταν στην εμπόλεμο σύνθεση των Μεγάλων Μονάδων. Συγκροτούνταν προσωρινά, ανάλογα τις παρουσιαζόμενες ανάγκες, για τη μεταφορά κάθε είδους υλικού είτε προς ανεφοδιασμό των μεταγωγικών ή συμπλήρωση αποθηκών είτε, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, προς απευθείας ανεφοδιασμό των στρατευμάτων. Υπήρχαν ομάδες εφοδιοπομπών, των οποίων η σύνθεση και κλιμάκωση ποίκιλε ανάλογα τις περιστάσεις. Η συγκρότηση των μονάδων γινόταν έτσι ώστε να επιτυγχάνεται ομοιογένεια στην ταχύτητα και ευκολία των μετακινήσεων. Εάν οι εφοδιοπομπές δεν επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν παρέμεναν αρκετά πίσω για να μην εμποδίζουν την κανονική πορεία, προσεγγίζοντας μόνο όταν παρίστατο ανάγκη. Κατά την υποχωρητική πορεία οι εφοδιοπομπές προηγούνταν των στρατευμάτων.

Οι εφοδιοπομπές σχηματίζονταν κατά Σώματα Στρατού και διακρίνονταν σε τμήματα ορεινού σχηματισμού, τα οποία συγκροτούνταν από φορητά κτήνη, και τμήματα πεδινού σχηματισμού, αποτελούμενα από τροχοφόρα οχήματα.

Με την απόβαση του Ελληνικού στρατού στη Σμύρνη έγινε χρήση των υφιστάμενων συγκοινωνιακών γραμμών, χωρίς να προκύψουν ανωμαλίες, ενώ η παρεμβολή των μεταγωγικών συνέβαλε στον αποτελεσματικό ανεφοδιασμό όλων των μονάδων. Οι εβρισκόμενες στο μέτωπο Μεγάλες Μονάδες απείχαν από τη βάση Σμύρνης σε αποστάσεις κυμαινόμενες μεταξύ 25 και 75 χλμ. σε ευθεία γραμμή, υπήρχαν δε τρεις σιδηροδρομικές γραμμές κανονικού πλάτους.

Όμως τον Ιανουάριο του 1920 λόγω του περιορισμένου αριθμού οχημάτων, και κατά συνέπεια, της ανάγκης συμπλήρωσης των μεταφορικών μέσων της Στρατιάς, θεωρήθηκε αναγκαία η συγκρότηση εφοδιοπομπών. Έτσι συγκροτήθηκαν τρεις εφοδιοπομπές καμήλων, με επίταξη από τις υπάρχουσες περιφέρειες.

Γενικά η εφοδιοπομπή αποδείχθηκε βασικής σημασίας για τον ελληνικό στρατό κατά την εκστρατεία στη Μικρά Ασία. (1)

5.5 Ανάπτυξη Σώματος Μεταγωγικού

Το Σώμα Μεταγωγικού μέχρι το Μάρτιο του 1921 είχε σχηματίσει 4 μεταγωγικές μοίρες, καθεμιά εκ των οποίων αποτελούνταν από 4 διμοιρίες. Με σύνολο 80-100 αυτοκινήτων κατά μοίρα, ο συνολικός αριθμός των 400 αυτοκινήτων θεωρούνταν ανεπαρκής για τις ανάγκες της Στρατιάς. Έτσι, η αρμόδια υπηρεσία προέβη σε προμήθεια νέων αυτοκινήτων, με αποτέλεσμα τον Ιούνιο του ίδιου έτους τα αυτοκίνητα ν' ανέρχονται σε 2.500. Η Υπηρεσία Μεταγωγικού συνάντησε πολλές δυσκολίες, αλλά κατάφερε ν' ανταποκριθεί επιτυχώς. Οι ανάγκες του στρατού εξυπηρετήθηκαν με εσπευσμένη μεταφορά πολεμοφοδίων και κάθε είδους υλικών, καθώς και διακομιδή των τραυματιών. Υπολογίζεται ότι κατά τις επιχειρήσεις του Σαγγάριου τα τμήματα των αυτοκινήτων διένυσαν συνολικά 4.135.000 χλμ., μεταφέροντας 49.940.000 οκάδες υλικών και πολεμοφοδίων και πολλές χιλιάδες οπλιτών. Ωστόσο, ο ελληνικός στρατός στερήθηκε άρτο και οβίδες του πεδινού και βαρύ πυροβολικού.

Παρά όμως τις παρουσιαζόμενες δυσχέρειες, οι οποίες επιτείνονταν λόγω της έλλειψης ανταλλακτικών, της κίνησης σε ανύπαρκτες οδούς και των συχνών επιθέσεων, οι μονάδες αυτοκινήτων κατόρθωσαν να εκπληρώσουν την αποστολή τους.(1)

5.6 Εφοδιασμός σε Χρήματα

Η έλλειψη επαρκών κονδυλίων υπήρξε βασική αιτία να εμφανιστούν πολλές δυσχέρειες αναφορικά με τον έγκαιρο εφοδιασμό των σωμάτων σε χρήματα. Δεν υπήρχε τακτικός ανεφοδιασμός των ταμείων του Στρατού από το Υπουργείο Οικονομικών. Με την άφιξη του Ελληνικού Στρατηγείου στη Σμύρνη, το Μάιο του 1919, τα στρατεύματα βρέθηκαν σε δυσχερή θέση λόγω της έλλειψης χρημάτων. Υπήρχαν οφειλές σε μισθούς, σιδηροδρομικές εταιρίες και διάφορους προμηθευτές, με άμεσο κίνδυνο να διακοπούν οι παραδόσεις εφοδίων. Τα ίδια προβλήματα

αντιμετώπιζε το Ταμείο Φρουράς Θεσσαλονίκης, με αποτέλεσμα τη μη έγκαιρη αγορά υλικών για κάλυψη των επειγουσών αναγκών του Στρατού Μ. Ασίας.

Η Στρατιωτική υπηρεσία εξασφάλιζε τις προμήθειες μέσω δημοσίων διαγωνισμών και μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις με απ' ευθείας αγορά. Οι διαγωνισμοί συνήθως κατέληγαν σε εταιρική ανάληψη της εργασίας, λόγω συνεννόησης μεταξύ των διαγωνιζομένων.

Οι συναλλαγές των στρατευμάτων γινόταν στο νόμισμα του τόπου (Τουρκική λίρα), με αποτέλεσμα να προκύπτουν πολλαπλές δυσχέρειες κατά τη συναλλαγή.

Σοβαρό κώλυμα κατά την προμήθεια των εφοδίων στον ελληνικό στρατό δημιουργήθηκε τον Αύγουστο του 1920 με το διάταγμα «Περί απαιτούμενων διατυπώσεων δια τους δημοσίους διαγωνισμούς προμήθειας κ.λ.π.», σύμφωνα με το οποίο όλα τα δικαιώματα που κατείχε ως τότε ο Αρχηγός Στρατού, όπως να εγκρίνει αγορές και να συνάπτει συμβάσεις, περιήλθαν στο Υπουργείο Οικονομικών. Το διάταγμα αυτό διατηρήθηκε για ένα τρίμηνο, διάστημα κατά το οποίο επικράτησε μια αφόρητη κατάσταση, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών που χαρακτήριζαν το εμπόριο στη Μικρά Ασία. Συγκεκριμένα οι έμποροι απαιτούσαν γρήγορη έκδοση διαταγών έγκρισης, γιατί στο διάστημα αυτό κρατούσαν τα κεφάλαιά τους νεκρά, με αποτέλεσμα να υφίστανται ζημιές, λόγω διακύμανσης της τιμής της δραχμής έναντι της τουρκικής λίρας, βάσει της οποίας πραγματοποιούσαν τις συναλλαγές τους.⁽¹⁾

5.7 Οι ελλείψεις σε υλικά

Οι ελλείψεις σε υλικά κατά την εκστρατεία στη Μικρά Ασία ήταν τεράστιες. Από το 1920 οι Σύμμαχοι έπαψαν να χορηγούν υλικά, ενώ μεταξύ των ετών 1921 και 1922 ο ελληνικός στρατός προμηθεύτηκε υλικά, τα οποία δεν ήταν πάντοτε κατάλληλα για στρατιωτική χρήση. Επρόκειτο δηλαδή για υλικά εμπορικού τύπου, με άμεσο αποτέλεσμα μικρότερη επάρκεια, περισσότερες απώλειες, υψηλότερες τιμές και πολλαπλούς κινδύνους, λόγω της ακαταλληλότητας αυτών των υλικών. Ωστόσο, παρά τις όποιες δυσχέρειες και ελλείψεις η Επιμελητεία Εσωτερικού κατάφερε ν' ανανεώνει τα αποθέματα, έτσι ώστε να διατηρεί το προς τα μετόπισθεν ρεύμα αδιάκοπο. Οι προσπάθειες των αρμοδίων υπηρεσιών της Επιμελητείας επικεντρώνονταν στη βελτίωση των υπάρχοντων υλικών και την εξασφάλιση ακατέργαστων υλικών, τα οποία θα χρησίμευαν για κατασκευή στρατιωτικών ειδών αντιμετώπισης κρίσεων. Έτσι, μέσα από τις ενέργειες αυτές, οι ανάγκες της Στρατιάς σε υλικά μπόρεσαν σχεδόν να καλυφθούν.⁽¹⁾⁽²⁾

5.8 Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές του Τουρκικού Στρατού

Ο Τουρκικός στρατός δε διέθετε οργανωμένη Επιμελητεία και υπηρεσία ανεφοδιασμών. Η Επιθεώρηση Εφοδιασμού Δυτικής Ανατολίας, έχοντας την έδρα της στο Ικόνιο, είχε αναλάβει τον ανεφοδιασμό του τουρκικού στρατού κατά μήκος της γραμμής Ικονίου-Αφιόν Καραχισάρ. Οι ανεφοδιασμοί βόρεια της γραμμής αυτής και μέχρι τις περιοχές του Ευξείνου ανήκαν στη φροντίδα της Επιμελητείας του Δυτικού Μετώπου. Ο Μουσταφά Κεμάλ, αναλαμβάνοντας την αρχηγία των Τουρκικών στρατευμάτων, έλαβε τα εξής μέτρα:

- Εγκατέστησε σε κάθε Νομό μια Εθνική Επιτροπή Επιτάξεων και κοινοποίησε τον τρόπο διανομής των επιτασσόμενων ειδών στα στρατεύματα.
- Επίταξε, με την υποχρέωση της βραδύτερης πληρωμής, το 40% των ειδών που βρίσκονταν στα χέρια των εμπόρων και του πληθυσμού, όπως είδη υπόδησης, βαμβάκι, σακιά, ζώνες, σχοινιά, αλλά και σιτηρά, άχυρο, αλεύρι, βρώμη, σφάγια, πετρέλαιο, βούτυρο, τυρί κ.λ.π..
- Επέβαλλε στον πληθυσμό την υποχρέωση να εκτελεί στρατιωτικές μεταφορές, με τα μέσα που είχε στη διάθεσή του.
- Προχώρησε σε κατάσχεση των άνευ κυριότητας αγαθών, τα οποία μπορούσαν να χρησιμεύσουν για τη διατροφή του στρατού.
- Επίταξε το 40% των προμηθειών σε βενζίνη, λίπη, μηχανέλαια, βαζελίνη, αδιάβροχα καλύμματα, φορητά αυτοκίνητα, καλώδια, τηλεφωνικές συσκευές κ.λ.π..
- Προχώρησε σε καταγραφή και μέτρηση της απόδοσης των σιδηρουργείων, ξυλουργείων, χυτηρίων και άλλων εργαστηρίων.
- Επίταξε το 20% των τετράτροχων οχημάτων με ή χωρίς ελατήρια, των δίτροχων, των ίππων ιππασίας, των κτηνών για ζεύξη πυροβόλων, των φορητών κτηνών, των καμηλών και των όνων.

Κατά τη μάχη του Σαγγάριου, το δίκτυο εφοδιασμού είχε οργανωθεί κατά τον καλύτερο τρόπο. Εκτός από το Κέντρο Εφοδιασμού Ικονίου, σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε και το Κέντρο Εφοδιασμού Άγκυρας.

Τα μέσα μεταφορών του Τουρκικού στρατού περιελάμβαναν ιπήλατες άμαξες, βοϊδάμαξες, ίππους, καμήλες και όνους. Υπό τις διαταγές μάλιστα του Δυτικού Μετώπου υπήρχαν μερικά φορητά αυτοκίνητα. Πριν τις μάχες Εσκή Σεχίρ και Κιουτάχειας, όλα τα μεταφορικά μέσα του πληθυσμού των χωριών, συγκεντρώθηκαν και οργανώθηκαν σε εφοδιοπομπές. Για την οδήγηση των μεταφορικών μέσων του πληθυσμού χρησιμοποιήθηκαν γέροντες, γυναίκες και παιδιά.

Κατά τη μάχη του Σαγγάριου συστάθηκαν σε πολλαπλά σημεία Σταθμοί Ανεφοδιασμού, ενώ τα σημεία Πολατλί και Μαλίκιοι έπαιζαν καθοριστικό ρόλο, ως σημεία αποβίβασης και συγκέντρωσης.

Πολύ σημαντική ήταν η παροχή κάθε είδους υλικών στην Κυβέρνηση Άγκυρας από τη Ρωσία, τη Γαλλία και την Ιταλία. Οι πόλεις Αλεξανδρέττα, Μερσίνη, και Άδανα, εντός της Γαλλικής ζώνης κατοχής, και Ατάλεια, εντός της Ιταλικής ζώνης κατοχής, αποτέλεσαν τα σημεία συγκέντρωσης και προώθησης των κάθε είδους υλικών, που παρείχαν οι ανωτέρω χώρες βάσει μυστικών συμφωνιών με την Κεμαλική Κυβέρνηση, στο Ικόνιο και εν συνεχεία από εκεί στην Άγκυρα. Οι λιμένες Σινώπη και Αμισός, επί του Ευξείνου Πόντου, υπήρξαν κέντρα συγκέντρωσης και προώθησης των εφοδίων, που αποστέλλονταν από την πλευρά των Ρώσων. Ενώ λοιπόν οι Μεγάλες Δυνάμεις παρείχαν ευρείας έκτασης υποστήριξη στην Τουρκική πλευρά, δεν παρείχαν καμιά υποστήριξη στην Ελλάδα, είτε σε είδος είτε σε χρήματα, μετά τη λήξη του Α Παγκοσμίου Πολέμου. ⁽¹⁾

Μέγιστη επιτυχία του Τουρκικού στρατού αποτέλεσε η απόκρυψη των επιθετικών προετοιμασιών του. Οι κινήσεις των Στρατευμάτων διεξαγόταν τη νύχτα, ενώ την ημέρα αναπαύονταν. Τα Ελληνικά αναγνωριστικά αεροπλάνα μπόρεσαν να εντοπίσουν μόνο μερικές εχθρικές κινήσεις, αλλά όχι μεγάλης έκτασης.

Συμπερασματικά, ενώ ο Τουρκικός στρατός εμφανίζεται μετά το 1920 σχεδόν αυτάρκης σε τρόφιμα, βασιζόμενος στους επιτόπιους πόρους της χώρας του, ο Ελληνικός στρατός, μαχόμενος μακριά από τη χώρα του, βασίζε τον ανεφοδιασμό του σε τρόφιμα στους φτωχούς πόρους της χώρας του, ενώ για τον εξοπλισμό του βασιζόταν στο Διασυμμαχικό υλικό που κατείχε από το τέλος του Α Παγκοσμίου Πολέμου.(²)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ(ΜΑΙΟΣ 1919-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1920)

6.1 Εισαγωγή

Μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, βασιζόμενος στη συμβολή της Ελλάδας στη νίκη των Συμμάχων στη Μακεδονία, ζήτησε την αποστολή Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη, για την προστασία των εκεί χριστιανικών πληθυσμών και την επιβολή των όρων της ειρήνης στην Τουρκία. Όμως η αποδοχή του ελληνικού αιτήματος δε φαινόταν ευχερής, γιατί η Γαλλία και η Μ. Βρετανία είχαν αναλάβει υποχρεώσεις παραχωρήσεως των εδαφών αυτών στην Ιταλία, ενώ ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Wilson ήταν αντίθετος στο διαμελισμό της Τουρκίας. Εν τω μεταξύ, ο Τούρκος Στρατηγός Μουσταφά Κεμάλ, ανέλαβε πρωτοβουλία εξέγερσης των Τουρκικών πληθυσμών, για εθνική αντίσταση εναντίον του σχεδιαζόμενου διαμελισμού της Τουρκίας.

Το Μάρτιο του 1919, οι Ιταλοί κατέλαβαν την Αττάλεια, έχοντας βλέψεις και για περαιτέρω επέκταση της κατοχής τους και σε άλλα εδαφικά διαμερίσματα. Ύστερα από αυτό, το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο έδωσε εντολή, την 1η του Μάη του 1919, όπως η Ελλάδα καταλάβει προσωρινά το Βιλαέτι της Σμύρνης, ως εντολοδόχος των Συμμάχων.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾

6.2 Οι Ελληνικές Δυνάμεις

Το Μάιο του 1919 οι Ελληνικές Δυνάμεις αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη. Οι Δυνάμεις αυτές ανήκαν στη I Μεραρχία του Α΄ Σώματος Στρατού, περιλαμβάνοντας τις εξής Μονάδες και οι Σχηματισμούς:

- 4^ο και 5^ο Σύνταγμα Πεζικού
- 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων
- Ια και Ιβ Μοίρες Ορειβατικού Πυροβολικού
- 3 Ορεινά Χειρουργεία

Η συνολική δύναμη, ανερχόμενη σε 9.000 άνδρες και 2.867 κτήνη, απαιτούσε 22 τόνους τρόφιμα και 34 τόνους νομή, για διαβίωση μιας ημέρας.

Το πρώτο δεκαήμερο του Ιουνίου, ο Ελληνικός Στρατός συγκροτούνταν από:

- Την I Μεραρχία
- Το 8^ο Σύνταγμα Κρητών
- Το 5^ο Σύνταγμα Αρχιπελάγους
- Το 6^ο Σύνταγμα Αρχιπελάγους
- Το 3^ο Σύνταγμα Ιππικού
- 1 Τάγμα Ασφαλείας
- 1 Τάγμα Μετόπισθεν

Η συνολική δύναμη ανερχόμενη σε 17.461 άνδρες και 3.666 κτήνη, απαιτούσε 44 τόνους τρόφιμα και 42 τόνους νομή, για διαβίωση μιας ημέρας.

Τον Ιούλιο του 1919 η συνολική δύναμη στη Μικρά Ασία ανήλθε σε 32.155 άνδρες και 6.342 κτήνη, απαιτώντας για διαβίωση μιας ημέρας 82 τόνους τρόφιμα και 73 τόνους νομή.⁽¹⁾⁽²⁾

6.3 Συγκοινωνίες

Η κατάληψη της περιοχής της Σμύρνης εξυπηρετούνταν από άποψης συγκοινωνιών ως εξής:

Θαλάσσιες Συγκοινωνίες:

Το λιμάνι της Σμύρνης χρησιμοποιήθηκε για αποβίβαση και επιβίβαση στρατού και κτηνών, καθώς και για φορτοεκφορτώσεις των υλικών και κάθε είδους εφοδίων. Η επικοινωνία με τα λιμάνια του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης γινόταν διαμέσου του λιμανιού της Σμύρνης. Το λιμάνι της Σμύρνης εξυπηρετούσε κατά τον καλύτερο τρόπο τις μεταφορές του στρατού, διαθέτοντας τα απαραίτητα τεχνητά μέσα.

Σε περιορισμένη έκταση χρησιμοποιήθηκε το λιμάνι των Κυδωνιών (Αϊβαλή), το οποίο στερούνταν δυνατοτήτων φορτοεκφόρτωσης υλικών, καθώς επίσης επιβίβασης και αποβίβασης ανδρών και κτηνών. Σε ανάλογη κατάσταση, μη διαθέτοντας τα απαραίτητα μέσα, βρισκόταν το λιμάνι του Δικελή, διαμέσου του οποίου ανεφοδιάζονταν οι δυνάμεις της Περγάμου.

Σιδηροδρομικές Γραμμές:

Χρησιμοποιήθηκαν οι εξής σιδηροδρομικές οδοί:

- Σμύρνης - Αγιασουλούκ - Αϊδινίου- Ναζλή (μήκους 175 χλμ.)
- Τουμπαρλί – Βαϊνδηρίου – Οδεμησίου (μήκους 47 χλμ.)
- Σμύρνης – Μαινεμένης – Μαγνησίας – Αξαρίου (μήκους 165 χλμ.)
- Μαγνησίας – Σαλιχλή (μήκους 65 χλμ.)

Από αυτές οι δύο πρώτες ανήκαν στην Αγγλική και οι δύο τελευταίες στη Γαλλική Εταιρία. Οι γραμμές αυτές, και το υπάρχον τροχαίο υλικό, εξυπηρετούσαν επαρκώς τον Ελληνικό στρατό, λόγω της μικρής απόστασης μεταξύ των Μονάδων της πρώτης γραμμής και των ακραίων σιδηροδρομικών σταθμών.

Αξίζει ν' αναφερθεί ότι από την πλευρά των εταιριών δεν υπήρχε ιδιαίτερη προθυμία για την εξυπηρέτηση του Ελληνικού στρατού. Όταν όμως συγκροτήθηκαν εφοδιοπομπές από καμήλες, και από φόβο μήπως στερηθούν τις οικονομικές απολαβές, οι εταιρίες αυτές άλλαξαν στάση.

Οδοί Αμαξομάτων:

Η κατάσταση των οδών ήταν κακή, λόγω της πλημμελούς συντήρησής τους. Λίγες από αυτές ήταν χρησιμοποιήσιμες, ενώ οι περισσότερες ήταν κατεστραμμένες στο μεγαλύτερο μέρος τους ή είχαν ανάγκη από επισκευές.⁽¹⁾

6.4 Η Βάση Σμύρνης

Η Βάση Σμύρνης, η οποία άρχισε να λειτουργεί το Μάιο του 1919, περιελάμβανε:

1. Διοίκηση Βάσης
2. Υπηρεσία Πυροβολικού
3. Υπηρεσία Μεταφορών
4. Υπηρεσία Μηχανικού
5. Υπηρεσία Επιμελητείας
6. Υπηρεσία Υγειονομικού
7. Υπηρεσία Ταχυδρομείου
8. Υπηρεσία Ταμείου
9. Υπηρεσία Ελέγχου

Ο κύριος ρόλος της συνίστατο σε:

- Παραλαβή, εναποθήκευση και συντήρηση των υλικών και εφοδίων, που αποστέλλονταν από την Ελλάδα.
- Εκμετάλλευση επιτόπιων πόρων.
- Οργάνωση μέσων μεταφοράς και εφοδιοπομπών.
- Προώθηση των τροφίμων και υλικών στις μονάδες.
- Επίβλεψη της εκτέλεσης των όρων των εκάστοτε συμβάσεων.
- Επίβλεψη της ορθής λειτουργίας και του ανεφοδιασμού των μοιρών φορητών κλιβάνων και αρτοποιείων.
- Οργάνωση κέντρων εφοδιασμού, σταθμών εφοδιασμού, ακραίων σταθμών εφοδιασμού, σιδηροδρομικών και οδικών σταθμών εφοδιασμού, αγελών σφαγίων.
- Επισκευή υλικών και μέσων μεταφοράς.
- Οργάνωση παραρτημάτων Όρχων Πυροβολικού και Μηχανικού.
- Οργάνωση της λειτουργίας των αποθηκών.
- Συγκρότηση επιτροπών για παραλαβή των αποστελλόμενων υλικών.
- Διακανονισμό των λογαριασμών με τους Συμμάχους.
- Διενέργεια πληρωμών στους δικαιούχους.

Οι μονάδες που βρίσκονταν κατά μήκος των σιδηροδρομικών γραμμών ή επί των οδικών αρτηριών ανεφοδιάζονταν από τους ιδρυθέντες ακραίους σταθμούς εφοδιασμού.

Οι αποθήκες της Βάσης Σμύρνης εφοδιάζονταν σε τρόφιμα και υλικά από τη Γενική Αποθήκη Υλικού Στρατού Πειραιώς.

Η Υπηρεσία Επιμελητείας συνέτασσε στο τέλος κάθε μήνα την κατάσταση των απαιτούμενων υλικών για τους επόμενους δύο μήνες και την υπέβαλλε στο Υπουργείο Στρατιωτικών.

Σημαντικές ποσότητες ειδών ιματισμού και εξάρτυσης αποστέλλονταν από τη Θεσσαλονίκη. Μέσω των αποστολών αυτών, η Βάση Σμύρνης, κάλυψε τις υφιστάμενες ανάγκες, ενώ συγχρόνως δημιούργησε σημαντικά αποθέματα σε συλλογές ιματισμού και εξάρτυσης.

Συμπερασματικά, η Βάση Σμύρνης αποτελούσε τη «σπονδυλική στήλη» του συστήματος ανεφοδιασμού. Οι εργασίες αποθήκευσης και διανομής, καθώς και οι λοιπές λειτουργίες εφοδιασμού, συντονίζονταν κατά τον καλύτερο τρόπο.⁽¹⁾

6.5 Η Οργάνωση της Στρατιάς Μ. Ασίας

Το Δεκέμβριο του 1919 οργανώθηκε νέα διοικητική μονάδα, η Στρατιά Μ. Ασίας, η οποία ανέλαβε τη διοίκηση του Στρατού Κατοχής. Στο τέλος του 1919, η συνολική δύναμη του Στρατού Κατοχής ανερχόταν σε 2.400 αξιωματικούς, 57.038 οπλίτες και 22.585 κτήνη. Οι ημερήσιες ανάγκες της Στρατιάς ήταν 130 τόνοι τρόφιμα και 246 τόνοι νομή. Κατά την περίοδο, αυτή καμιά έλλειψη δεν παρουσιάστηκε στον εφοδιασμό των μονάδων.

Στις 15 Φεβρουαρίου του 1920, το Γενικό Στρατηγείο του Ελληνικού Στρατού μεταφέρθηκε από τη Θεσσαλονίκη στη Σμύρνη.

Οι προπαρασκευαστικές εργασίες, οι οποίες έλαβαν χώρα, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1^{ης} Μαρτίου και 8^{ης} Ιουνίου 1920, συνοψίζονται στις εξής:

1. Ανεφοδιάστηκαν οι μονάδες με εφεδρικές τροφές.
2. Συμπληρώθηκαν οι ελλείψεις των σωμάτων σε υλικά αρμοδιότητας Επιμελητείας.
3. Συγκεντρώθηκαν τρόφιμα και υλικά στον ακραίο σταθμό Μαγνησίας και εγκαταστάθηκαν σταθμοί εφοδιασμού κοντά στις Μονάδες, για τον καλύτερο ανεφοδιασμό τους σε τρόφιμα.
4. Ο ακραίος σταθμός Μαγνησίας, συγκεντρώνοντας σημαντικές ποσότητες τροφίμων, επέβλεπε την εναποθήκευση τους και ελάμβανε μέτρα για την επιτυχή φόρτωσή τους στα βαγόνια.
5. Εφοδιάστηκαν οι Μεραρχίες και οι λοιποί σχηματισμοί με εφεδρικές τροφές τριών ημερών.
6. Χρησιμοποιήθηκαν ευρέως τοπικοί κλίβανοι για την παραγωγή επαρκούς ποσότητας άρτου.
7. Τα τρόφιμα και ο άρτος διατηρήθηκαν σε άριστη κατάσταση, λόγω της επιμελημένης κατανομής της υπηρεσίας αποστολής τροφίμων και άρτου, η οποία είχε εγκατασταθεί στη Μαγνησία.
8. Εξασφαλίστηκε χορήγηση της αναγκαίας ποσότητας κρέατος, διαμέσου σωστής εκμετάλλευσης των αγελών σφαγίων ή αγοράς σε τιμές καθοριζόμενες από τις Μεραρχίες.
9. Οργανώθηκε πλωτή αποθήκη τροφών, νομής, πυρομαχικών επί ατμόπλοιου, το οποίο θα έπλεε στην Πάνορμο και θα ανεφοδίαζε της Μεραρχίες, οι οποίες θα βρίσκονταν κοντά. Στο λιμένα αυτόν θα συγκροτούνταν η Βάση Πανόρμου, η οποία σε περίπτωση κατάληψης της Προύσας, θα εφοδίαζε και το σταθμό εφοδιασμού στα Μουδανιά. Ο τελευταίος θα εφοδίαζε τις μονάδες Προύσας σιδηροδρομικώς, διαμέσου της γραμμής Μουδανίων – Προύσας.

Το Μάιο του 1920, η Βάση Σμύρνης αριθμούσε 109 αξιωματικούς, 588 οπλίτες, 18 κτήνη και 10 οχήματα.

Για την αποτελεσματική εκτέλεση των μεταφορών χρησιμοποιήθηκε το μικρό ατμόπλοιο «Κανελλόπουλος».(¹)(²)

6.6 Προπαρασκευή των Πρώτων Επιθετικών Επιχειρήσεων

Τον Ιούνιο του 1920, ύστερα από έγκριση των Συμμάχων, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας, Ελευθέριος Βενιζέλος, έδωσε εντολή να πραγματοποιηθεί η κατάληψη της Πανόρμου, για την εξασφάλιση των Δαρδανελίων. Ο Ελληνικός Στρατός, κατά τις παραμονές της προέλασης, περιελάμβανε δύο Σώματα Στρατού: το Α΄ Σώμα Στρατού και το Σώμα Στρατού Σμύρνης. Η συνολική δύναμη της Στρατιάς ανερχόταν σε 3.443 αξιωματικούς, 98.182 οπλίτες και 29.940 κτήνη, έχοντας τις εξής ημερήσιες ανάγκες τροφίμων: 254 τόνους τροφίμων και 320 τόνους νομή.

Κατά την πρώτη φάση των επιχειρήσεων, οι Μεραρχίες I, II και XIII θα ενεργούσαν υπό τις εντολές του Α΄ Σώματος Στρατού. Κατά τη δεύτερη φάση, η Στρατιά θα ενεργούσε υπό τις εντολές του Σώματος Στρατού Σμύρνης, με τη δύναμη τριών Μεραρχιών (Αρχιπελάγους, Σμύρνης και XIII) και 1 Ταξιαρχίας Ιππικού.

Οι επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκαν εντός 10 ημερών. Το Α΄ Σώμα Στρατού κατόρθωσε πολύ γρήγορα να επιτύχει το σκοπό του, δηλ. την κατάληψη της Φιλαδέλφειας. Το Σώμα Στρατού Σμύρνης, με τη σειρά του, μπόρεσε, εντός λίγων ημερών, να επιτύχει την κατάληψη της Πανόρμου.

Αναφορικά με τον ανεφοδιασμό των μονάδων θα πρέπει να γίνουν οι εξής επισημάνσεις:

1. Η συγκρότηση των εφοδιοπομπών από καμήλες, κτήνη και οχήματα, υπήρξε ελλιπής, εξαιτίας του γεγονότος ότι δεν υπήρχαν επαρκή κτήνη και οχήματα.
2. Η Μεραρχία I, κατά την προέλασή της προς Φιλαδέλφεια, συνάντησε μεγάλες δυσχέρειες, λόγω της έλλειψης μεταφορικών μέσων.
3. Η Μεραρχία II δε συνάντησε δυσχέρειες, με εξαίρεση το 1^ο Σύνταγμα Πεζικού, το οποίο στερούμενο τρόφιμα δύο ημερών, προέβη στην κατανάλωση εφεδρικών τροφών.
4. Η Μεραρχία XIII δε συνάντησε ιδιαίτερες δυσχέρειες, καθώς εφοδιαζόταν κανονικά από τους διαδοχικούς ιδρυθέντες σταθμούς ανεφοδιασμού. Παρατηρήθηκε μόνο έλλειψη χόρτου, το οποίο εξευρέθηκε επιτόπια.
5. Η Μεραρχία Σμύρνης, δρώντας προς την κατεύθυνση της Πανόρμου, αντιμετώπισε πολλές δυσχέρειες. Η ραγδαία προέλασή της, κατέστησε αδύνατο τον ανεφοδιασμό από τα Μετόπισθεν. Αναγκάστηκε λοιπόν να προβεί σε εντατική εκμετάλλευση των επιτόπιων πόρων. Προέβη μάλιστα σε παρασκευή άρτου από άλευρα, τα οποία είχε εγκαταλείψει ο εχθρός κατά την υποχώρησή του.
6. Η Μεραρχία Αρχιπελάγους δε συνάντησε δυσχέρειες, εξαιτίας της χρήσης εφοδιοπομπών από καμήλες, τις οποίες διέθεσε η Επιμελητεία του Σώματος Στρατού Σμύρνης. Οι ανάγκες σε χόρτο και άρτο καλύφθηκαν επιτόπια.
7. Η Ταξιαρχία Ιππικού δε συνάντησε δυσχέρειες, ενώ οι ανάγκες σε χόρτο καλύφθηκαν από επιτόπια εκμετάλλευση.

Στις 25 Ιουνίου του 1920, άρχισε να λειτουργεί η Βάση Πανόρμου, η οποία σιδηροδρομικώς ανεφοδιαζόταν από τη Σμύρνη, ενώ ατμοπλοϊκώς τόσο από τη Σμύρνη όσο και από τον Πειραιά.⁽¹⁾

Έτσι, λοιπόν, με το τέλος των επιχειρήσεων, οι Ελληνικές Δυνάμεις, έχοντας ολοκληρώσει την κατάληψη της γραμμής Πάνορμος- Προύσα- Αξάριο- Φιλαδέλφεια, και αντιμετωπίζοντας αρκετές Τουρκικές αντεπιθέσεις, προωθήθηκαν στη γραμμή Νικομήδεια- Προύσα- Ουσάκ, όπου και σταθεροποιήθηκαν. ⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾⁽⁵⁾

6.7 Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές κατά την περίοδο Προσάρτησης της Δυτικής Θράκης

Η Δυτική Θράκη βρισκόταν στην κατοχή των Συμμαχικών Στρατευμάτων από το 1918. Τελικά όμως ύστερα από έγκριση των Συμμάχων, το Μάιο του 1920, η Στρατιά Θράκης, όπως μετονομάστηκε το Σώμα Στρατού Εθνικής Άμυνας, προήλασε και εγκαταστάθηκε σε όλη τη Δ. Θράκη μέχρι τον Έβρο ποταμό. Κατά τη διάρκεια της επιχείρησης αυτής, οι δυνάμεις μεταφέρθηκαν ατμοπλοϊκώς ή σιδηροδρομικώς. Την κατάληψη της Αλεξανδρούπολης ακολούθησε η ίδρυση Βάσης, η οποία περιέλαβε υπηρεσίες Επιμελητείας, Πυροβολικού και Μηχανικού. Κύριο σκοπό της αποτέλεσε η παραλαβή και εναποθήκευση τροφίμων και υλικών προς ανεφοδιασμό των μονάδων, καθώς και η οργάνωση φορτοεκφορτώσεων και παρασκευής άρτου. Οι τροφοδοτούμενες εκ της Βάσεως αυτής μονάδες αριθμούσαν 30.000 άνδρες και 800 κτήνη.

Η διατροφή των ανδρών και των κτηνών δε συνάντησε ιδιαίτερες δυσχέρειες, καθώς διαμέσου της Βάσης Αλεξανδρουπόλεως ανεφοδιαζόταν αποτελεσματικά, απευθείας ή διαμέσου του ακραίου σταθμού εφοδιασμού στην περιοχή του Σουφλίου, τόσο οι Μερραρχίες Σερρών και Ξάνθης, όσο και η ΙΧ Μερραρχία.

Οι στρατιωτικές μεταφορές, κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στη Θράκη, διεξήχθησαν με ικανοποιητικό τρόπο είτε οδικώς είτε σιδηροδρομικώς. Οι σιδηροδρομικές μεταφορές πραγματοποιήθηκαν διαμέσου των σιδηροδρόμων Θεσσαλονίκης-Αλεξανδρούπολης. Στις θαλάσσιες μεταφορές, εμφανίστηκαν αρκετές δυσχέρειες, λόγω της ακαταλληλότητας των ατμόπλοιων και της ανεπάρκειας των μέσων επιβίβασης, αποβίβασης, φόρτωσης και εκφόρτωσης.⁽¹⁾

6.8 Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές κατά τη διάρκεια των Επιχειρήσεων στην Ανατολική Θράκη

Τον Απρίλιο του 1920 αποφασίστηκε από την πλευρά των Τούρκων η αναδιοργάνωση των ευρισκόμενων στη Θράκη Τουρκικών Δυνάμεων (49^η, 55^η και 60^η Μερραρχία).

Από πλευράς της Ελληνικής Κυβέρνησης διετάχθη, τον Ιούνιο του ίδιου έτους, η κατάληψη της Ανατολικής Θράκης. Η προέλαση ξεκίνησε την 7^η Ιουλίου υπό τις Μερραρχίες ΙΧ, Σμύρνης, Ξάνθης και την Ταξιαρχία Ιππικού.

Η Μερραρχία ΙΧ διατρεφόταν με μέριμνα του Σταθμού Εφοδιασμού Σουφλίου, μέχρι την κατάληψη της Ανδριανούπολης (12 Ιουλίου 1920). Από την ημερομηνία αυτή

και μέχρι την εγκατάστασή της κατά μήκος των Βουλγαρικών Συνόρων, η Μερραρχία διατρεφόταν με μέριμνα των εφοδιαστικών υπηρεσιών Ανδριανούπολης.

Η Μερραρχία Σμύρνης, αναχωρώντας από την περιοχή της Πανόρμου ατμοπλοϊκώς, αποβιβάστηκε την 7^η Ιουλίου 1920 στην Ανατολική Θράκη. Συγκεκριμένα, η Μερραρχία αποβιβάστηκε στην Ηράκλεια (ένα Σύνταγμα Πεζικού και μία Μονάδα Πυροβολικού) και τη Ραιδεστό (Τρία Σύνταγματα Πεζικού και οι λοιπές Μερραρχιακές μονάδες). Στη Ραιδεστό οι Τούρκοι επέδειξαν ασθενή αντίσταση και αποσύρθηκαν στο εσωτερικό. Εκεί ο Ελληνικός Στρατός βρήκε σημαντικές ποσότητες αλεύρων, τις οποίες χρησιμοποίησε για παρασκευή άρτου. Ποσότητες τροφίμων και υλικών αποστέλλονταν από τις Βάσεις Σμύρνης και Αλεξανδρούπολης, από τις οποίες όμως ελάχιστες προωθήθηκαν στο εσωτερικό της περιοχής, λόγω έλλειψης μεταφορικών μέσων. Το Σύνταγμα Μερραρχίας, το οποίο αποβιβάστηκε στην Ηράκλεια, κατέλαβε αρχικά την περιοχή Τυρολόη και εν συνεχεία το Λουλέ Μπουργκάς, στο οποίο ιδρύθηκε ακραίος σταθμός εφοδιασμού. Τελικά, στις 2 Αυγούστου 1920, η Μερραρχία Σμύρνης επιβιβάστηκε σε πλοία και αναχώρησε από τη Ραιδεστό, για να επιστρέψει στην Μ. Ασία.

Η Μερραρχία Ξάνθης μεταφέρθηκε ατμοπλοϊκώς από την Πάνορμο στην Αλεξανδρούπολη και διήλθε τον Έβρο, ανεφοδιαζόμενη από το σταθμό εφοδιασμού Κούλελι Μπουργκάς.

Η Ταξιαρχία Ιππικού αποβιβάστηκε στην Αλεξανδρούπολη και προωθήθηκε προς Λουλέ Μπουργκάς, εφοδιαζόμενη από τους σταθμούς εφοδιασμού Κούλελι-Μπουργκάς και Ουζούν Κιοπρού.

Γενικά, οι στρατιωτικές μεταφορές, σιδηροδρομικές και θαλάσσιες, κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στην Ανατολική Θράκη διεξήχθησαν ομαλά. Για τις σιδηροδρομικές μεταφορές χρησιμοποιήθηκαν οι σιδηρόδρομοι Θεσσαλονίκης-Αλεξανδρούπολης, Αλεξανδρούπολης –Κούλελι –Καραγάτς και Κούλελι-Κωνσταντινούπολης. Οι θαλάσσιες μεταφορές διεξήχθησαν με δυσκολία, λόγω ανεπάρκειας μέσων επιβίβασης και αποβίβασης, μέσων φορτοεκφόρτωσης, ρυμουλκών και αποβάθρων σε Αλεξανδρούπολη και Ραιδεστό. Εν ώρα δράσης, ο ανεφοδιασμός εξασφαλίστηκε ικανοποιητικά, διαμέσου των σιδηροδρόμων και των μεταγωγικών αυτοκινήτων.⁽¹⁾⁽²⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 : ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 1920 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΜΑΡΤΙΟ ΤΟΥ 1921

7.1 Δυνάμεις, Μεταφορικά Μέσα, Οικονομικοί Πόροι, Ανεφοδιασμοί

Στις 31 Οκτωβρίου του 1920 ο Ελληνικός Στρατός περιελάμβανε τις εξής Μονάδες:

1. Στρατηγείο Στρατιάς και Σχηματισμοί.

(Αξιωματικοί:911, Οπλίτες:18.017,Κτήνη: 3.900)

Περιοχές: Σμύρνης, Πανόρμου και τα Μετόπισθεν

Ημερήσιες ανάγκες: 45 τόνοι τρόφιμα και 42 τόνοι νομή

2. Α΄ Σώμα Στρατού: Μεραρχίες I, II, XIII.

(Αξιωματικοί:1047, Οπλίτες:34.627, Κτήνη: 7.000)

Περιοχές: Ουσάκ, Φιλαδέλφειας και Μπουλαντάν

Ημερήσιες ανάγκες: 93 τόνοι τρόφιμα και 79 τόνοι νομή

3. Β΄ Σώμα Στρατού: Μεραρχία III, Μεραρχία Κρήτης.

(Αξιωματικοί:545, Οπλίτες:18.381, Κτήνη: 3.300)

Περιοχές: Μαγνησίας, Σαλιχλή Σουζουρλου και Πανόρμου

Ημερήσιες ανάγκες: 45 τόνοι τρόφιμα και 42 τόνοι νομή

4. Σώμα Στρατού Σμύρνης: Μεραρχία Σμύρνης, Μεραρχία Αρχιπελάγους.

(Αξιωματικοί:661, Οπλίτες:21.381, Κτήνη: 4.500)

Περιοχές: Προύσης και Κίου

Ημερήσιες ανάγκες: 52 τόνοι τρόφιμα και 54 τόνοι νομή

5. Μεραρχία Μαγνησίας

(Αξιωματικοί:305, Οπλίτες:8.813, Κτήνη: 1.800)

Περιοχή: Νικομήδεια

Ημερήσιες ανάγκες: 22 τόνοι τρόφιμα και 19 τόνοι νομή

6. Ταξιαρχία Ιππικού

(Αξιωματικοί:83, Οπλίτες:1.922, Κτήνη: 2.000)

Ημερήσιες ανάγκες: 5 τόνοι τρόφιμα και 19 τόνοι νομή

Συνολική δύναμη Ελληνικού Στρατού:

(Αξιωματικοί:3.552, Οπλίτες:103.341, Κτήνη: 22.500)

Σύνολο Ημερησίων Αναγκών Ελληνικού Στρατού:

262 τόνοι τρόφιμα και 270 τόνοι κτήνη

Από τον Οκτώβριο του 1920 μέχρι το Μάρτιο του 1921 ελήφθησαν τα εξής σημαντικά μέτρα:

- Συμπλήρωση των μεταφορικών μέσων για την καλύτερη μεταφορά των εφοδίων από την Ελλάδα στη Σμύρνη και τον αποτελεσματικότερο ανεφοδιασμό, μεταξύ της Βάσεως Σμύρνης και των διαφόρων κέντρων εφοδιασμού.
- Συγκρότηση και άλλων μεταφορικών μονάδων από καμήλες και αραμπάδες.

- Συγκέντρωση άφθονων εφοδίων και εξασφάλιση αποθεμάτων στις βάσεις, τις αποθήκες και τους σταθμούς εφοδιασμού.
- Διοργάνωση συστηματικής εκμετάλλευσης των επιτόπιων πόρων.⁽¹⁾⁽²⁾

7.2 Επιχείρηση Δεκεμβρίου 1920

Το Γ' Σώμα Στρατού (Μεραρχία IV, Μεραρχία X, Μεραρχία III), προκειμένου ν' αποφευχθεί ενδεχόμενη εχθρική επίθεση από την περιοχή Εσκή Σεχήρ, ανέλαβε, προελαύνοντας σε βάθος 150 χλμ., να διαλύσει τις εχθρικές συγκεντρώσεις της γραμμής Εγιούπ – Μπιλετζίκ. Οι Μεραρχίες IV και X συγκρότησαν εφοδιοπομπή από επιταχθέντες αραμπάδες. Η III Μεραρχία εξυπηρετήθηκε από την ανήκουσα σε αυτήν εφοδιοπομπή.

Η προέλαση ξεκίνησε στις 24 Δεκεμβρίου. Η πρώτη φάλαγγα κινήθηκε προς Χασάν Πασά – Κος Μπουνάρ – Ογιατζίκ και κατέλαβε τη γέφυρα Χασάν Πασά. Η δεύτερη φάλαγγα έφθασε στην περιοχή Σεβαρντί. Η τρίτη κινήθηκε προς Ερμένι Σέλους – Γενί Σεχήρ – Μπιλετζίκ και έφθασε στην περιοχή Γενή Σεχήρ. Στις 27 Δεκεμβρίου η προέλαση ενισχύθηκε και οι φάλαγγες έφθασαν στις περιοχές Ογιατζίκ, Αλή Μπέη Τοζού, Μποζ Εγιούκ και Ιντζιρλί – Μπιλετζίκ, αντίστοιχα.

Στις 28 Δεκεμβρίου η IV Μεραρχία, αντιμετωπίζοντας ισχυρή αντίσταση, κινήθηκε προς Κοβαλίτσαν – Ακ Μπουνάρ. Πολύ γρήγορα όμως κατέλαβε τα υψώματα Ποριά, αναγκάζοντας τους Τούρκους να υποχωρήσουν. Εν συνεχεία οι Μεραρχίες IV και X εγκατέστησαν προφυλακές στις καταληφθείσες θέσεις.

Στις 29 Δεκεμβρίου οι Μεραρχιακές μονάδες άρχισαν να επανακάμπτουν στις αρχικές τους θέσεις, φτάνοντας σε αυτές την 1^η Ιανουαρίου 1921, οπότε διαλύθηκε και η σχηματισθείσα από επίταξη αραμπάδων εφοδιοπομπή.

Κατά τη διάρκεια της επιχειρήσεως αυτής δεν παρουσιάσθηκαν δυσχέρειες ανεφοδιασμού, εξαιτίας της επίταξης αραμπάδων και της συγκρότησης εφοδιοπομπών, οι οποίες αποτέλεσαν κινητές αποθήκες τροφών, νομής και πυρομαχικών. Σημαντική υπήρξε και η εκμετάλλευση των επιτόπιων πόρων ιδίως στην περιοχή Γενή Σεχήρ και Μπιλετζίκ, η οποία ήταν πλούσια σε σφάγια και νομή.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾

7.3 Επιχειρήσεις Μαρτίου 1921

Το Μάρτιο του 1921 απεφασίσθη η κατάληψη από την Ελληνική Στρατιά των συγκοινωνιακών κόμβων Εσκή Σεχήρ και Αφιόν Καραχισάρ. Με την κατάληψή τους θα εξασθενίσει ο εχθρός, διότι μεγάλο τμήμα της σιδηροδρομικής γραμμής θα περιερχόταν στα ελληνικά χέρια, ενώ συγχρόνως θα στερούνταν τη σιδηροδρομική επικοινωνία μεταξύ Αγκυρας και Ικονίου, η οποία είχε πρωταρχική σημασία για τον αγώνα τους. Ωστόσο, μια τέτοια προσπάθεια προϋπέθετε σημαντική διεύρυνση των κατεχόμενων από τον ελληνικό στρατό περιοχών, πράγμα το οποίο θα μείωνε τη συνοχή των δυνάμεων κατοχής και θα ενίσχυε τη φθοροποιό ανασφάλεια των μετόπισθεν. Επρόκειτο δηλαδή για ένα «παιχνίδι με την έκταση και το χρόνο».⁽¹⁾ Για το σκοπό αυτό προωθήθηκαν:

- Το Α΄ Σώμα Στρατού από Ουσάκ προς Τουλού Μπουνάρ και από εκεί είτε προς Αφιόν Καραχισάρ, εάν οι Τούρκοι υποχωρούσαν προς αυτή την κατεύθυνση, είτε προς Κιουτάχεια - Εσκή Σεχέρ, εάν οι Τούρκοι υποχωρούσαν προς Κιουτάχεια. Η δύναμη του Σώματος ανερχόταν σε 27.350 άνδρες και 11.693 κτήνη.
- Το Γ΄ Σώμα Στρατού από Προύσα προς Εσκή Σεχέρ. Η δύναμη του Σώματος ανερχόταν σε 42.285 άνδρες και 15.650 κτήνη.

Πριν την έναρξη των επιχειρήσεων αυτών ελήφθησαν σημαντικά μέτρα, μεταξύ των οποίων τα εξής:

- Ενισχύθηκε η σιδηροδρομική γραμμή Μουδανιών με τροχαίο υλικό των σιδηροδρόμων Πελοποννήσου
- Κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή «Ντεκωβίλ», μήκους 22 χλμ. για καλύτερο ανεφοδιασμό ανατολικά της Προύσας
- Επισκευάστηκαν οδοί και γέφυρες
- Έγιναν εργασίες εκβάθυνσης στο λιμένα των Μουδανιών
- Χρησιμοποιήθηκε το ατμόπλοιο «Χαλκίς», για τη μεταφορά υλικών και ανδρών από τον Πειραιά στη Σμύρνη, και εν συνεχεία στους λιμένες Μουδανιά, Κίος και Νικομήδεια.

Τα δύο Σώματα Στρατού απείχαν σε ευθεία γραμμή 200 χλμ., ενώ διαχωρίζονταν από ορεινούς όγκους άνευ συγκοινωνιών. Έπρεπε να κινηθούν σε βάθος 150 χλμ. με μοναδικές συγκοινωνίες τις σε κακή κατάσταση οδούς αμαξωμάτων.

Συνολικά οι ημερήσιες ανάγκες των δύο Σωμάτων ήταν 88 τόνοι τρόφιμα και 81 τόνοι νομή.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού μπορούσε ν' αναλάβει επιχειρήσεις διάρκειας 8 ημερών, χωρίς να παραστεί ανάγκη ανεφοδιασμού, διαθέτοντας:

- 180 φορτηγά αυτοκίνητα
- 1 διμοιρία ρυμουλκών
- 2 μοίρες υγειονομικών αυτοκινήτων
- 1 εφοδιοπομπή από 900 οχήματα και 400 καμήλες

Ωστόσο, μετά την πάροδο των 8 ημερών υπολογιζόταν ότι θα προέκυπτε ανάγκη ανεφοδιασμού.

Η προέλαση του Γ΄ Σώματος Στρατού, προς το Εσκή Σεχέρ, ξεκίνησε στις 10 Μαρτίου. Ο ανεφοδιασμός υπήρξε κανονικός τις 3 πρώτες ημέρες, αλλά την 4^η παρατηρήθηκε έλλειψη νομής. Στις 14 Μαρτίου ο ανεφοδιασμός των μονάδων άρχισε να εμφανίζει προβλήματα, εξαιτίας της αύξησης του μήκους των μεταφορών και της διάθεσης των φορτηγών για αποκλειστική μεταφορά πυρομαχικών, για να εισέλθει στις 15 Μαρτίου σε κρίσιμο στάδιο. Η εκμετάλλευση των επιτόπιων πόρων δεν μπόρεσε να βελτιώσει την κατάσταση. Οι ανωμαλίες και οι στερήσεις συνεχίστηκαν μέχρι την εξαναγκαστική σύμπτυξη των Μεραρχιακών μονάδων ανατολικά της Προύσας.

Στο Α΄ Σώμα Στρατού η κατάσταση ήταν καλύτερη, χωρίς να εμφανιστούν σημαντικές δυσχέρειες, τόσο κατά την πορεία των Μεραρχιακών μονάδων όσο και κατά τη σύμπυξή τους. Ωστόσο και εδώ παρατηρήθηκαν κάποιες ελλείψεις σε χόρτο, αλλά και είδη διατροφής, έως ότου οι μονάδες φτάσουν στη γραμμή Ουσάκ-Τουμλού Μπουνάρ- Τσιβρίλ.⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾

Συμπερασματικά, οι επιχειρήσεις της Στρατιάς Μ. Ασίας, κατά το Μάρτιο 1921, κατέληξαν σε αποτυχία. Επρόκειτο για την πρώτη σοβαρή αναμέτρηση με το συγκροτημένο νέο τουρκικό στρατό. Η Ελληνική Στρατιά διέθεσε τις μισές δυνάμεις της σε 2 αντίθετες κατευθύνσεις, οι οποίες αδυνατούσαν να αλληλοϋποστηρίχουν, εξαιτίας της παρεμβολής ορεινών όγκων. Αντίθετα, η Τουρκική Διοίκηση χρησιμοποίησε όλες τις δυνάμεις της σε περιοχές, οι οποίες μπορούσαν να εξυπηρετηθούν από εγκάρσια δρομολόγια.⁽⁵⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 : ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΙΟΥΝΙΟΥ –ΙΟΥΛΙΟΥ 1921 ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΛΑΣΗ ΠΡΟΣ ΣΑΓΓΑΡΙΟ

8.1 Ανάπτυξη Ανεφοδιασμών και Μεταφορών

Με την ολοκλήρωση των επιχειρήσεων του Μαρτίου του 1921, ο Ελληνικός Στρατός επανήλθε στις αρχικές θέσεις εξόρμησης και επιδόθηκε σε ανασυγκρότηση των Δυνάμεών του. Η δύναμη της Στρατιάς Μ. Ασίας, μετά την αναδιοργάνωση και τον αρτιότερο ανεφοδιασμό της, αριθμούσε την 20^η Ιουνίου του 1921: 6.159 Αξιωματικούς, 193.994 οπλίτες και 55.483 κτήνη.

Στόχος της Στρατιάς ήταν να αποφύγει την κατά μέτωπο επίθεση της αμυντικής γραμμής της τοποθεσίας της Κιουτάχειας. Έτσι, οι δυνάμεις της Στρατιάς συγκροτήθηκαν σε δύο Τμήματα: το Βόρειο (Βόρειο Συγκρότημα Μεραρχιών, Γ' Σώμα Στρατού) και Νότιο (Απόσπασμα ΙΧ Μεραρχίας, Β' Σώμα Στρατού, Α' Σώμα Στρατού, Νότιο Συγκρότημα Μεραρχιών, 1 Ταξιαρχία Ιππικού).

Κύριος σκοπός της Επιμελητείας ήταν ο αποτελεσματικός ανεφοδιασμός από τα Κέντρα Ουσάκ και Τουμλού Μπουνάρ των κινούμενων προς Κιουτάχεια στρατευμάτων. Σημαντική ήταν η αναδιοργάνωση του Κέντρου Ουσάκ, το οποίο αναπτύχθηκε σε Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού, διαθέτοντας τις υπηρεσίες:

- Διοίκησης
- Πυροβολικού
- Μηχανικού
- Επιμελητείας
- Υγειονομικού
- Κτηνιατρικού
- Αυτοκινήτων και Τηλεγραφικής Υπηρεσίας

Για την εξυπηρέτηση μάλιστα των ανεφοδιασμών του Βόρειου Τμήματος Στρατιάς, η Βάση Μουδανιών μετασηματίστηκε σε βάση Προύσας, με κύρια αποστολή της τη συγκρότηση μέσω μεταφοράς και τη δημιουργία αποθεμάτων.

Η Βάση Σμύρνης θα ανεφοδίαζε τη Βάση Προύσας, μέσω του λιμένα Μουδανιών, και το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Ουσάκ, διαμέσου της σιδηροδρομικής γραμμής Σμύρνης – Ουσάκ. Η Βάση Προύσας θα ανεφοδίαζε τις υπαγόμενες στον τομέα της μονάδες διαμέσου των φορητών αυτοκινήτων και των εφοδιοπομπών, που είχε στη διάθεσή της. Ωστόσο, υπήρχε και η διαταγή για συστηματική εκμετάλλευση των επιτόπιων πόρων.

Οι Επιμελητείες των Μ. Μονάδων είχαν την υποχρέωση να ενημερώνουν τη Δ/ση Επιμελητείας Στρατού για την παρούσα και προβλεπόμενη συγκέντρωση εφοδίων και να επιβλέπουν την αυστηρή εκμετάλλευση των πόρων.⁽¹⁾

8.2 Επιχειρήσεις Ιουνίου-Ιουλίου 1921

Στα τέλη Ιουνίου του 1921 οι ανάγκες του Στρατού σε εφόδια ήταν μεγάλες. Απαιτούνταν ημερησίως τρόφιμα 200 τόνων και νομή 565 τόνων.

Τα ευρισκόμενα στη διάθεση της Στρατιάς κυριότερα ανεφοδιαστικά κέντρα με κατεύθυνση από το Νότο προς την Κιουτάχεια ήταν τα Κέντρα Εφοδιασμού Ουσάκ και Τουμλού Μπουνάρ, ενώ τα αντίστοιχα προς ανεφοδιασμό των κινούμενων προς Νότο Μεραρχιών ήταν τα Κέντρα Μουδανιών και Προύσας. Μετά την άφιξη της Στρατιάς στην περιοχή του Δορυλαίου, ο ανεφοδιασμός αυτής θα διενεργούνταν και εκ Μουδανιών- Προύσας και εκ Ουσάκ – Τουμλού Μπουνάρ.

Το Γ΄ Σώμα Στρατού προήλασε στις 25 Ιουνίου από την περιοχή της Προύσας, κατά μήκος της κοιλάδας του Αδρανού ποταμού, με άξονα τη γραμμή Προύσα- Αδρανός- Ταουσανλή – Κιουτάχεια. Το δρομολόγιο ήταν ανώμαλο, χωρίς βατές οδούς για την κίνηση αυτοκινήτων. Σημαντικές ήταν οι στερήσεις που αντιμετώπισε το Σώμα σε τρόφιμα, εξαιτίας των δύσβατων οδών και της ταχύτατης προέλασής του, με αποτέλεσμα ν' αδυνατούν οι διατιθέμενοι μεταγωγικοί σχηματισμοί να καταφθάσουν τις μονάδες τους.

Την 1^η Ιουλίου το Γ΄ Σώμα είχε φτάσει ανατολικά της περιοχής Ταουσανλή, ενώ στις 2 Ιουλίου στα βορειοδυτικά υψώματα της Κιουτάχειας. Ακολούθησε η νικηφόρος επίθεση της 4^{ης} Ιουλίου, που ανάγκασε τους Τούρκους να υποχωρήσουν προς Εσκή Σεχίρ. Τελικά στις 6 Ιουλίου η Μεραρχία Χ κατέλαβε το Εσκή Σεχίρ. Η εκμετάλλευση των τοπικών πόρων υπήρξε ασήμαντη, όμως συχνά η διατροφή συμπληρωνόταν από εξεύρεση επιτόπιων σφαγίων.

Το Μικτό Απόσπασμα της ΙΧ Μεραρχίας προήλασε στις 27 Ιουνίου από την περιοχή Ουσάκ, ακολουθώντας το δρομολόγιο Χαν- Τσεντίζ- Κιουτάχεια. Την 4^η Ιουλίου εισήλθε στην Κιουτάχεια. Κατά την έναρξη της εξόρμησης διέθετε τρόφιμα 6 ημερών, μετά όμως την κατάληψη του Τσεντίζ ανεφοδιάστηκε από τον ιδρυθέν εκεί Ακραιο Σταθμό Εφοδιασμού. Το απόσπασμα παρέμεινε χωρίς εφόδια από τις 3 ως τις 6 Ιουλίου.

Οι μονάδες του Α΄ και Β΄ Σώματος Στρατού, καθώς και εκείνες του Νοτίου Συγκροτήματος, κατά την έναρξη της προέλασής τους, εφοδιάστηκαν με τρόφιμα 6 ημερών. Γραμμή ανεφοδιασμού του Α΄ Σώματος παρέμεινε η γραμμή Τουμλού Μπουνάρ – Εϋρέτ – Αλαγιούντ – Εσκή Σεχίρ. Το Β΄ Σώμα χρησιμοποίησε ως γραμμή εφοδιασμού μέχρι και την 4^η Ιουλίου τη γραμμή Τουμλού Μπουνάρ - Εϋρέτ – Κιουτάχειας, ενώ εν συνεχεία άλλαξε κατεύθυνση από Κιουτάχεια προς Ακ Ιν – Σεϋντή Γαζή, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ανεφοδιαστικών κενών.

Το αποτέλεσμα των επιχειρήσεων Ιουνίου – Ιουλίου 1921 ήταν η αποχώρηση του Τουρκικού Στρατού προς την Ανατολή και η εγκατάσταση της Στρατιάς Μ. Ασίας στο υψίπεδο Εσκή Σεχίρ – Σεϊντί Γαζή, μέχρι και την περιοχή Αφιών Καραχισάρ.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾

8.3 Ο ρόλος του Γενικού Κέντρου Ανεφοδιασμού Δορυλαίου

Στις 10 Ιουλίου το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Ουσάκ εγκαταστάθηκε στην περιοχή Εσκή Σεχίρ και μετονομάστηκε σε Γ.Κ. Εφοδιασμού Δορυλαίου. Το Κέντρο προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες για τη διατροφή της Στρατιάς. Το Εσκή Σεχίρ είχε κυριολεκτικά καταστραφεί από τον υποχωρούντα εχθρό. Οι εγκαταστάσεις ήταν ανύπαρκτες ή κατεστραμμένες. Όμως μπόρεσε να αποτελέσει πηγή ζωής για την Ελληνική Στρατιά.

Το Γ.Κ.Ε. Δορυλαίου προέβη σε επισκευή και κίνηση των αλευρόμυλων, κατασκευή αρτοποιείων, αλλά και σε εγκατάσταση διαφόρων εργοστασίων και συνεργείων, όπως εργοστάσια παραγωγής ζυμαρικών και εργοστάσιο επισκευής αρβύλων. Επίταξε και έθεσε σε λειτουργία 16 βυρσοδεψεία, για την κατεργασία των επιστρεφόμενων από το Μέτωπο δερμάτων των σφαγίων. Παράλληλα κατασκεύασε είδη ιματισμού και έφτιαξε δέματα μεγάλων ποσοτήτων χόρτου και άχυρου.

Ωστόσο, η ανεπάρκεια των μεταφορικών μέσων και η εντατική χρήση τους, η κακή κατάσταση των συγκοινωνιών και η διαρκώς αυξανόμενη απόσταση της Στρατιάς προέλασης από το Δορύλαιο, δημιούργησε προβλήματα στη μεταφορά. Ταυτόχρονα παρουσιάστηκε έλλειψη κενών σάκων, με αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατη η αποστολή άρτου και τροφίμων.

Παρά τα προβλήματα, η Διοίκηση του Γενικού Κέντρου Εφοδιασμού Δορυλαίου συνέλεξε τους εναπομείναντες αραμπάδες και τα κτήνη των γειτονικών περιφερειών και συγκρότησε εφοδιοπομπή 200 οχημάτων. Διαμέσου της ανωτέρω εφοδιοπομπής πραγματοποίησε αλληπάλληλα δρομολόγια, συγκεντρώνοντας κενούς σάκους και τρόφιμα. Παράλληλα, επίταξε σακιά, δημιουργώντας σημαντικά αποθέματα σίτου, αλεύρων, νομής και τροφίμων, καθώς επίσης και μύλους άλεσης σίτου και κλιβάνους παρασκευής άρτου.⁽¹⁾

8.4 Οι Λόγοι που κατέστησαν Αναγκαία την Προέλαση προς το Σαγγάριο

Η Ελλάδα, μετά τις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921, θέλοντας να παγιώσει την κατάσταση ασφαλείας στην κατεχόμενη ζώνη, αποφάσισε να συνεχίσει την εκστρατεία. Ήταν φανερό ότι η φύση και η έκταση της χώρας δε θα επέτρεπαν την πλήρη καταστροφή του αντιπάλου. Εάν όμως κατάφερναν νέο ισχυρό πλήγμα εναντίον των Τούρκων, καταστρέφοντας τη σιδηροδρομική γραμμή προς Άγκυρα, θα αφαιρούσαν από αυτούς το μέσο της εύκολης κίνησης και εφοδιασμού. Για την επίτευξη όμως ενός τέτοιου εγχειρήματος απαιτούνταν από τη Στρατιά να κινηθεί προς την Άγκυρα, να διαλύσει το συγκεντρωμένο εκεί εχθρικό εφοδιασμό και εάν τελικά ο εχθρός δεν υπέκυπτε, να επιστρέψει στο Δορύλαιο, αφού προηγουμένως είχε καταστρέψει τη σιδηροδρομική γραμμή.

Ωστόσο μια τέτοια επιχείρηση παρουσίαζε σοβαρές δυσχέρειες ανεφοδιασμού, προερχόμενες από τη μεγάλη απόσταση (300χλμ.), το ανύπαρκτο οδικό δίκτυο, τη δυσκολία διέλευσης των ποταμών Σαγγαρίου και Πουρσάκ και τις επερχόμενες βροχές του Σεπτεμβρίου.

Η Στρατιά έπρεπε να κινηθεί επί 10 ημέρες έως ότου συναντήσει τον εχθρό, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι θα συναντούσε κάθε είδους στερήσεις, καθώς θα είχε απομακρυνθεί από τις βάσεις της.

Τελικά με πλήρη ομοφωνία των στρατιωτικών και πολιτικών παραγόντων αποφασίστηκε η ανάληψη των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα, η κατάληψή της και η καταστροφή των ευρισκομένων εκεί εγκαταστάσεων και της σιδηροδρομικής γραμμής.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾

8.5 Το Σχέδιο Επιχειρήσεων της Προέλασης προς Σαγγάριο

Στην επιχείρηση θα ελάμβαναν μέρος οι εξής μονάδες:

- ο Α΄ Σώμα Στρατού (Μεραρχίες I,II και XII)
- ο Β΄ Σώμα Στρατού (Μεραρχίες V,XIII και IX)
- ο Γ΄ Σώμα Στρατού (Μεραρχίες III,X και VII, απόσπασμα της XI Μεραρχίας)
- ο 1 Ταξιαρχία Ιππικού

Η συνολική δύναμη ανερχόταν σε 120.000 άνδρες και 38.000 κτήνη, με ημερήσιες ανάγκες: 150 τόνοι τρόφιμα και 415 τόνοι νομή.

Εκτός τις ανωτέρω Δυνάμεις επιχειρήσεων, κάποιες άλλες θα αναλάμβαναν την εξασφάλιση των συγκοινωνιών.(Νότιο Συγκρότημα και XI Μεραρχία).

Το Σχέδιο δράσης της Στρατιάς προέβλεπε, αφού είχαν εξασφαλιστεί τα πλευρά της, να εξορμήσει από τα ανατολικά των υψιπέδων Εσκή Σεχήρ και Σεϊντή Γαζί προς Ανατολάς. Αφού καταλάμβανε την παράλληλη προς τον ποταμό γραμμή, δυτικά του Σαγγάριου, θα συνέχιζε Βορειοανατολικά, με τα τρία Σώματα ενωμένα. Θα επακολουθούσε η διάβαση του Σαγγάριου, και εν συνεχεία η κατάληψη της Άγκυρας και η καταστροφή των εγκαταστάσεων και της σιδηροδρομικής γραμμής.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾

8.6 Ενέργειες Προπαρασκευής

Κατά το διάστημα μεταξύ της 9^{ης} και της 29^{ης} Ιουλίου, οι ενέργειες προπαρασκευής υπήρξαν πυρετώδεις. Η Στρατιά επιδόθηκε σε βελτιώσεις των συγκοινωνιών, ίδρυση ανεφοδιαστικών σταθμών και συμπλήρωση ελλείψεων. Στην περιοχή Εσκή Σεχήρ συγκεντρώθηκαν τρόφιμα και πυρομαχικά, ενώ η επιμελητεία κατόρθωσε διαμέσου της εντατικής εκμετάλλευσης των πόρων της χώρας, να εξασφαλίσει, μέσα σ' ένα μήνα, τον άρτο για ολόκληρη τη Στρατιά. Ωστόσο, παρά τη σημαντική προσπάθεια, το Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου δεν εξυπηρέτησε όπως έπρεπε τη Στρατιά.

Η εκστρατεία προς την Άγκυρα αποφασίστηκε μόλις 20 ημέρες μετά την κατάληψη του Εσκή Σεχήρ. Επομένως, δεν υπήρχε χρόνος να επισκευαστεί η σιδηροδρομική γραμμή Τουμλού Μπουνάρ – Αφιόν – Εσκή Σεχήρ, η οποία είχε υποστεί σοβαρές βλάβες. Έτσι, το Εσκή Σεχήρ δεν ήταν δυνατό να αποτελέσει Κέντρο Εφοδιασμού. Ούτε όμως και η σιδηροδρομική γραμμή Χαϊδάρ Πασά - Εσκή Σεχήρ μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, καθώς διερχόταν από τη Νικομήδεια, η οποία βρισκόταν στην κατοχή των Τούρκων.

Η Ελληνική Στρατιά αποφάσισε ο ανεφοδιασμός της να πραγματοποιηθεί διαμέσου του λιμένα Μουδανιών, ως εξής:

1. Από το λιμένα Μουδανιών προς την Προύσα, σιδηροδρομικώς (30 χλμ.).
2. Από την Προύσα στο σιδηροδρομικό σταθμό Καράκιοι, οδικώς (100 χλμ.).
3. Από το σιδηροδρομικό σταθμό Καράκιοι, διαμέσου Εσκή Σεχήρ, στο σιδηροδρομικό σταθμό Αλπίκιοι (105 χλμ.). Το σιδηροδρομικό αυτό τμήμα επισκευάστηκε πολύ γρήγορα από τις αρμόδιες ελληνικές υπηρεσίες.
4. Από το σιδηροδρομικό σταθμό Καράκιοι, διαμέσου Σιβρί Χισάρ – Φεδιόγλου-Αλμυρά έρημος – Ινλάρ Κατραντζί, με φορτηγά αυτοκίνητα (200 χλμ.)

Ως συνάγεται το ολικό μήκος συγκοινωνίας Μουδανιών – Ινλάρ Κατραντζί ήταν 435 χλμ. Κατά μήκος αυτής υπήρχαν 3 ενδιάμεσα σημεία φόρτωσης και 2 ακραία.

Εκτός των ανωτέρω συγκοινωνιών, ο ανεφοδιασμός των μονάδων μπορούσε να εξυπηρετηθεί από τη σιδηροδρομική γραμμή Τουμλού Μπουνάρ – Κιουτάχεια – Δορυλαιο. Η γραμμή επισκευάστηκε πολύ γρήγορα, αλλά χρησιμοποιήθηκε μετά το τέλος των επιχειρήσεων προς το Σαγγάριο.

Τα αυτοκίνητα μεταφοράς, τα οποία διέθετε η Στρατιά, περιελάμβαναν 600 αυτοκίνητα βαρέα (μεταφορική ικανότητα 3 τόνων) και 240 ελαφρά αυτοκίνητα (μεταφορικής ικανότητας ενός τόνου). Υπήρχαν επίσης 3 εφοδιοπομπές από καμήλες, συνολικής δυνάμεως 1.600 καμηλών, 1 εφοδιοπομπή από κλινάμαζες και 2 πεδινές εφοδιοπομπές.

Αναφορικά με τον ανεφοδιασμό, η προπαρασκευή υπήρξε έντονη. Συγκεντρώθηκαν μεγάλες ποσότητες εφοδίων στο Γενικό Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου, επιτάχθηκαν αλευρόμυλοι και κλίβανοι από την περιφέρεια, και μεταφέρθηκαν από την Προύσα κλίβανοι εκστρατείας. Μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίστηκε η παραγωγή άρτου σε ποσότητες άνω των 100.000 μερίδων ημερησίως.

Οργανώθηκε συστηματική εκμετάλλευση των επιτόπιων πόρων, καθώς συστάθηκαν συνεργεία και Δ/σεις εκμετάλλευσης.

Η Δ/ση Επιμελητείας Στρατιάς επέβαλλε την επέκταση της ίδρυσης στρατιωτικών πρατηρίων, την καλλιέργεια λαχανόκηπων στις έδρες των Γ.Κ.Ε των Βάσεων και την καταγραφή των σφαγίων (αγέλες κατανάλωσης και αναπαραγωγής).

Κατά τη διάρκεια της προέλασης των Σωμάτων, η Κεντρική Υπηρεσία Διατροφής προέβλεπε, ότι εφόσον αυτά απείχαν αρκετά από τη Διμοιρία Διανομών και βρισκόντουσαν κοντά σε χωριά, θα προέβαιναν σε παρασκευή άρτου. Η Διμοιρία Διανομών, θα ασχολούνταν με την παρασκευή άρτου και την εξεύρεση νομής, θα υποχρέωνε κάθε οικογένεια να παρασκευάζει 20 μερίδες άρτου, θα ενημέρωνε τον Επιμελητή για τις ενέργειές της και θα ειδοποιούσε τα σώματα ν' αποστείλουν μεταγωγικά, για την παραλαβή του άρτου.

Καθόσον η Μεραρχία θα ήταν σταθμευμένη θα μπορούσε να διενεργηθεί καταγραφή των υπαρχόντων δημητριακών καρπών, αλλά όταν η Μεραρχία θα προήλασε, οι απαραίτητες πληροφορίες θα συλλέγονταν από τους κατοίκους των χωριών. Σχετικό σημείωμα θα αποστέλλονταν στον Επιμελητή της Μεραρχίας, ο οποίος θα ενημέρωνε αμέσως το Γ.Κ. Εφοδιασμού.

Κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων, δε θα καθίστατο δυνατή η χορήγηση πλήρους σιτηρεσίου και κανονικής μερίδας νομής. Κρέας, κριθάρι και νομή, οι Μονάδες της Στρατιάς θα τα προμηθεύονταν από επιτόπιους πόρους.

Ωστόσο υπήρχε η πρόβλεψη ότι η πορεία των μονάδων θα δυσχεραίνονταν από την έλλειψη ύδατος και καυσόξυλων. Γι' αυτό η Στρατιά συνέλεξε πληροφορίες, τις οποίες κοινοποίησε προς τις μονάδες, αναφορικά με τις πηγές και τα φρέατα που θα συναντούσαν στην πορεία τους. Όσον αφορά τα καυσόξυλα, αυτά αναπλήρωναν

κιβώτια πυρομαχικών και βενζίνης ή ξηροί θάμνοι, ή ξηρά κοπριά βοών και καμήλων.

Για την απρόσκοπτη λειτουργία των ανεφοδιασμών, το IV Επιτελικό Γραφείο επιμελούνταν τα θέματα τα σχετιζόμενα με τον ανεφοδιασμό, καθώς και τη διάθεση των μεταφορικών μονάδων. Η ακριβή εκτέλεση των διαταγών ανεφοδιασμού εξασφαλιζόταν με τη διαρκή επικοινωνία του IV Επιτελικού Γραφείου και ενός λοχαγού, από κάθε Κέντρο Εφοδιασμού και Σώμα στρατού. Επιπρόσθετα, το IV Γραφείο διαβίβαζε στους λοχαγούς τις διαταγές του Αρχιστρατήγου, σχετικά με τον εφοδιασμό. Υπό τις διαταγές των λοχαγών αυτών βρισκόταν και οι συγκροτούμενες από καμήλες, κλινάμαξες και αραμπάδες εφοδιοπομπές, πράγμα το οποίο σήμαινε, ότι οι υπαγόμενες σ' ένα Σώμα Στρατού εφοδιοπομπές μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε περιοχές άλλων Σωμάτων Στρατού, ανάλογα με τις παρουσιαζόμενες ανάγκες.

Οι ληφθέντες διαταγές, οι σχετιζόμενες με τους ανεφοδιασμούς και τις μεταφορές, αναφορικά με την προέλαση προς το Σαγγάριο, καθόρισαν τη λήψη μέτρων σχετικά με:

- Το σχέδιο συγκοινωνιών και διακομιδών
- Τα όργανα ανεφοδιασμού
- Την προώθηση των εφοδίων
- Τους χώρους διαμονής
- Τα μέσα ανεφοδιασμού
- Την εξοικονόμηση κρέατος και νομής
- Την εξεύρεση καυσόξυλων

Όλες οι διαθέσιμες εφοδιοπομπές καμήλων και αραμπάδων θα συγκροτούνταν στο Δορύλαιο. Εν συνεχεία, οι εφοδιοπομπές θα βρίσκονταν στη διάθεση της Στρατιάς, διαμέσου του IV Επιτελικού Γραφείου, το οποίο θα εισηγούνταν τη διάταξη και χρησιμοποίησή τους.⁽¹⁾⁽²⁾

8.7 Η Μάχη του Σαγγάριου

Τα Σώματα Στρατού ξεκίνησαν την επιθετική τους πορεία την 1^η Αυγούστου. Το IV Γραφείο, λαμβάνοντας υπόψη την πορεία των Σωμάτων Στρατού, προσανατόλισε τα μέσα μεταφοράς. Στη διάθεση του Β' Σώματος Στρατού τέθηκαν 4 λόχοι εφοδιοπομπής από καμήλες και 1 Μοίρα ελαφρών αυτοκινήτων, λόγω της ευρύτερης πορείας του. Στη διάθεση του Α' Σώματος Στρατού τέθηκε ένας λόχος καμηλών, ενώ το ίδιο ίσχυσε και για το Γ' Σώμα Στρατού. Τα υπόλοιπα μέσα παρέμειναν στη διάθεση του IV Γραφείου.

Την 1^η Αυγούστου ο ανεφοδιασμός γινόταν ως εξής:

- Για το Β' Σώμα Στρατού στην περιοχή Τσετσεγκές (η μεταφορά των εφοδίων γινόταν από Σεϊντί Γαζί με ελαφρά αυτοκίνητα)
- Για το Α' Σώμα Στρατού στην περιοχή Χαμιντιέ (η μεταφορά των εφοδίων γινόταν από Εσκή Σεχίρ με βαρέα αυτοκίνητα)
- Για το Γ' Σώμα Στρατού στην περιοχή Αλπίκιοι (η μεταφορά των εφοδίων γινόταν από Εσκή Σεχίρ σιδηροδρομικώς)

Στο διάστημα μεταξύ 2 και 6 Αυγούστου, ο εφοδιασμός των Α΄ και Γ΄ Σωμάτων πραγματοποιούνταν από το σιδηροδρομικό σταθμό Αλπίκιοι. Στον σταθμό αυτόν μεταφέρθηκαν συνεργεία αιχμαλώτων και 2 μοίρες ελαφρών αυτοκινήτων, για την αποστολή των εφοδίων στα σημεία, όπου η κατάσταση των οδών και η θέση των μονάδων ευνοούσαν τον ανεφοδιασμό.

Ειδικά συνεργεία προέβησαν σε επισκευές των οδών Εσκή Σεχήρ- Χαμιντιά- Σιβρί Χισσάρ και Αλπίκιοι- Σιβρί Χισσάρ, με αποτέλεσμα να καταστεί δυνατή η μεταφορά εφοδίων από Εσκή Σεχήρ μέχρι Σιβρί Χισσάρ. Μετά μάλιστα την 6^η Αυγούστου τα βάρεα αυτοκίνητα έφταναν μέχρι τη γέφυρα Μπαλίκ Νταμί, επί του Σαγγάριου, σε απόσταση 40 χλμ. από την περιοχή Σιβρί Χισσάρ. Η σημασία της γέφυρας ήταν καθοριστική, καθώς εκεί συγκροτήθηκε Κέντρο Εφοδιασμού, στο οποίο προωθούνταν εφόδια από την περιοχή Εσκή Σεχήρ, με χρήση βαρέων αυτοκινήτων.

Στο ανωτέρω Κέντρο Εφοδιασμού καταρτίστηκαν συνεργεία εκφόρτωσης των βαρέων αυτοκινήτων, τα οποία περιελάμβαναν Τούρκους χωρικούς, ανασυσκευασίας και φόρτωσης των εφοδίων στις εφοδιοπομπές και τις μοίρες ελαφρών αυτοκινήτων, οι οποίες εν συνεχεία ,κινούμενες νοτίως του Σαγγάριου, θα συναντούσαν τα μεταγωγικά των Μονάδων. Κατά συνέπεια ο ανεφοδιασμός της Στρατιάς κατά το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου υπήρξε κανονικός, χωρίς να παρουσιαστούν σοβαρές δυσχέρειες.

Η μεγαλύτερη δυσκολία σχετιζόταν με την έλλειψη κενών σάκων, που θα χρησίμευαν στη μεταφορά άρτου και διπυρίτου. Αυτό συνέβαινε γιατί οι Μονάδες καθυστερούσαν την επιστροφή των κενών σάκων, με αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατος ο ανεφοδιασμός. Η κατάσταση επιδεινώθηκε σε τέτοιο σημείο, ώστε σωροί άρτων να μένουν αφόρτωτοι, πλησίον των γεφυρών του Σαγγάριου, αφού ήταν αδύνατη η μεταφόρτωσή τους σε εφοδιοπομπές άνευ σάκων.

Στις 10 Αυγούστου, τα Σώματα Στρατού είχαν ολοκληρώσει τη μεταφορά τους νοτίως του Σαγγάριου και κινήθηκαν, διαμέσου της Αλμυράς Ερήμου, προς τα Ανατολάς. Στις 11 Αυγούστου, άρχισαν επίθεση προς διάσπαση της Τουρκικής αμυντικής τοποθεσίας, βορείως του ποταμού Γκεούκ – Κατραντζή, ενώ η VII Μεραρχία, τη νύχτα της 10^{ης} προς την 11^η Αυγούστου, διήλθε τον Σαγγάριο, και επιτέθηκε στην περιοχή Πολατλί. Οι απαιτήσεις σε πυρομαχικά ήταν τεράστιες και λαμβάνονταν από τις κινητές αποθήκες, οι οποίες ανεφοδιαζόντουσαν από το Κέντρο Εφοδιασμού Μπαλίκ Νταμί.

Οι αποστολές από Εσκή Σεχήρ αντιμετώπιζαν ιδιαίτερες δυσκολίες, εξαιτίας του κακού οδικού δικτύου, ενώ συχνές ήταν οι Τουρκικές επιδρομές εναντίον των Κέντρων Εφοδιασμού. Αν και οι περισσότερες από αυτές τις επιθέσεις αντιμετωπίστηκαν επιτυχώς, η επιδρομή κατά της Διμοιρίας αυτοκινήτων, η οποία κινούνταν από Προύσα προς Κιοπρού Χισσάρ, πέτυχε τη διάλυση της Διμοιρίας. Επιπρόσθετα, οι εφοδιοπομπές καμηλών και αραμπάδων αντιμετώπιζαν συχνά τις επιθέσεις Τούρκων Χωρικών.

Δυσμενής επιρροή επί της κίνησης των μέσων μεταφοράς είχε και η καταστροφή της σιδηροδρομικής συγκοινωνίας, την οποία προκαλούσαν οι Τούρκοι, χρησιμοποιώντας δυναμίτιδα.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε την 14^η Αυγούστου, με την κατάληψη από το εχθρικό ιππικό της περιοχής Μπαλίκ Νταμί – Ουζούμπεη. Έτσι, ο ανεφοδιασμός διεκόπη, καθώς οι φάλαγγες των φορτωμένων με πυρομαχικά αυτοκινήτων, οι οποίες είχαν συγκεντρωθεί στο Κέντρο Εφοδιασμού Μπαλίκ Νταμί, αδυνατούσαν να διέλθουν τη γέφυρα, λόγω των συχνών εχθρικών περιπόλων. Την 17^η Αυγούστου, τέθηκε σε κίνηση μια φάλαγγα 120 αυτοκινήτων με πυρομαχικά, κατευθυνόμενη από Μπαλίκ Νταμί προς Ουζούμπεη. Από τη φάλαγγα αυτή μόνο τα 70 αυτοκίνητα κατόρθωσαν να φτάσουν στον προορισμό τους, λόγω της προσβολής της από το εχθρικό ιππικό, με αποτέλεσμα 10 αυτοκίνητα να εγκαταλειφθούν και 40 να επιστρέψουν πίσω.

Τα πυρομαχικά των 70 διαφυγόντων αυτοκινήτων διέσωσαν προσωρινά την κατάσταση, καθώς από την επομένη διακόπηκε οριστικά ο ανεφοδιασμός διαμέσου της μοναδικής αρτηρίας Μπαλίκ Νταμί – Ουζούμπεη. Ωστόσο, η γέφυρα Καβουντζή Κιοπρού μπόρεσε να αποκαταστήσει τη γραμμή ανεφοδιασμού. Ο εφοδιασμός γινόταν σιδηροδρομικώς από τη γραμμή Εσκή Σεχέρ – Μπιτσέρ, και εν συνεχεία, από Μπιτσέρ προς Σιβρί Χισάρ – Καβουντζή Κιοπρού οδικώς. Οι αυξημένες ανάγκες σε πυρομαχικά οδήγησαν σε έκδοση διαταγής: «για μεταφορά κανενός άλλου εφοδίου πλην πυρομαχικών».

Η φθορά των αυτοκινήτων ήταν τεράστια. Μοναδική σωτηρία φαινόταν η επισκευή της σιδηροδρομικής γραμμής Εσκή Σεχέρ – Πολατλί, μέχρι τη γέφυρα Μπειλίκ Κιοπρού. Τελικά, η αποκατάσταση της γραμμής επέτρεψε την άφιξη τραίνου στην προαναφερόμενη γέφυρα, και κατά συνέπεια τη μεταφορά εφοδίων και πυρομαχικών.

Την 28^η Αυγούστου ξεκίνησε η υποχώρηση της Στρατιάς, με αποτέλεσμα τη νύχτα της 30^{ης}-31^{ης} Αυγούστου οι 9 Μεραρχίες να έχουν συγκεντρωθεί γύρω από το Σαγγάριο. Κατά την κίνηση της επιστροφής, τα Σώματα Στρατού εφοδιάζονταν από εφοδιοπομπές και αυτοκίνητα του πλησιέστερου σιδηροδρομικού σταθμού, χωρίς ιδιαίτερες δυσχέρειες και ελλείψεις τροφίμων.

Η μάχη του Σαγγαρίου τελείωσε με την καταστροφή της σιδηροδρομικής γραμμής μέχρι το Εσκή Σεχέρ (μήκους 120 χλμ.) και την εγκατάσταση της Στρατιάς στη γραμμή Νικομήδεια – Εσκή Σεχέρ – Σεϊντί Γαζί – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ – Μαϊάνδρος ποταμός, όπου και παρέμεινε μέχρι τον Αύγουστο του 1922, ασχολούμενη με την αμυντική οργάνωση.

Συμπερασματικά, κατά τη μάχη του Σαγγαρίου, ο ανεφοδιασμός σε άρτο και τρόφιμα ήταν πλημμελής, ενώ συχνά διακόπτονταν για σειρά ημερών. Στερήσεις αντιμετώπιζαν και τα κτήνη, με αποτέλεσμα συχνά να οδηγούνται σε εξάντληση. Ο ανεφοδιασμός σε είδη υπόδησης, ματισμού και στρατοπέδευσης, υπήρξε ανύπαρκτος.

Η κατάσταση αυτή υπήρξε αποτέλεσμα της ανεπάρκειας των μεταφορικών μέσων, για την προώθηση των εφοδίων σε μεγάλες αποστάσεις, καθώς και της ανεπαρκούς προπαρασκευής της επιχείρησης, από πλευράς εφοδιασμού και μεταφορών. Αξίζει επίσης ν' αναφερθεί ότι συχνά γινόταν κατάχρηση της χρήσης των μεταφορικών μέσων, πέρα από τα όρια της απόδοσής τους, με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε αχρηστία και μη παραγωγή έργου.⁽¹⁾⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 : Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΠΙΘΕΣΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΑΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

9.1 Γενικά

Μετά τη μάχη του Σαγγάριου και τη σύμπτυξη της Στρατιάς στη γραμμή του Εσκή Σεχίρ, η κατάσταση ήταν ιδιαιτέρως δύσκολη, ενώ η άμυνα στο τεράστιο μέτωπο των 700 χλμ. ήταν επισφαλής. Η ανάληψη νέων επιχειρήσεων δεν ήταν δυνατή, εξαιτίας της δυναμικής τουρκικής αντίστασης και των μεγάλων απωλειών. Το ηθικό του Ελληνικού Στρατού έπεφτε συνεχώς εξαιτίας των απωλειών, της παράτασης της εκστρατείας και του εθνικού διχασμού. Αλλά και η οικονομική κατάσταση της χώρας δεν μπορούσε να ενισχύσει τη συνέχιση της εκστρατείας για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η μόνη λύση διαφαινόταν ότι μπορούσε να προέλθει διαμέσου της διπλωματικής οδού. Κάτι τέτοιο απέτυχε, εξαιτίας της τουρκικής αδιαλλαξίας. Έτσι, αποφασίστηκε η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, για να υποχρεωθεί ο Κεμάλ σε υποχώρηση. Όμως υπήρξε έντονη αντίδραση από τους Συμμάχους, η οποία ακύρωσε την εκτέλεση της επιχείρησης.

Στο μεταξύ, η τουρκική πλευρά ήταν ενήμερη για την κατάσταση που επικρατούσε στις Ελληνικές Δυνάμεις, έχοντας οργανώσει τη λειτουργία της Υπηρεσίας Πληροφοριών.⁽¹⁾⁽²⁾

9.2 Ανεφοδιασμοί του Ελληνικού στρατού

Ο ανεφοδιασμός σε τρόφιμα υπήρξε δυσχερής καθ' όλο το διάστημα από το μήνα Οκτώβριο του 1921 μέχρι και τον Απρίλιο του 1922. Η διατροφή υπήρξε ελλιπής. Παρατηρήθηκαν ελλείψεις σε λάδι, όσπρια, ζάχαρη, όσπρια, αλλά και σε κρέας. Η προμήθεια τροφίμων και υλικών επί πιστώσει γινόταν σε βάρος της ποιότητας και της τιμής.

Στα κέντρα εκμετάλλευσης επιτόπιων πόρων παρατηρούνταν σοβαρές ελλείψεις στη διαχείριση και διακίνηση των εφοδίων

Η Στρατιά αδυνατούσε να καταβάλλει έγκαιρα τους μισθούς των Αξιωματικών. Η υπόδηση και ο ιματισμός των οπλιτών ήταν ελλιπής και η διανομή των υπαρχόντων δε γινόταν σύμφωνα με τις ανάγκες κάθε μονάδας.

Η κατάσταση αυτή βελτιώθηκε τον Απρίλιο του 1922, καθώς η εξεύρεση νέων χρηματικών πόρων (υπό του Υπουργού των Οικονομικών, Πρωτοπαπαδάκη Πέτρου) οδήγησε σε καταβολή των καθυστερούμενων αποδοχών και βελτίωση της διατροφής.⁽¹⁾

9.3 Τελική Διάταξη της Ελληνικής Στρατιάς

Τον Ιούνιο του 1922, ο Αντιστράτηγος Χατζηανέστης Γεώργιος, αντικαθιστώντας στη Διοίκηση της Στρατιάς τον Αντιστράτηγο Παπούλα Αναστάσιο, διέλυσε τα υφιστάμενα δύο Συγκροτήματα (Βόρειο και Νότιο) και συγκρότησε 3 Σώματα Στρατού (Α', Β', Γ'). Η τελική διάταξη της Ελληνικής Στρατιάς είχε ως εξής:

- Το Α΄ Σώμα Στρατού (I, IV,V,XII Μεραρχίες – Στρατηγός, Τρικούπης Νικόλαος) στο νότιο τμήμα του μετώπου, καλύπτοντας τον κόμβο του Αφιόν Καραχισάρ.
- Το Β΄ Σώμα Στρατού (II,VII,IX και XIII Μεραρχίες – Στρατηγός, Διγενής Κίμων) εφεδρεία της Στρατιάς βορειοδυτικά του Αφιόν Καραχισάρ.
- Το Γ΄ Σώμα Στρατού (III,X,XI και Ανεξάρτητη Μεραρχία – Στρατηγός, Σουμίλας Πέτρος) στο βόρειο τμήμα του μετώπου, καλύπτοντας το Εσκή Σεχήρ. (1)(2)

9.4 Η Κατάσταση και το Σχέδιο Επίθεσης του Τουρκικού Στρατού

Οι Τούρκοι μετά τη μάχη του Σαγγάριου αναδιοργανώθηκαν και συμπλήρωσαν τον εφοδιασμό των δυνάμεών τους. Η παραχώρηση όπλων συνεχιζόταν αδιάκοπα από Ρώσους, Γάλλους και Ιταλούς. Το ελεγχόμενο από τις Τουρκικές Δυνάμεις οδικό δίκτυο βελτιώθηκε. Το ηθικό τους, μετά τις επιτυχείς αμυντικές επιχειρήσεις του Σαγγάριου, είχε ανυψωθεί.

Περίπου στα τέλη Ιουλίου του 1922 η Τουρκική Ηγεσία διέθετε 18 Μεραρχίες Πεζικού και 5 Μεραρχίες Ιππικού, άριστα εξοπλισμένες, συνολικής δυνάμεως 200 χιλιάδων ανδρών. Συγχρόνως διέθετε 260 πολυβόλα.

Ο όγκος του Στρατού είχε συγκεντρωθεί έναντι του Αφιόν Καραχισάρ, στην περιοχή Σαντουκλί – Ιντζέ Καραχισάρ – Τσάϊ. Οι Τούρκοι είχαν οργανώσει το συγκοινωνιακό τους δίκτυο με τέτοιο τρόπο, ώστε σε να εξασφαλίζονται τα πλευρά τους από μια ενδεχόμενη Ελληνική προσβολή.

Το Σχέδιο Δράσης προέβλεπε:

- Κύρια επίθεση από την 1^η Τουρκική Στρατιά, νότια και νοτιοδυτικά του Αφιόν Καραχισάρ, για τη διάσπαση του ελληνικού μετώπου.
- Δευτερεύουσες επιθέσεις κατά των συγκοινωνιών Φιλαδέλφειας – Τουμλού Μπουνάρ και Προύσας – Εσκή Σεχήρ, θέλοντας να προσβάλουν το Κέντρο Εφοδιασμού Εσκή Σεχήρ και τις συγκοινωνίες προς τις Βάσεις Σμύρνης και Προύσας.(1)(2)(3)

9.5 Η Ελληνική Στρατιά λίγο πριν την Τουρκική Επίθεση

Στις αρχές Αυγούστου του 1922, η παρούσα δύναμη του Ελληνικού Στρατού ήταν:

- 6.193 αξιωματικοί
- 247.784 οπλίτες
- 62.600 κτήνη και
- 6.353 οχήματα

Οι ημερήσιες ανάγκες της Δύναμης αυτής ήταν: 312 τόνοι τροφίμων και 672 τόνοι νομής.

Ο ανεφοδιασμός σε τρόφιμα εξακολουθούσε να είναι δυσχερής. Η διατροφή του Στρατεύματος ήταν ελλιπής, τόσο λόγω της έλλειψης διαφόρων ειδών τροφίμων, όσο και λόγω της ακαταλληλότητας των αποστελλομένων ή ευρισκομένων.

Το Αφιόν Καραχισάρ απείχε 4 χλμ. από τα συρματοπλέγματα του ελληνικού μετώπου. Ωστόσο, λόγω της εγγύτητάς του στις εχθρικές γραμμές, ήταν ιδιαίτερα εκτεθειμένο σε κάποια αιφνιδιαστική προσβολή, γι' αυτό και η Τουρκική Διοίκηση είχε συγκεντρώσει έναντι αυτού μεγάλες δυνάμεις.

Η έλλειψη IV Γραφείων από τα Σώματα Στρατού είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία πρόβλεψης των δυσχερειών που θα παρουσιάζονταν σε αυτή τη ζώνη. Δεν είχε προετοιμαστεί σχέδιο εκκένωσης της Μ. Ασίας υπό εχθρική πίεση. Η Διοίκηση της Στρατιάς διέπονταν από αυστηρό συγκεντρωτικό πνεύμα, όχι μόνο στο ζήτημα των εφοδιασμών και μεταφορών, αλλά και στο ζήτημα των κύριων επιχειρήσεων. Τα Σώματα Στρατού δεν είχαν καμιά πρωτοβουλία κατά τις επιμέρους επιχειρήσεις, καθώς απλά εκτελούσαν διαταγές.⁽¹⁾

9.6 Η Τουρκική Επίθεση – Η Ελληνική Σύμπτυξη και Εκκένωση της Μ. Ασίας

Στις αρχές του Αυγούστου του 1922, παρατηρήθηκε από την πλευρά των Τούρκων αυξημένη κινητικότητα, για την αναγνώριση του μετώπου, συχνές περιπολίες και εκτέλεση αμυντικών έργων.

Η Τουρκική Ηγεσία είχε επιλέξει, ως σημείο επίθεσης, το τμήμα του Ελληνικού Μετώπου μεταξύ του Ακάρ και Ακάρ Νταγ ποταμού, εφόσον πίσω από αυτό διερχόταν η σιδηροδρομική γραμμή Ουσάκ- Αφιόν- Εσκή Σεχίρ, η οποία αποτελούσε την κύρια γραμμή συγκοινωνιών του Ελληνικού Στρατού.

Στο Επιτελείο της Ελληνικής Στρατιάς, άρχισε να φτάνει ροή πληροφοριών, αναφορικά με τη μεγάλη προπαρασκευή των Τούρκων. Αεροπορικές αναγνωρίσεις επιβεβαίωσαν την αυξημένη κινητικότητα, νοτίως του Ακάρ ποταμού, τόσο επί των οδών όσο και στους Τουρκικούς καταυλισμούς.

Στις 13 Αυγούστου 1922, άρχισε η σφοδρή επίθεση του Τουρκικού Πυροβολικού εναντίον του μετώπου δυτικά του Αφιόν Καραχισάρ. Η σφοδρότητα της επίθεσης ήταν τέτοια ώστε, εντός ελαχίστου χρόνου, τα Ελληνικά χαρακώματα ανασκάφηκαν και τα εντός αυτών τμήματα αποδεκατίσθηκαν.

Τα ξημερώματα της 14^{ης} Αυγούστου εκδηλώθηκε έντονη επίθεση του Τουρκικού Πεζικού εναντίον των Ελληνικών θέσεων. Το Ελληνικό μέτωπο διασπάστηκε και τα Σώματα Στρατού (Α' και Β') άρχισαν να υποχωρούν. Τα υποχωρούντα στρατεύματα, 8 Μεραρχίες Πεζικού και 1 Μεραρχία Ιππικού, έδωσαν στις 16 και 17 Αυγούστου δύο σκληρές μάχες, με αποτέλεσμα να ηττηθούν. Ακολούθησε η διάσπασή τους και μόνο ένα μικρό μέρος κατόρθωσε να φτάσει στο Ουσάκ, ενώ το μεγαλύτερο αιχμαλωτίστηκε. Κατά τη σύμπτυξη που επακολούθησε δυτικά του Ουσάκ, τα Ελληνικά τμήματα απέκρουσαν, στις 23 Αυγούστου, το Τουρκικό Σώμα Ιππικού στο Σαλιχλή.

Μετά τη δυσμενή αυτή εξέλιξη, αποφασίστηκε η εκκένωση της Μ. Ασίας από τις Ελληνικές Δυνάμεις. Οι δυνάμεις της περιοχής Αφιόν Καραχισάρ (Α' και Β' Σώματα

Στρατού), που διασώθηκαν, μεταφέρθηκαν από τα λιμάνια της Σμύρνης και του Τσεσμέ στα νησιά Χίο και Μυτιλήνη. Οι δυνάμεις της περιοχής Εσκή Σεχέρ (Γ' Σώμα Στρατού) μεταφέρθηκαν από τα λιμάνια της Πανόρμου και της Αρτάκης στην Ανατολική Θράκη, όπου και εντάχθηκαν στις εκεί Ελληνικές Δυνάμεις. Μόνο η XI Μεραρχία αιχμαλωτίστηκε στην περιοχή των Μουδανιών. Έτσι, στις 6 Σεπτεμβρίου 1922, οι Ελληνικές Δυνάμεις είχαν εγκαταλείψει το Μικρασιατικό έδαφος.

Οι απώλειες του Ελληνικού Στρατού (σε αξιωματικούς και οπλίτες) ανήλθαν σε:

- 24.250 νεκρούς
- 18.095 αγνοούμενους και
- 48.880 τραυματίες

[Βλέπε Παραρτήματα 2 & 3]

Τελικά, στις 28 Σεπτεμβρίου 1922, με επέμβαση των Συμμάχων, υπογράφηκε στα Μουδανιά η ανακωχή. Οριστικό τέρμα στην εμπόλεμη κατάσταση Ελλάδας-Τουρκίας, δόθηκε τον επόμενο χρόνο, στις 24 Ιουλίου 1923, με την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάννης, μεταξύ των Συμμάχων, της Ελλάδας και της Τουρκίας.
(¹)(²)(³)(⁴)

9.7 Ο Ανεφοδιασμός των Ελληνικών Δυνάμεων κατά την τελευταία φάση της Μικρασιατικής Εκστρατείας

Στο Νότιο τμήμα του μετώπου της Ελληνικής Στρατιάς, μετά την εκδήλωση της Τουρκικής Επιθέσεως, την 13^η Αυγούστου 1922, και την κατάληψη του συγκοινωνιακού κόμβου Αφιόν Καραχισάρ, οι Τούρκοι πέτυχαν να διασπάσουν τις Ελληνικές Δυνάμεις σε δύο Ομάδες, τη μία υπό το Στρατηγό Τρικούπη, Διοικητή του Α' Σώματος Στρατού, και την άλλη υπό το Στρατηγό Φράγκο, Διοικητή της I Μεραρχίας.

Η Ομάδα του Στρατηγού Τρικούπη, αποκομμένη από το Κέντρο Εφοδιασμού Ουσάκ έπαψε να εφοδιάζεται από την τρίτη ημέρα του αγώνα. Η ομάδα του Στρατηγού Φράγκου, υποχωρώντας κατά μήκος της ανεφοδιαστικής αρτηρίας προς Τουμλού Μπουνάρ, διατήρησε τη δυνατότητα ανεφοδιασμού της από το Ουσάκ.

Η λειτουργία του ανεφοδιασμού καθίστατο συνεχώς δυσκολότερη. Από τις 22 Αυγούστου έπαψε να υφίσταται κανονικός και συστηματικός ανεφοδιασμός των μονάδων του Νοτίου μετώπου. Πολλοί σχηματισμοί οι οποίοι ασχολούνταν με τις μεταφορές και τους ανεφοδιασμούς, είχαν ήδη διαλυθεί και επιβιβαστεί στα πλοία. Οι υποχωρούσες δυνάμεις δεν ακολουθούνταν πλέον από οργανωμένες μεταφορικές υπηρεσίες, ενώ μαστιζόνταν από την πείνα και τις στερήσεις.

Το σχέδιο της Στρατιάς προέβλεπε ότι για την εκκένωση της Μ. Ασίας θα απαιτούνταν χρονικό διάστημα πλέον των τριών μηνών, με χρήση όλων των μεταφορικών μέσων και χωρίς εχθρική πίεση.

Στο Βόρειο τμήμα του μετώπου, ο ανεφοδιασμός σε πυρομαχικά του Γ' Σώματος Στρατού, πριν την υποχώρησή του, υπήρξε πλήρης. Με την έναρξη της υποχωρητικής του κίνησης, στις 18 Αυγούστου, ο ανεφοδιασμός των μονάδων

υπήρξε ικανοποιητικός, αφενός λόγω της ύπαρξης σταθμών εφοδιασμού κατά μήκος της οδού υποχώρησης και αφετέρου λόγω της ύπαρξης επαρκών μεταφορικών μέσων. Συγκροτήθηκαν κινητές αποθήκες τροφίμων και πυρομαχικών, διάρκειας δύο ημερών, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για τον εφοδιασμό των μονάδων που δρούσαν μακριά από οδούς.⁽¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 1923

10.1 Ο Ρόλος της Αεροπορίας

Η Ελληνική Πολεμική Αεροπορία μετείχε στις επιχειρήσεις του Ελληνικού Στρατού στη Μ. Ασία και τη Θράκη, με συνολική δύναμη 110 αεροσκαφών αναγνώρισης, βομβαρδισμού και δίωξης, διαφόρων τύπων.

Συγκροτήθηκαν 4 Μοίρες Στρατιωτικής Αεροπορίας, οι Α΄, Β΄, Γ΄ και Δ΄, καθεμιά από τις οποίες αριθμούσε 8-10 αεροσκάφη. Οι Μοίρες Β΄, Γ΄ και Δ΄, με δύναμη 25 αεροσκαφών της Ναυτικής Αεροπορίας, διατέθηκαν για τις ανάγκες των επιχειρήσεων του Μικρασιατικού Μετώπου. Η Μοίρα Α΄, με μικρό αριθμό αεροσκαφών του Ναυτικού, διατέθηκε για τις ανάγκες των επιχειρήσεων στη Θράκη.

Η ανωτέρα αεροπορική δύναμη υποστήριξε αποτελεσματικά τα επίγεια τμήματα, εκτελώντας αποστολές αναγνώρισης, βομβαρδισμού, πολυβολισμού, καθώς και φωτογραφικές, και μετέχοντας σε αερομαχίες, κατόρθωσε να επιβληθεί της αντίπαλης αεροπορίας και να διατηρήσει τον έλεγχο από αέρος, μέχρι το πέρας σχεδόν των επιχειρήσεων.

Οι αναληφθέντες ομαδικοί βομβαρδισμοί κατά στρατιωτικών στόχων στις πόλεις Ουσάκ, Κιουτάχεια, Εσκή Σεχίρ και Άγκυρα, επέδειξαν την αποτελεσματικότητα της Αεροπορίας. Αν και κατά την προέλαση, η Αεροπορία παρείχε απλώς την υποστήριξη της στις ενέργειες του Στρατού, κατά την υποχώρηση, το έργο της υπήρξε πολύτιμο.

Αξιοσημείωτες υπήρξαν οι διενεργηθείσες αποστολές της Αεροπορίας, στις 19 και 22 Αυγούστου, κατά τις οποίες οι παρατηρητές των αεροσκαφών, αντιλαμβανόμενοι τη δυσχερή θέση των αποκομμένων από την κύρια δύναμη τμημάτων, ανέλαβαν την καθοδήγησή και διάσωσή τους από βέβαιη καταστροφή.

Η Ελληνική Πολεμική Αεροπορία επιτέλεσε πλήρως το καθήκον της, παραμένοντας στη θέση της μέχρι την αποχώρηση και του τελευταίου Ελληνικού Τμήματος από τη Μ. Ασία.

Μετά την αποχώρηση του Ελληνικού Στρατού από τη Μ. Ασία, οι Α΄ και Γ΄ Μοίρες της Στρατιωτικής Αεροπορίας, η νεοσυσταθείσα Μοίρα Διώξεως και ένας αριθμός αεροσκαφών της Ναυτικής Αεροπορίας, συγκεντρώθηκαν στα αεροδρόμια Δράμας και Αλεξανδρούπολης, για την υποστήριξη ενδεχομένων επιχειρήσεων της Στρατιάς Έβρου. Τελικά όμως, με την επελθούσα ανακωχή, η αεροπορική αυτή δύναμη διαλύθηκε και επανήλθε στα αεροδρόμια του εσωτερικού.⁽¹⁾

10.2 Ο Ρόλος του Βασιλικού Ναυτικού

Το Βασιλικό Ναυτικό συμμετείχε ενεργά κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας.

Στα μέσα Απριλίου του 1919, και εν όψει της απόβασης του Ελληνικού Στρατού στη Μ. Ασία, στο λιμένα της Σμύρνης, το Βασιλικό Ναυτικό καταπλέει και ναυλοχεί

Μοίρα του Ελληνικού Στόλου, με επικεφαλής τον «Αβέρωφ», υπό τον Πλοίαρχο Χατζηκυριάκο Αλέξανδρο.

Στις 30 Απριλίου του 1919, Μοίρα αποτελούμενη από 4 Αντιτορπικά , και με οδηγό το «Λέοντα», συμμετείχε μαζί με τρία Βρετανικά Αντιτορπικά στην ιστορική νηοπομπή, για τη μεταφορά του Στρατιωτικού Σώματος (1^{ης} Μεραρχίας), με απώτερο σκοπό την κατάληψη της Σμύρνης.

Το Βασιλικό Ναυτικό, καθ' όλη τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, εξασφάλιζε τον ανεφοδιασμό του μαχόμενου Στρατού, ασκώντας ταυτόχρονα από τα Δυτικά της λεκάνης της Μεσογείου αποκλεισμό των προς τον Εύξεινο παραλίων της Τουρκίας. Δυστυχώς όμως δεν επιτρεπόταν σ' αυτό να ενεργεί νηοψία στα Συμμαχικά πλοία, τα οποία συνεχώς ανεφοδιάζαν τον Κεμάλ.

Ο Ελληνικός Στόλος υποστήριξε ενεργά τις επιχειρήσεις προς κατάληψη της Ανατολικής Θράκης, συμμετέχοντας της νηοπομπής , η οποία απέπλευσε τον Ιούλιο του 1920 από τους λιμένες Πάνορμο και Αρτάκη της Μ. Ασίας, με προορισμό τους λιμένες Ραιδεστό και Ηράκλεια. Παράλληλα, υποστήριξε την απόβαση της Μεραρχίας Σμύρνης στα Θρακικά παράλια. Κατά τη διάρκεια των ανωτέρω επιχειρήσεων, έλαβε μέρος Μοίρα του Ελληνικού Στόλου, αποτελούμενη από το Θωρηκτό «Κιλκίς» και κάποιων Αντιτορπικών, υπό την Πλοιαρχία του Αγησίλαου Γέροντα, ενώ δεν έλειψε η βοήθεια Μοίρας του Βρετανικού Στόλου, καθώς και Μοίρας Υδροπλάνων.

Τον Αύγουστο του 1922, το Βασιλικό Ναυτικό συμμετείχε στην εκκένωση της Μ. Ασίας από το Στρατό και τον άμαχο πληθυσμό. Στην αποστολή αυτή έλαβε μέρος Μοίρα του Ελληνικού Στόλου, την οποία συγκροτούσαν τα Θωρηκτά «Κιλκίς» και «Λήμνος», το Εύδρομο «Ελλη», καθώς και Μοίρα αντιτορπικών.

Στις αρχές του 1923, τα περισσότερα πλοία , ευρισκόμενα στο Βόλο, είχαν πλήρως επανδρωθεί και εφοδιαστεί, συνεχίζοντας την πολεμική τους προπαρασκευή. Ωστόσο, η υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάννης, ανέστειλε κάθε περαιτέρω δράση του στόλου.(¹)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: Η ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

11.1 Η Οργάνωση της Υγειονομικής Υπηρεσίας

Η Υγειονομική Υπηρεσία κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία είχε τρεις αντικειμενικούς σκοπούς:

- Νοσηλεία ασθενών
- Περίθαλψη τραυματιών
- Διακομιδή αυτών προς το Εσωτερικό

Οι δυσχέρειες που αντιμετώπισε, κατά την εκτέλεση της αποστολής της, ήταν μέγιστες, διότι οι περιοχές επιχειρήσεων βρίσκονταν σε απόσταση εκατοντάδων χιλιομέτρων, οι συγκοινωνίες ήταν ανεπαρκείς ή ανύπαρκτες, οι οδοί διέλευσης ελάχιστοι, όπως και οι σιδηροδρομικές γραμμές. Επιπλέον, η ασφάλεια των συγκοινωνιών ήταν επισφαλής, ενώ τα υγειονομικά αυτοκίνητα διακομιδών δεν επαρκούσαν.

Η Υγειονομική Υπηρεσία πέτυχε λαμπρά αποτελέσματα σε μια περιοχή, η οποία αποτελούσε πηγή λοιμωδών νοσημάτων. Μόνο κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στην Άγκυρα δε μπόρεσε ν' ανταποκριθεί στην αποστολή της, όχι εξαιτίας της Υγειονομικής Υπηρεσίας, αλλά λόγω κακής εκτίμησης των απωλειών υγείας από το αρμόδιο Γραφείο της Διοικήσεως της Στρατιάς Μ. Ασίας. Έτσι, ενώ οι απώλειες υπολογίστηκαν σε 4.000 περίπου, αυτές ανήλθαν εντός 10 ημερών σε πολλαπλάσιο αριθμό νεκρών κα τραυματιών.⁽¹⁾

Η λειτουργία της Υγειονομικής Υπηρεσίας κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία μπορεί να διακριθεί σε τρία κύρια μέρη:

- Την εντός της Μ. Ασίας λειτουργία της , η οποία περιελάμβανε την Υγειονομική Υπηρεσία των Πρόσω (Σωμάτων Στρατού- Μεραρχιών- Συνταγμάτων –Ταγμάτων) και την Υγειονομική Υπηρεσία των Μετόπισθεν (Νοσοκομεία, Αναρρωτήρια, Υγειονομικές Αποθήκες και λοιπούς Υγειονομικούς Σχηματισμούς και μέσα μεταφοράς).
- Την εντός του Εσωτερικού της Χώρας λειτουργία της, διαμέσου των Στρατιωτικών Νοσοκομείων του εσωτερικού, και ιδίως των Αθηνών και της Θεσσαλονίκης, τα οποία δεχόντουσαν τους περισσότερους ασθενείς και τραυματίες, που διακομίζονταν από το Μέτωπο της Μ. Ασίας.
- Τις διακομιδές («σπονδυλική στήλη» της Υγειονομικής Υπηρεσίας). Μια ταχεία, καλή και άνετη διακομιδή προς τα πίσω αποτελεί την «ιδανική» διακομιδή. Η επίτευξη ωστόσο μιας τέτοιας διακομιδής απαιτεί την υπερνίκηση πολλών εμποδίων, όπως είναι τα σχετιζόμενα με τις οδούς, το έδαφος, το μέγεθος απωλειών, τα διατιθέμενα μέσα και την ασφάλεια.

Το ορεινό του εδάφους και η ανυπαρξία κατάλληλων οδών οδήγησε στην εφαρμογή ορεινής σύνθεσης των Υγειονομικών Σχηματισμών των Πρόσω. Το έργο της διαλογής και ταχείας διακομιδής προς τα πίσω ενισχύθηκε με την προώθηση Υγειονομικών Σχηματισμών και τη διάθεση όλων των μεταφορικών μέσων. Ως μέσα μεταφοράς των τραυματιών και ασθενών χρησιμοποιήθηκαν το φορείο, ο ημίονος, ο

ίππος, οι καμήλες, καθώς και Βοϊδάμαξες, όταν οι απώλειες υγείας ήταν μεγάλες και τα μεταφορικά μέσα ανεπαρκή. Επίσης χρησιμοποιήθηκε η άμαξα – ασθενοφόρο, οι επιστρέφουσες εφοδιοπομπές αποτελούμενες, είτε από δίτροχα ή τετράτροχα μεταγωγικά είτε από φορτηγά αυτοκίνητα. Το αποτελεσματικότερο μέσο διακομιδής, ακόμα και σε μακρινές αποστάσεις, υπήρξε το Υγειονομικό αυτοκίνητο.

Στις Μετόπισθεν διακομιδές και ιδίως σε μακρινές αποστάσεις συνέβαλε αφενός μεν ο Σιδηρόδρομος, δηλαδή ο Υγειονομικός κυρίως Συρμός ή η αμαξοστοιχία επιβατικών βαγονιών, αφετέρου δε το ατμόπλοιο, δηλαδή το πλωτό Νοσοκομείο και επιβατικά ατμόπλοια κοινής χρήσης. Ο ρόλος των δύο αυτών μεγάλων και ταχύτατων μέσων διακομιδής υπήρξε ιδιαίτερος σημαντικός και κατά την εκκένωση της Μ. Ασίας.

Η εύρυθμη λειτουργία της Υγειονομικής Υπηρεσίας πέτυχε την καταπολέμηση των επιδημικών νόσων, εκτός ελαχίστων κρουσμάτων.

Η Δ/ση Υγειονομικής Υπηρεσίας της Στρατιάς Μ. Ασίας είχε την υγειονομική ευθύνη ενός Στρατού (230.000 ατόμων), αναπτυγμένου σ' ένα μέτωπο εξαιρετικά εκτεταμένο, ενώ συγχρόνως παρείχε συνδρομή και στα εκατομμύρια κατοίκων της κατεχόμενης ζώνης, όπου μάστιζε η ελονοσία και τα λοιμώδη νοσήματα.(²)

11.2 Οι Ελλείψεις και Δυσχέρειες στον Υγειονομικό Τομέα

Οι βασικές ελλείψεις της Υγειονομικής Υπηρεσίας σχετίζονταν με τα εξής θέματα:

- Ανώτερο Προσωπικό. Με την πάροδο του χρόνου, η κατάρτιση νέων Υγειονομικών μονάδων απαιτούσε αύξηση των Υγειονομικών Αξιοματικών. Συχνά όμως η αύξηση αυτή ήταν μικρότερη της αναγκαίας, με αποτέλεσμα οι ανάγκες των επιχειρήσεων να καλύπτονται από την εντατική εργασία των υπηρετούντων Υγειονομικών Αξιοματικών.
- Κατώτερο Προσωπικό: Οι ελλείψεις αυτές ήταν συχνές και επιφόρτιζαν το διαθέσιμο κατώτερο προσωπικό είτε εν ώρα δράσης της Στρατιάς είτε όταν ευρισκόταν σε στασιμότητα. Πολλές φορές μάλιστα προέκυπταν δυσχέρειες, οφειλόμενες στο ανεκπαιδευτο κατώτερο προσωπικό.
- Νοσοκόμοι - Τραυματιοφορείς: Ενώ υπήρχε ένας αριθμός έμπειρων παλιών νοσοκόμων και τραυματιοφορέων, οι περισσότεροι ήταν ατελώς εκπαιδευμένοι για δράση σε πολεμικές συνθήκες.
- Μεταγωγικοί: Επρόκειτο για οπλίτες (οδηγούς, ημιονηγούς, σαγματοποιούς και πεταλωτές), οι οποίοι είχαν αποσπασθεί στις Υγειονομικές μονάδες, έχοντας πρωταρχικό ρόλο στην κίνηση των Υγειονομικών σχηματισμών, και μαζί με τα μεταφορικά μέσα αποτελούσαν τη «ραχοκοκαλιά» των διακομιδών. Συχνά ωστόσο αποστέλλονταν και οδηγοί ατελώς εκπαιδευμένοι. Έτσι, προέρχονταν δυσχέρειες στην οδήγηση και συντήρηση αυτοκινήτων και αραμπάδων, τη φόρτωση και συντήρηση των κτηνών, την κανονική πετάλωση και την ενδεδειγμένη κατασκευή ή επισκευή των σαγμάτων των κτηνών.

- Κτήνη – Σάγματα – Δίτροχα: Συχνά υπήρχαν ελλείψεις σε αριθμό κτηνών. Κατά τις επιχειρήσεις μάλιστα του Σαγγάριου απωλέσθηκαν αρκετά κτήνη και σημαντικός αριθμός εξ αυτών κατέστη καχεκτικός. Τα Τουρκικού τύπου σάγματα, τα οποία χρησιμοποιούνταν, προκαλούσαν συχνά τραυματισμούς στα ζώα, καθιστώντας τα άχρηστα. Τα δίτροχα ήταν μικρής χωρητικότητας και μικρής αντοχής, με αποτέλεσμα να τυγχάνουν συχνά ανάγκης επιδιορθώσεως.
- Υγειονομικά Αυτοκίνητα – Βενζίνη: Πολλά από τα Υγειονομικά Αυτοκίνητα της Στρατιάς ήταν σε κακή κατάσταση, ενώ ο αριθμός τους δεν επαρκούσε. Συχνά οι οδηγοί ήταν ατελώς εκπαιδευμένοι και το οδικό δίκτυο ακατάλληλο. Οι δυσχέρειες αυτές προκάλεσαν μεγάλη ανωμαλία στον κλάδο των διακομιδών, ιδίως κατά τη μάχη του Σαγγάριου, όπου το αμμόδες του εδάφους, οι τεράστιες διαδρομές, η έλλειψη βενζίνης και η χρήση των Υγειονομικών Αυτοκινήτων για μεταφορά πυρομαχικών, επέφεραν τρομακτικές απώλειες.
- Παραπήγματα – Σκηνές: Όπου δεν υπήρχαν κτίρια, συχνά χρησιμοποιήθηκαν παραπήγματα ADRIAN ή και σκηνές, για τις στεγαστικές ανάγκες και την ανάπτυξη πρόσκαιρων Στρατιωτικών Νοσοκομείων, Σταθμών Διακομιδής και ενδιάμεσων Χειρουργικών Σταθμών. Τα παραπήγματα αυτά στήνονταν όποτε προβλεπόταν ότι η εγκατάσταση της Υγειονομικής μονάδας θα ήταν σχετικά μακρόχρονη. Οι σκηνές ήταν διαφόρων τύπων.
- Υγειονομικό – Φαρμακευτικό – και λοιπό υλικό: Η Υγειονομική Αποθήκη Σμύρνης, τα Υγειονομικά Τμήματα των Βάσεων Εφοδιασμού Προύσας, Μουδανιών, Δορυλαίου, Ουσάκ και Αφιών με τους προωθημένους Υγειονομικούς όρχους, αποτέλεσαν κατά τη Μικρασιατική εκστρατεία την εφοδιαστική και ανεφοδιαστική βάση της Στρατιάς Μ. Ασίας. Η τροφοδότηση του υλικού γινόταν από την Κεντρική Αποθήκη Αθηνών, εκτός ελαχίστων ειδών, τα οποία προμηθεύονταν από την καταληφθείσα περιοχή. Γενικά οι ελλείψεις σε υλικά του Υγειονομικού κλάδου δεν ήταν σημαντικές. Το φαρμακευτικό υλικό ως επί το πλείστον ήταν επαρκές. Ιδιαίτερη προσπάθεια κατέβαλε η Υγειονομική Υπηρεσία, για να μην υπάρξει έλλειψη κίνησης, καθώς ήταν απαραίτητη για τη θεραπεία ή την προφύλαξη από την ελονοσία.
- Οδοντιατρικός Τομέας: Υπήρχαν τεράστιες ελλείψεις σε προσωπικό, αλλά και οδοντιατρικό εξοπλισμό.
- Διοικητική Μέριμνα: Για κάθε ζήτημα σχετιζόμενο με την κατάσταση υγιεινής του Στρατεύματος, η Υγειονομική Υπηρεσία έπρεπε να εισηγείται στη Διοίκησή της τυχόν ενδεικνύόμενα μέτρα. Κατά τη μάχη όμως του Σαγγάριου, το Γραφείο Επιχειρήσεων δεν έλαβε σοβαρά υπόψη του τον κλάδο της Διοικητικής Μέριμνας, παρ' όλες της εισηγήσεις του αρμόδιου ΙV Γραφείου, με αποτέλεσμα τη μέγιστη εξασθένηση της Στρατιάς. Έτσι,

επήλθαν αφανισμοί μεγάλης μερίδας αξιωματικών και οπλιτών, καθώς και ψυχική και σωματική εξουθένωση των εναπομεινάντων, απώλειες κτηνών, φθορές αυτοκινήτων και υλικών, και γενικά επηρεάστηκε δυσμενώς η μαχητικότητα της Στρατιάς.

- Διατροφή: Οι στερήσεις του Στρατού, ως προς τη διατροφή, ιδίως κατά τη μάχη του Σαγγάριου, κλόνισαν τη φυσική αντοχή του οργανισμού των ανδρών, με αποτέλεσμα την εμφάνιση διαφόρων νόσων ή περιπτώσεων αβιταμίνωσης (π.χ. σκορβούτο). Παρ' όλες ωστόσο τις διατροφικές ελλείψεις, η υγεία του Στρατού ήταν γενικώς σε καλή κατάσταση. Δύο ήταν οι βασικοί λόγοι, οι οποίοι συνετέλεσαν στη διαβίωση της Στρατιάς: α) Η εισήγηση, το Μάρτιο του 1922, του Υπουργού Οικονομικών Π. Πρωτοπαπαδάκη, για εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο 1.600 εκατ. δρχ., το οποίο έσωσε το μέτωπο από την κατάρρευση. β) Η ανάθεση, το Μάιο του 1922, της Αρχιστρατηγίας στον Αντιστράτηγο Χατζηνανέστη, έθεσε τέλος στις οικονομικές ανωμαλίες, έβαλε τέλος στις καταχρήσεις και τόνωσε το Στρατό, βελτιώνοντας τη διατροφή του.
- Υδρευση: Τα ύδατα ήταν συνήθως πηγαία, καλής ποιότητας. Παρουσιάστηκαν όμως και περιπτώσεις, όπου η κακή κατάσταση των υδραγωγείων σε διάφορες πόλεις, είχε ως αποτέλεσμα η Στρατιά να προβεί, διαμέσου του Μηχανικού, σε επισκευές για την πρόληψη νόσων. Κατά τη μάχη του Σαγγάριου, άνδρες και κτήνη δεινοπάθησαν από τον αφόρητο καύσωνα και τη δίψα. Στην περιοχή του Μικρασιατικού Μετώπου υπήρχαν αρκετές μεταλλικές πηγές (Φιλαδέλφεια, Προύσα, κ.α.), καθώς επίσης και ιαματικές (Προύσα).
- Ιματισμός – Υπόδηση: Στην αρχή της Μικρασιατικής Εκστρατείας δεν υπήρξαν βασικές ελλείψεις σε ιματισμό και υπόδηση. Με την έναρξη όμως των μεγάλων επιχειρήσεων οι ελλείψεις που παρουσιάστηκαν στα ανωτέρω είδη ήταν συχνές, καθιστώντας έτσι τους άνδρες περισσότερο ευάλωτους σε νοσήματα ψύξης ή δυσχεραίνοντας την υπόδησή τους.
- Διαβίωση: Οι άνδρες κατά την περίοδο της στασιμότητας έμεναν είτε σε οικήματα, όπου η διαβίωση ήταν υποφερτή, είτε σε αντίσκηνα (καταυλισμούς), όπου η διαβίωση ήταν αφόρητη, ιδίως κατά τους χειμερινούς μήνες. Εν ώρα επιχειρήσεων, οι άνδρες εάν δεν κινούνταν διανυκτέρευαν είτε στο ύπαιθρο είτε σε αντίσκηνα, αναλόγως των καιρικών συνθηκών.

Υπό τις προαναφερθείσες συνθήκες, η Δ/ση Υγειονομικής Υπηρεσίας της Στρατιάς Μ. Ασίας, ανέπτυξε και επέκτεινε τους Υγειονομικούς σχηματισμούς της, κατορθώνοντας έτσι να διατηρήσει την υγεία του Στρατού σε καλό επίπεδο.

Συμπερασματικά, το Υγειονομικό Σώμα συνέβαλε τα μέγιστα τόσο για την περισυλλογή, περίθαλψη, διακομιδή και νοσηλεία των τραυματιών, όσο και για την καταπολέμηση των επιδημικών νοσημάτων. Πέτυχε να μην αναπτυχθούν επιδημίες, εκτός από ελάχιστα κρούσματα, κατά την παραμονή των Ελληνικών Στρατευμάτων σε μια περιοχή που θεωρείται κοιτίδα λιμωδών νοσημάτων. Οι

απώλειες του Σώματος υπήρξαν αρκετές, λόγω των εν γένει συνθηκών του πολέμου, αλλά και της έκθεσής του στον κίνδυνο εχθρικών πυρών ή επιδημικών νοσημάτων.⁽¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΑΤΕΛΕΙΕΣ ΣΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΦΟΔΙΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Οι σοβαρότερες ατέλειες στο όλο σύστημα Εφοδιασμού της Στρατιάς συνοψίζονται ως εξής:

α) Έλλειψη IV Επιτελικού Γραφείου στα Σώματα Στρατού.

Στα Σώματα Στρατού είχαν αποσπαστεί, από το IV Επιτελικό Γραφείο, αξιωματικοί – σύνδεσμοι, οι οποίοι έλεγχαν τις κινήσεις των Σωμάτων. Η ανάγκη αυτή παρουσιάστηκε στις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921 και διατηρήθηκε μέχρι το τέλος της εκστρατείας. Οι αξιωματικοί – σύνδεσμοι, παρά το γεγονός ότι κάλυπταν μέρος του έργου του IV Επιτελικού Γραφείου, δεν μπορούσαν να το υποκαταστήσουν. Η Στρατιά είχε μελετήσει σχέδιο εκκένωσης της Μ. Ασίας, όχι υπό εχθρική πίεση. Όμως τα Σώματα Στρατού, στερούμενα IV Επιτελικών Γραφείων, δεν είχαν καταρτίσει παρόμοια σχέδια, αγνοούσαν τα σχέδια της Στρατιάς και τις δυσχέρειες, τις οποίες θα αντιμετώπιζαν.

β) Κακή χρήση των μεταφορικών μέσων.

Συχνά μεταφέρονταν μη χρήσιμα υλικά για τον αγώνα σε βάρος των χρήσιμων υλικών, τα οποία εγκαταλείπονταν ή καταστρέφονταν.

γ) Ελλείψεις της Υπηρεσίας Αυτοκινήτων.

Το σώμα αυτοκινήτων, έχοντας ιδρυθεί και οργανωθεί εσπευσμένα, κατά τη διάρκεια της εκστρατείας, παρουσίαζε αρκετές ελλείψεις. Οι περισσότεροι αξιωματικοί, στερούμενοι τεχνικής κατάρτισης, δεν είχαν καμία διοικητική επιρροή σ' εκείνους τους οπλίτες, οι οποίοι ήταν γνώστες του τεχνικού μέρους των αυτοκινήτων. Έτσι, ενίοτε, οι λιγότερο ευσυνείδητοι οπλίτες χρηματίζονταν, εκτελούσαν ιδιωτικές μεταφορές και σπαταλούσαν ή πωλούσαν βενζίνη και ανταλλακτικά αυτοκινήτων. Η υπηρεσία θα μπορούσε ν' αποδώσει καλύτερα, εάν διέθετε ικανά στελέχη και ήταν καλύτερα οργανωμένη. Εξάλλου, είναι γνωστό, ότι ο εφοδιασμός του μαχόμενου στρατού βρίσκεται στα χέρια του προσωπικού της υπηρεσίας των αυτοκινήτων, γι' αυτό και καθίσταται απαραίτητη η ορθή επιλογή και εκπαίδευση του προσωπικού. Αν αυτό είναι σημαντικό για κάθε πολεμική επιχείρηση, πόσο μάλλον για τη Μικρασιατική Εκστρατεία, όπου το διατιθέμενο σιδηροδρομικό δίκτυο ήταν μικρού αναπτύγματος, το οδικό δίκτυο ήταν ακατάλληλο για διέλευση, ενώ δεν έλειπαν οι συνεχείς επιθέσεις από άτακτες ομάδες ή τμήματα του τακτικού Τουρκικού στρατού.

δ) Αδυναμία προσαρμογής του Συστήματος Κίνησης Υλικού στις εκάστοτε περιστάσεις.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το Γ' Σώμα Στρατού είχε άγνοια των αποθεμάτων και δυνατοτήτων της Βάσεως Μουδανιών, από τον Ιούνιο του 1921, όπου η Βάση υπήχθη στη Διοίκηση της Στρατιάς. Το ίδιο συνέβηκε και με το Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου, το οποίο υπήχθη υπό τη Διοίκηση της Στρατιάς τον Ιούλιο του 1921. Οι δύο αυτές εφοδιαστικές πηγές βρίσκονταν στη ζώνη ευθύνης

του Γ΄ Σώματος Στρατού, αλλά το ίδιο αγνοούσε τις τεράστιες ποσότητες υλικού, οι οποίες υπήρχαν εναποθηκευμένες εντός της περιοχής του. Η κατάσταση αυτή έγινε αντιληπτή από το Γ΄ Σώμα Στρατού, όταν αποφασίστηκε η εκκένωση, οπότε και διατάχθηκε, να μεριμνήσει για τη μεταφορά του υλικού, το οποίο βρισκονταν στη Βάση Μουδανιών και το Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου.

Η Υπηρεσία Μεταφορών, που εξυπηρετούσε τη Βάση Μουδανιών και το Κέντρο Εφοδιασμού Δορυλαίου, βρισκόταν στα χέρια της Στρατιάς, με αποτέλεσμα το Γ΄ Σώμα Στρατού να αγνοεί το μηχανισμό και τα διατιθέμενα μέσα. Αναγκάστηκε λοιπόν να καταβάλει υπεράνθρωπες προσπάθειες, για τη συνέχιση των μεταφορών και την εκπλήρωση της αποστολής που του είχε ανατεθεί.⁽¹⁾

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

Το Μάιο του 1919, ο Ελληνικός Στρατός, ύστερα από εντολή των Συμμάχων, αποβιβάστηκε στη Σμύρνη. Ακολούθησε η διεύρυνση της ζώνης κατοχής, η προέλαση προς τη Φιλαδέλφεια, την Προύσα, και το Ουσάκ, η στρατηγική αναγνώριση του Δεκεμβρίου 1920 για την εξακρίβωση των κεμαλικών δυνάμεων και οι επιχειρήσεις του Μαρτίου 1921 προς το Εσκή Σεχίρ και το Αφιόν Καραχισάρ.

Οι επιχειρήσεις ευρείας κλίμακας του Ιουνίου και Ιουλίου 1921, είχαν ως αποτέλεσμα την κατάληψη του Αφιόν Καραχισάρ και του Εσκή Σεχίρ, χωρίς ωστόσο να πετύχουν το στρατηγικό τους στόχο, δηλαδή τη συντριβή των αντίπαλων δυνάμεων. Ακολούθησαν η διάβαση του Σαγγάριου ποταμού, οι επιχειρήσεις προς την Άγκυρα κάτω από τις δυσμενείς συνθήκες της Αλμυράς Ερήμου, η αποτυχία υπερκέρρασης του αριστερού του αντιπάλου, η διακοπή του αγώνα από την έλλειψη εφεδρειών και τα δισεπίλυτα προβλήματα ανεφοδιασμού και συντήρησης, εξαιτίας της μεγάλης επιμήκυνσης των γραμμών συγκοινωνιών, και τελικά η σύμπτυξη στη γραμμή εξόρμησης, όπου η Ελληνική Στρατιά παρέμεινε μέχρι τον Αύγουστο του 1922.

Η μακρά παραμονή σε αδράνεια στην ίδια γραμμή, η σημαντική μείωση του ηθικού και κυρίως η αρνητική στάση των Συμμάχων, είχε ως συνέπεια τη διάρρηξη του μετώπου, τη διάσπαση των δυνάμεων, την απόφαση για εκκένωση της Μικράς Ασίας και την καταστροφή που επακολούθησε. Με τη Συνθήκη της Λοζάννης, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει το όραμα της «Μεγάλης Ελλάδας», να επισφραγίσει τον ξεριζωμό του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και της Ανατολικής Θράκης και να αποσυρθεί.⁽¹⁾

Τα αίτια για την αποτυχία επίτευξης του επιδιωκόμενου στρατηγικού στόχου, δηλαδή της ολοκληρωτικής συντριβής των εχθρικών δυνάμεων, ήταν πάμπολλα.

Ο Ελληνικός Στρατός δεν ήταν εύκολο να επιτύχει τον ανεφοδιασμό των πολυάριθμων μονάδων του, καθώς είχαν κατανεμηθεί σε ευρείες εκτάσεις και σε ένα μέτωπο αναπτύγματος 800 περίπου χιλιομέτρων. Οι αποστάσεις ήταν τεράστιες και το οδικό δίκτυο σχεδόν ανύπαρκτο. Υπήρχαν ελλείψεις σε υλικά εφόδια και μεταφορικά μέσα.

Η εγκατάλειψη από τους Συμμάχους, η υποτίμηση της ισχύος του αντιπάλου, οι βαρύτατες απώλειες, οι δυσχέρειες των ανεφοδιασμών, των διακομιδών και επικοινωνιών, αλλά και η παράταση της εκστρατείας, συνετέλεσαν στην πτώση του ηθικού του στρατού.

Ωστόσο, παρά τις δυσμενείς συνθήκες, υπό τις οποίες έδρασαν τα Ελληνικά Στρατεύματα, κατόρθωσαν να εξοικονομήσουν διάφορα εφόδια, καθώς επίσης να συγκεντρώσουν και να αλέσουν σιτάρι, παρασκευάζοντας άρτο. Τα όργανα Επιμελητείας, τα οποία είχαν αναλάβει τη διατροφή των Μεραρχιών, εργάστηκαν υπεράνθρωπα, εκτιθέμενα σε πλείστους κινδύνους.

Κατά την προέλαση της Στρατιάς, τον Ιούλιο του 1921, η Επιμελητεία δε διέθετε τα απαραίτητα μέσα για τη συστηματική οργάνωση και την ευρεία εκμετάλλευση των τοπικών πόρων στις καταλαμβανόμενες περιοχές. Η υπηρεσία μεταφορών δεν

επαρκούσε και έτσι, αποφασίστηκε η ανάθεση της εκμετάλλευσης στις Μεγάλες Μονάδες. Τα μέσα όμως των Επιμελητειών των Σωμάτων Στρατού και των Μεραρχιών δεν είχαν αυτή τη δυνατότητα, με αποτέλεσμα η εκμετάλλευση των πόρων να είναι μικρής απόδοσης.

Κατά την πορεία προς το Σαγγάριο οι άνδρες των μονάδων αντιμετώπισαν σημαντικές ελλείψεις σε τρόφιμα, για την παρασκευή συσσιτίου, και τις περισσότερες ημέρες, διατρέφονταν αποκλειστικά με κρέας.

Κατά την προέλαση προς την Άγκυρα, η έλλειψη καυσόξυλων κατέστησε αδύνατη την παρασκευή συσσιτίου, με αποτέλεσμα η Επιμελητεία να εκδώσει διαταγή για κατεδάφιση οικιών των χωριών, ώστε να εξοικονομηθούν ξύλα.

Όσον αφορά τα κτήνη, η καταληφθείσα χώρα δεν απέδωσε αρκετές ποσότητες νομής, με αποτέλεσμα την ανεπαρκή διατροφή και φθορά τους.

Εκείνο το οποίο πρέπει να καταστεί σαφές είναι ότι πριν, αλλά και κατά τη διάρκεια, της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ο προορισμός της Επιμελητείας ήταν ασαφής. Οι αρμοδιότητες, η αποστολή και τα μέσα της Υπηρεσίας Επιμελητείας, δεν είχαν καθοριστεί επαρκώς. Άμεσο αποτέλεσμα υπήρξε η μη έγκαιρη ενημέρωσή της, αναφορικά με τις προθέσεις της Ανώτατης Διοίκησης, και κατά συνέπεια η μη αποτελεσματική απόδοσή της.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι, ενώ κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων προς την Άγκυρα, τον Αύγουστο του 1921, η Επιμελητεία είχε προβλέψει και είχε συγκεντρώσει τα απαραίτητα εφόδια, η Στρατιά στερήθηκε αυτών, εξαιτίας της ανεπάρκειας των μεταφορικών μέσων.

Ο Τουρκικός Στρατός βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση, καθώς μάχονταν στη χώρα του και ετύγχανε της βοήθειας των πρώην Συμμάχων της Ελλάδος. Έτσι, δε στερήθηκε εφοδίων, υλικών και πυρομαχικών.

Γενικά τα Σώματα Επιμελητείας και Μεταγωγικού, τα οποία συστάθηκαν μετά το 1914, εμφανίστηκαν οργανωμένα και δοκιμάστηκαν σε ευρύτατη κλίμακα κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Παρ' όλες τις αντιξοότητες, τις ελλείψεις και τα ανεπαρκή μεταφορικά μέσα, σε γενικές γραμμές, μπόρεσαν ν' ανταποκριθούν στην αποστολή τους, κατά το ανθρωπίνως δυνατόν.⁽²⁾

Χωρίς αμφιβολία, η Μικρασιατική Εκστρατεία αποτελεί σημαντική πηγή στρατηγικών και τακτικών διδαγμάτων για κάθε μελετητή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Πίνακας μεταφερόμενων και καταναλισκόμενων πυρομαχικών πυροβολικού κατά τις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921.

Μεταφερόμενα πυρομαχικά πυροβολικού		Καταναλισκόμενα πυρομαχικά πυροβολικού	
Οβίδες Βολιδοφόροι	Οβίδες Εκρηκτικές	Οβίδες Βολιδοφόροι	Οβίδες Εκρηκτικές
3.928	12.470	1.090	3.483
16.398		4.573	
Ποσοστό καταναλισκόμενων επί του συνόλου των μεταφερόμενων οβίδων = 28%			

Πηγή: Καράλης , Δ., κ.α., (1969) ,σελ. 303.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Πίνακας συγκεντρωτικών απωλειών της Στρατιάς Μικράς Ασίας κατά περίοδο επιχειρήσεων.

Συνολικές απώλειες						
Σημαντικές περίοδοι επιχειρήσεων	Αξιωματικοί			Οπλίτες		
	Νεκροί	Τραυματίες	Αγνοούμενοι	Νεκροί	Τραυματίες	Αγνοούμενοι
Μάϊος 1919 -Μάϊος 1920	15	29	-	200	553	3
Επιχειρήσεις Φιλαδελφείας Προύσας (Ιούνιος 1920)	11	28	-	79	306	-
Επιχειρήσεις προς Ουσάκ και Ντεμερτζή Σιμάβ (Ιουλίου -Αύγουστος 1920)	3	7	-	60	209	8
Επιχειρήσεις Προύσας, Τσεντίζ, Χαν (Οκτώβριος 1920)	3	7	-	43	125	-
Επιχειρήσεις προς Εσκή Σεχίρ και Μπανάζ (Δεκέμβριος 1920)	4	8	-	46	157	-
Επιχειρήσεις προς Εσκή Σεχίρ και Αφιόν (Μάρτιος 1921)	60	195	7	927	3.508	497

Επιχειρήσεις προς Αφιόν - Κιουτάχεια - Δορύλαιο (Ιούνιος- Ιούλιος 1921)	63	190	-	1.128	4.897	252
Επιχειρήσεις Σαγγάριου- Άγκυρας- Αφιόν (Αύγουστος- Σεπτέμβριος 1921)	234	750	3	3.392	18.594	640
Επιχειρήσεις Αυγούστου 1922	30	83	2	308	1.698	293
Σύνολο	424	1.297	12	6.183	30.047	1.693
	39.656					

Πηγή: Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.619.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Πίνακας γενικών απωλειών της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919-1922) κατά χρονικές περιόδους.

Χρονικές Περίοδοι Ολικών Επιχειρήσεων	Αξιωματικοί				Οπλίτες			
	Φονευ- θέντες	Θανό- ντες	Αγνοού- μενοι	Τραυμα- τίες	Φονευ- θέντες	Θανό- ντες	Αγνοού- μενοι	Τραυμα- τίες
Επιχειρήσεις 1919-1920	66	42	-	150	1.140	2.146	-	2.133
Επιχειρήσεις 1921	346	39	15	1.116	6.110	1.101	530	29.451
Επιχειρήσεις 1922	400	60	450	430	11.300	1.500	17.100	15.600
Σύνολο	812	141	465	1.696	18.550	4.747	17.630	47.184
	91.225							

ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ

Κατηγορία Απωλειών	Αξιωματικοί	Οπλίτες	Σύνολο
Φονευθέντες	812	18.550	19.362
Θανόντες	141	4.747	4.888
Αγνοούμενοι	465	17.630	18.095
Τραυματίες	1.696	47.184	48.880
Σύνολο	3.114	88.111	91.225

Πηγή: Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.620.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Πίνακας των κυριότερων σιδηροδρομικών γραμμών και χιλιομετρικών αποστάσεων του Μικρασιατικού μετώπου (1919-1922)

<u>Σιδηροδρομικοί Σταθμοί</u>	<u>Χιλιόμετρα</u>
Χαϊδάρ Πασά – Εσκή Σεχήρ	χλμ.314
Εσκή Σεχήρ – Άγκυρα	χλμ.262
Χαϊδάρ Πασά – Άγκυρα	χλμ.576
Εσκή Σεχήρ – Αφιόν Καραχισάρ	χλμ.161
Αφιόν Καραχισάρ – Ικόνιο	χλμ.273
Χαϊδάρ Πασά – Αφιόν Καραχισάρ	χλμ.475
Χαϊδάρ Πασά – Αφιόν Καραχισάρ – Σμύρνη	χλμ.895
Σμύρνη – Μαγνησία – Πάνορμο	χλμ.342
Σμύρνη – Μαγνησία	χλμ. 66
Μαγνησία – Πάνορμο	χλμ.376

Πηγή: Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ. 273-275.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Περίληψη

(¹) <http://omega.cohums.ohio-state.edu/hyper-lists/bmcr-I/1999/0250.html> [15-06-03]

Κεφάλαιο 1

Παραγ.1.1

(¹) www.capocci.gr [14-06-03]

(²) http://www.army.gr/html/GR_Army/dieuthinseis/Dyp/history.html [15-06-03]

(³) Σφακιανάκης, Ε.(2002), σελ.8-10.

(⁴) Τσιμόγιαννη, Μ., (2001) σελ.13.

(⁵) Στρατιωτικός Κανονισμός Διοικητικής Μέριμνας (1986) σελ.1.

Παραγ.1.2

(¹) Στρατιωτικό Δόγμα του Στρατού Ξηράς (1999),σελ.80-84.

(²) Σφακιανάκης, Ε.(2002), σελ.10.

Παραγ.1.3

(¹) Στρατιωτικό Δόγμα του Στρατού Ξηράς (1999),σελ.80-81.

Παραγ.1.4

(¹) Γκορέζης, Γ., κ.α.,(2001), σελ. 63-112.

(²) Στρατιωτικός Κανονισμός Διοικητικής Μέριμνας (1986), σελ.29-71.

Παραγ.1.5

(¹) Στρατιωτικός Κανονισμός Διοικητικής Μέριμνας (1986), σελ. 3-4

(²) Γεροκωστόπουλος, Κ., (2001),σελ. 169-175

(³) Βαρδάνης, Δ., (1982),σελ.180-183.

Παραγ.1.6

(¹) Μπαλάσκας, Π.,(2003), σελ.70-71.

Κεφάλαιο 2

Παραγ.2.1

(¹) <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/gabrmetz/gabr000a.htm> [15-06-03]

Παραγ.2.2

(¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 4-5.

Παραγ.2.3

- (¹) <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/gabrmetz/gabr000a.htm>[15-06-03]
- (²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.3.
- (³) Δεπάστας, Ν., Σόλ.,(1999), σελ. 160-163.
- (⁴) Ζαφείρης, Η.,(1992), σελ.3-23.
- (⁵) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια, (1970),Τόμος Α΄, σελ. 78-118.
- (⁶) <http://home6.swipnet.se/~w-63448/grekhist3.htm> [15-06-03].
- (⁷) Δεπάστας, Ν., Σόλ., (1999),σελ. 42-43,67.

Παραγ.2.3.1

- (¹) Engels, D. W.,(1986),σελ.155-159.
- (²) <http://www.pasols.org/log16contents.htm>[15-06-03]
- (³) <http://www.xenophongi.org/milhist/greece/alexthegreat.htm> [15-06-03]
- (⁴) Κακαρέλης, Σ.,(2002),σελ.58-60.
- (⁵) Δεπάστας, Ν., Σόλ., (1999),σελ.93-101.

Παραγ.2.4

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.6-7.
- (²) <http://omega.cohums.ohio-state.edu/hyper-lists/bmcr-I/1999/0250.html> [15-06-03]

Παραγ.2.5

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 7-8.

Παραγ.2.6

- (¹) Τσιμόγιαννη, Μ., (2001) σελ.96-100.

Παραγ.2.7

- (¹) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.1-85.

Παραγ.2.8

- (¹) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.88-117.

Παραγ.2.9

- (¹) Καφετζόπουλος, Ι., κ.α.,(1998),σελ.10-29.
- (²) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ. 129-137.

Παραγ.2.10

- (¹) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.103-120.
- (²) Γκορέζης, Γ., κ.α.,(2001),σελ.6.
- (³) Πολυζώης, Κ., (1997),σελ.138-182.

Κεφάλαιο 3

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ VII-VIII.
(²) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.XI- XII.
(³) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970),Τόμος Β΄, σελ.469.

Κεφάλαιο 4

Παραγ.4.1

- (¹) Γκορέζης, Γ., κ.α.,(2001),σελ.10-27.
(²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 26-28.

Παραγ.4.2

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 28-30.

Παραγ.4.3

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 30-33.

Κεφάλαιο 5

Παραγ.5.1

- (¹) Στρατιωτικός Κανονισμός Διοικητικής Μέριμνας (1986), σελ. 8-9.
(²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 49-50.

Παραγ.5.2

- (¹) Στρατιωτικός Κανονισμός Διοικητικής Μέριμνας (1986), σελ. 168-171.
(²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 50.

Παραγ.5.3

- (¹)Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 50-53.

Παραγ.5.4

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 53-63.

Παραγ.5.5

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 63-64.

Παραγ.5.6

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 64-67.

Παραγ.5.7

- (¹) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970), Τόμος Β΄, σελ.467.
(²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 67-68.

Παραγ.5.8

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.68-70.
(²) Βουρνάς, Τ., (1977), σελ.230-235.

Κεφάλαιο 6

Παραγ.6.1

- (¹) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.123-124.
(²) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.182-185.
(³) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970), Τόμος Β΄, σελ.463.
(⁴) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.3-17.

Παραγ.6.2

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.71-72.
(²) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.22-31.

Παραγ.6.3

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 72-73.

Παραγ.6.4

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.74-76.

Παραγ.6.5

- (¹) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.49-54.
(²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.76-81.

Παραγ.6.6

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.81-88.
(²) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.124-126.
(³) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.185.
(⁴) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970), Τόμος Β΄, σελ.463.
(⁵) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.67-87.

Παραγ.6.7

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ.88-93.

Παραγ.6.8

- (¹) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970), Τόμος Β΄, σελ.476-477.
(²) Καράλης, Δ., κ.α.,(1969),σελ 93-95.

Κεφάλαιο 7

Παραγρ.7.1

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.104-106.
(²) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.95-97.

Παραγρ.7.2

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.106-108.
(²) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.103-112.
(³) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.185-186.

Παραγρ.7.3

- (¹) Μαργαρίτης, Γ., (2000), σελ.179.
(²) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.109-128.
(³) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.153-175.
(⁴) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.186-187.
(⁵) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.129-131.

Κεφάλαιο 8

Παραγρ.8.1

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.129-134.

Παραγρ.8.2

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.135-142.
(²) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.187-188.
(³) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970), Τόμος Β΄, σελ.470-471.
(⁴) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.132-136.

Παραγρ.8.3

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.142-145.

Παραγρ.8.4

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.145-147.
(²) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.263-272.
(³) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.137-140.

Παραγρ.8.5

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.147-148.

- (²) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.278-280.
(³) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.140-141.

Παραγρ.8.6

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.148-154.
(²) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.272-278.

Παραγρ.8.7

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.154-158.
(²) Πολυζώης, Κ.,(1997),σελ.188-189.
(³) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.280-288.
(⁴) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.141-142.

Κεφάλαιο 9

Παραγρ.9.1

- (¹) Πολυζώης, Κ.,(1997),σελ.189-191.
(²) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.143-144.

Παραγρ.9.2

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.165-167.

Παραγρ.9.3

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.170-171.
(²) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.144.

Παραγρ.9.4

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.167-168.
(²) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.144.
(³) Πολυζώης, Κ., (1997), σελ.191.

Παραγρ.9.5

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.174-179,263-264.

Παραγρ.9.6

- (¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.179-186.
(²) Ζαφείρης, Η., (1992),σελ.144-145.
(³) Πολυζώης, Κ., (1997),σελ.191-192.
(⁴) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970),Τόμος Β΄, σελ.467-469.

Παραγρ.9.7

(¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.184-186,259-260.

Κεφάλαιο 10

Παραγρ.10.1

(¹) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970),Τόμος Β΄, σελ.480.

Παραγρ.10.2

(¹) Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια (1970),Τόμος Β΄, σελ.479.

Κεφάλαιο 11

Παραγρ.11.1

(¹) Παπαγεωργίου, Γ., (1968),σελ.ΙΧ.

(²) Παπαγεωργίου, Γ., (1968),σελ.16,27-28.

Παραγρ.11.2

(¹) Παπαγεωργίου, Γ., (1968),σελ.248-265.

Κεφάλαιο 12

(¹) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.263-266.

Κεφάλαιο 13

(¹) Πολυζώης, Κ., (2001), σελ.ΙΧ- ΧVI.

(²) Καράλης, Δ., κ.α., (1969),σελ.267-269.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Βαρδάνης, Δ., Υποστράτηγος,(1982), « Εφοδιασμοί Στρατού Εις Υλικά Οπλισμού Πυρομ/κων Πυρ/κου Πεζικού (1940-1941)», Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ).
- Βουρνάς, Τ., (1977), « Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας », Αθήνα, Εκδόσεις Αφών Τολίδη.
- Γεροκωστόπουλος ,Κ., Ταξίαρχος,(2001),«Ο Στρατός Ξηράς το 2010 », Πρακτικά διημερίδας: Οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις και η Πολιτική Ασφάλειας στον 21^ο Αιώνα, Αθήνα, Επιτελείο Υπουργείου Εθνικής Άμυνας (ΕΠΥΕΘΑ), σελ. 169-175.
- Γκορέζης, Γ., Υποστράτηγος, Πολυζώης, Κ., Υποστράτηγος,(2001), «Συνοπτική Ιστορία του Γενικού Επιτελείου Στρατού», Αθήνα, Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού.
- Δεπάστας, Ν., Σόλ. Ιστορικός-Αρχαιολόγος,(1999), «Στρατιωτική Οργάνωση και Πολεμική Τέχνη των Αρχαίων Ελλήνων (1600-146 Π.Χ.)», Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ).
- Ζαφείρης, Η., Υποστράτηγος, (1992),« Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδας (από την Αρχαιότητα μέχρι τον Πόλεμο 1940-41)», Αθήνα, ΕΓ/ΓΕΣ.
- Κακαρέλης, Σ.,(2002), « Ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν ο πρώτος Logistician...», Logistics and Management, αρ.16, Ιούλιος-Αύγουστος 2002, σελ.58-60.
- Καράλης, Δ., Συνταγματάρχης ΣΕΜ, Θάνος, Γ., Συνταγματάρχης Πυρ/κού, Δρακόπουλος, Γ., Ταγματάρχης Πεζικού,(1969),«Ανεφοδιασμοί και Μεταφορές κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία (1919-1922)», Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΔΙΣ).
- Καφετζόπουλος, Ι., Συνταγματάρχης, Πολυζώης, Κ. Ταξίαρχος , Δεπάστας, Ν., Δήμα-Δημητρίου, Α., Ιστοριογράφοι, (1998), «Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-1913», Τόμος Α, Αθήνα, Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού.
- Μαργαρίτης, Γ., (2000), « Η εκστρατεία στη Μικρά Ασία », Εγκυκλοπαίδεια: Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Τόμος Α΄, Μέρος 2^ο, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Μπαλάσκας, Π.,(2003),« Ο Θεμελιώδης Λίθος των Πολεμικών Επιχειρήσεων », Logistics and Management, αρ.20, Μάρτιος-Απρίλιος 2003, σελ.70-71.

- Παπαγεωργίου, Γ., Αρχίατρος,(1968), «Η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία»,Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού.
- Πολυζώης, Κ. Υποστράτηγος,(1997),« Ιστορία του Ελληνικού Στρατου (1821-1997) », Αθήνα, Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΔΙΣ/ΓΕΣ).
- Πολυζώης, Κ. Υποστράτηγος,(2001),« Επίτομη Ιστορία της Εκστρατείας στη Μικρά Ασία (1919-1922) », Αθήνα, Έκδοση Διευθύνσεως Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου Στρατού (ΔΙΣ/ΓΕΣ).
- Πυριόχος, Δ. Αντιστράτηγος ε.α., (1986), «Ο Μέγα Αλέξανδρος και η Διοικητική Μέριμνα του Μακεδονικού στρατού», Αθήνα, Έκδοση ΔΕΚ/ΓΕΣ, Μετάφραση εκ του αγγλικού κειμένου: Engels, D. W, (1978), « Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army », Berkeley.
- Στρατιωτικό Δόγμα του Στρατού Ξηράς,(2002), Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού.
- Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια,(1970), Έκθεση της Πολεμικής Ιστορίας των Ελλήνων, Τόμος Α΄, Αθήνα, Εκδοτική Ελλάδος Α.Ε.
- Στρατιωτική Εγκυκλοπαίδεια,(1970), Έκθεση της Πολεμικής Ιστορίας των Ελλήνων, Τόμος Β΄, Αθήνα, Εκδοτική Ελλάδος Α.Ε.
- Στρατιωτικός Κανονισμός Διοικητικής Μέριμνας,(1986),Τυπογραφείο Ελληνικού Στρατού
- Σφακιανάκης, Ε.,(2002),« Από την Επιμελητεία και τους Φροντιστές στα Logistics και τους Logisticians», Logistics and Management, αρ.15, Μάιος-Ιούνιος 2002, σελ.8-12.
- Τσιμόγιαννη, Μ., (2001), «Επιμελητεία και πόλεμος», Αθήνα, Εκδόσεις Τουρίκη, Μετάφραση εκ του αγγλικού κειμένου: Creveld, M.V, (1977), «Supplying War; Logistics from Wallenstein to Patton», Cambridge University Press.

Π.ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

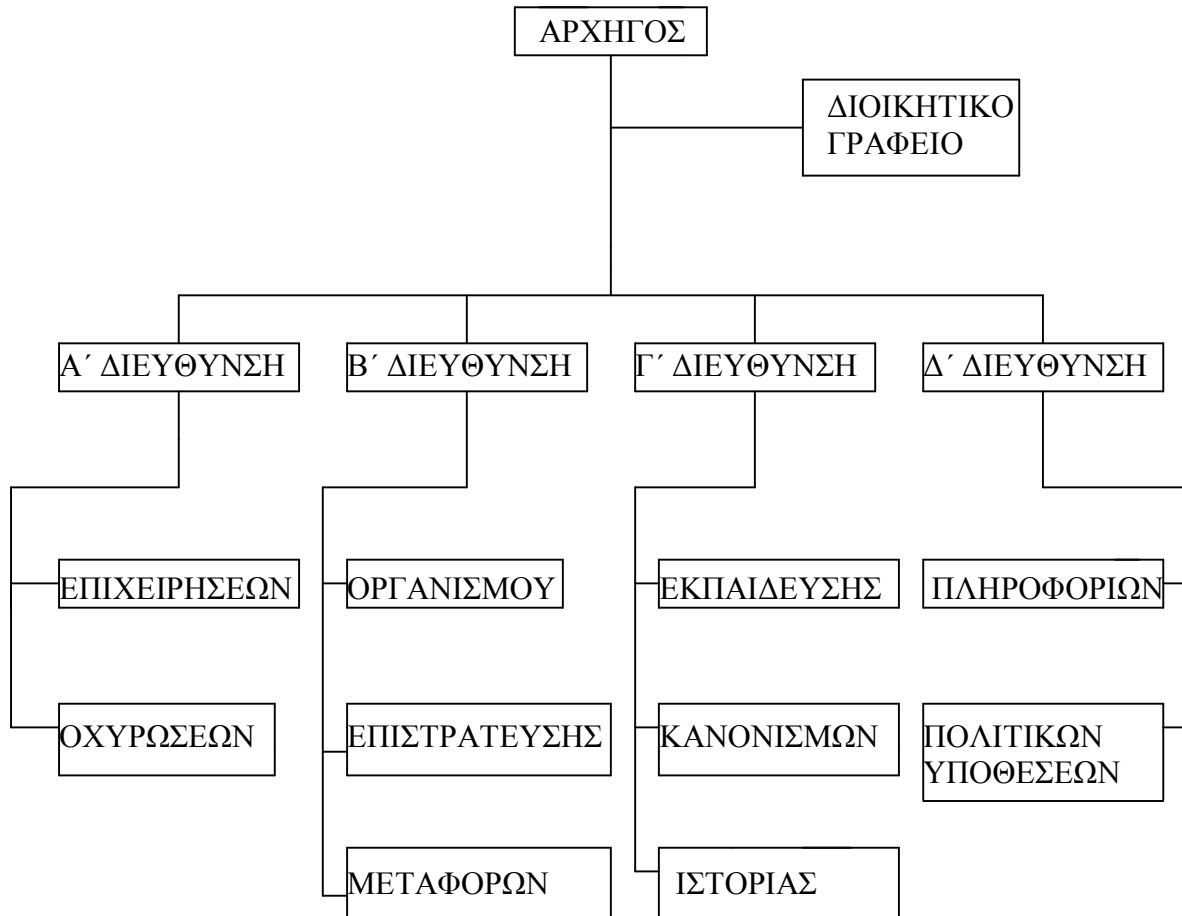
- Creveld, M. V, (1977), «Supplying War; Logistics from Wallenstein to Patton», Cambridge University Press.
- Engels, D. W, (1978), « Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army », Berkeley.

III. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ (SITES)

- <http://omega.cohums.ohio-state.edu/hyper-lists/bmcr-I/1999/0250.html> [15-06-03]
- www.capocci.gr [14-06-03]
- <http://www.pasols.org/log16contents.htm> [15-06-03]
- <http://home6.swipnet.se/~w-63448/grekhist3.htm> [15-06-03]
- <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/gabrmetz/gabr000a.htm> [15-06-03]
- <http://www.xenophongi.org/milhist/greece/alexthegreat.htm> [15-06-03]
- http://www.army.gr/html/GR_Army/dieuthinseis/Dyp/history.html [15-06-03]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Διάρθρωση της Επιτελικής Υπηρεσίας Στρατού το 1914

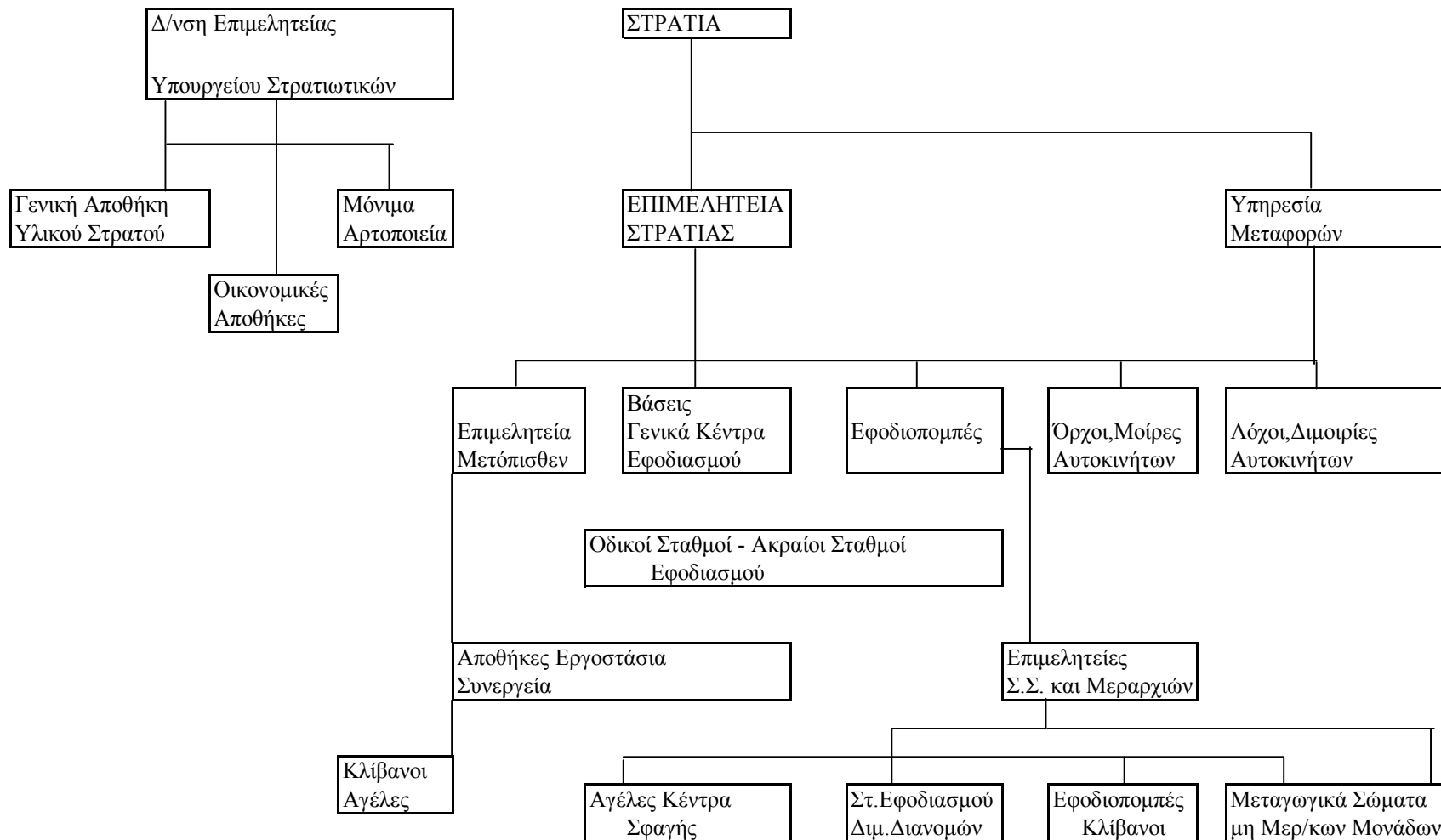

Πηγή: Γκορέζης, Γ., κ.α.,(2001).

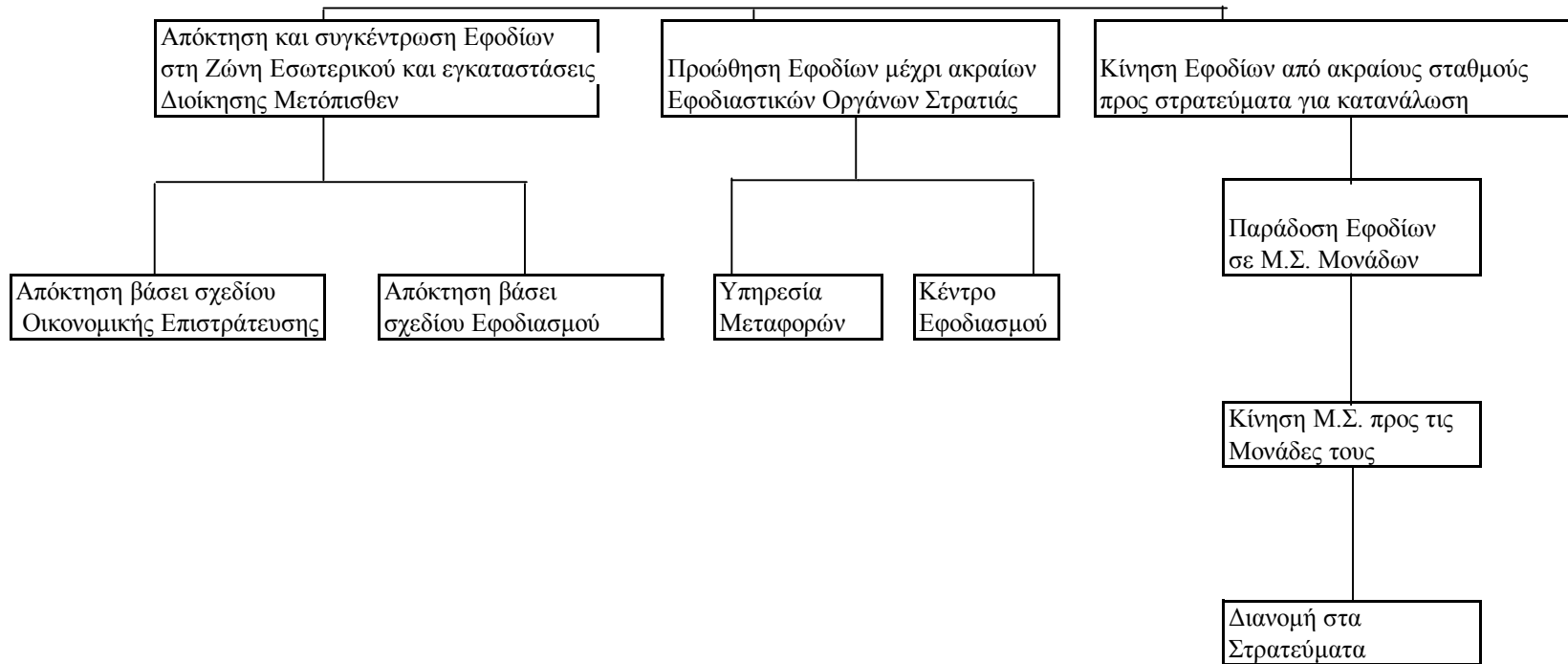
4
5
4
5
6
7
4
5

4
4
5
4
5
4
4
4
4
4
5
4
5
6
7
4
5
4
4
5
4
4
5
4
4
4

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2. Η ΕΠΙΤΕΛΕΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ

Πηγή: Καράλης, Δ., κ.α., (1969), σελ. 52

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3. ΟΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΙΑΚΟΥ ΕΦΟΔΙΑΣΜΟΥ

Πηγή: Καράλης, Δ., κ.α., (1969), σελ. 54